SKRIFTER

UTGIVNA AV

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

I

FINLAND

CLXXXII

STUDIER
I
NORDISK FILOLOGI

UTGIVNA GENOM

HUGO PIPPING

SEXTONDE BANDET

HELSINGFORS 1925

HELSINGFORS 1925
MERCATORS TRYCKERI AKTIEBOLAG

INNEHÅLL.

Svensk stavelseförlängning.

Med särskild hänsyn till språket i Åland och Uppland.

Av

VÄINÖ SOLSTRAND.

Huvudresultat:

Korta rotstavelser ha i svenskan blivit långa genom ljudlagsenlig förlängning av den ursprungligt korta tryckstarka vokalen, en förlängning, som dock ej kunnat försiggå framför stavelsegräns

1) om följande stavelses vokal hade stark levis;

2) om den följande stavelsen började på två konsonanter.

I nyssnämnda två fall har den senare stavelsens begynnelsekonsonant geminerats, och ffr den sålunda uppkomna geminatan har ingen vokalförlängning ägt rum.

I korta tryckstarka stavelser ha trångvokalerna antagit ett öppnare uttal, dock ej i de fall, där (enligt 1 och 2 ovan) betingelser saknades för deras förlängning.

Öppningen och förlängningen av trång vokal ha en gemensam prosodisk grund, vilken dock måhända, enär de två företeelserna ha olika kronologi, i det senare fallet är mera medelbar än i det förra.

I den mån stavelsebegreppet och mätningen av stavelsers längd mer eller mindre närstående termer i denna framställning användas i en betydelse, som närmast kan betecknas som den konventionella, innebär denna terminologi här ingen kritik av avvikande bruk, bland vilka jag sedan många år tillbaka anser det man möter i Hugo Pippings arbeten, t. ex.

Eddametriken, vara ur både enkelhetens och den vetenskapliga exakthetens synpunkt och generellt sett avgjort bättre, främst av det skäl att det låter 'stavelsegränserna' vara fasta, vilket omöjliggör allt famlande i denna punkt. Den mäteregel, som här enligt gängse bruk följes och ju lämnar stavelsernas stigande faser helt ur räkningen, är dessutom mera komplicerad än den pippingska även därutinnan att den måste räkna tre kvantitetsenheter för lång vokal (annars kunde ej hsv. *töa* vb, *båtar* pl. kallas långstaviga) men endast två för lång konsonant. Ett ännu längre gående komplicerande av mäteregeln undvikes i detta arbete genom att sådana ord som fsv. *häklo* (med alla ljud korta) mot allmänt bruk kallas kortstavigt; vinsten av denna avvikelse från det brukliga blir f. ö. ett förenklat angivande av vad termen *stavelseförlängning* betyder: den företeelse att en av gammalt *kort stavelse* genom en enda och *rent prosodisk* (icke i kausalsammanhang med någon kvalitativ övergång stående) evolution blir lång.

De i tiden 'kortstaviga' ord och former, vilkas kvantitet i det följande behandlas, fördelas på tre grupper:

1. Enstaviga ord med en postsonantisk konsonant: *bad* n., *bekk* n., *tell* prep.
2. Flerstaviga ord med en intersonantisk konsonant: *tala* vb., *öppen* a, *botten* m.
3. Flerstaviga ord med två intersonantiska konsonanter: *räkna* vb., *öppna* pl., *bottnen* bsg, *vidja* f.

Beträffande den östsvenska kvantitetsbehandlingen i ord av den första typen gälla enligt *Hultmans* framställning i ÖD följande huvudregler:

Vokalen *a* har undantagslöst förlängts; *ä* blott i Österbotten söderom VÖ MM, Satakunda, Åland, snarast även i IÖ HO KO av Eg. Finland (§ 21 jfr § 14) samt med visshet på Runö (§ 67) men i Estland (§ 9 : 4) endast ffr annan konsonant än en tenuis, i vilket sistnämnda fall estsvenskan — snarast dock med undantag av den på Nargö, där i likhet med vad förhållandet är i de sydfinländska och nordösterbottniska dialekterna ingen förändring av stavelsekvantiteten (§ 8 : 7) i detta fall skulle egt rum — förlängt denna tenuis och låtit vokalen

förbli kort; *u-o-å* har behandlats lika som *ä* (samma §§); *y-ö* och *i-e* ha förlängts blott i den ovannämnda södra delen av Österbotten med Satakunda och på Runö (§§ 22, 67) ffr tenuis men i annat fall även i åländskan och estsvenskan, i vilka sistnämnda tvärtom konsonanten förlängts om den är en tenuis (reservationer för Nargö ävensom KO HO i Eg. Finland, §§ 36, 21)

Mot ovananförda satser gjorde *Hesselman* i avhandlingen Stavelseförlängning och vokalkvalitet (1902) gällande, att ej allenast *a* utan även *ä* överallt blivit förlängda, och det kan knappast sägas att den statistik han anför till stöd för sin mening vore mindre bevisande än den, varpå satsen om förlängning av *a* i ÖD förnämligast synes stöda sig. Betydligt mindre sannolikt är det att förlängningarna av av *a* och *ä* äro samtidiga, såsom Hesselman tyckes mena, då han finner det a priori sannolikt att »*a* och *ä* följas åt». Att så ej är fallet bevisas därav att i det östsvenska området som ett helt betraktat *ä* faktiskt är kort vida oftare än *a*, en omständighet, vilken ej kan bero på annat än de två vokalernas olika disposition för förlängning. Det a priori sannolika är onekligen att *a* förlängts tidigare än *ä*.

Även Hultman synes (1904 s. 244) snarast böjd att godtaga Hesselmans uppfattning, dock endast för Estland med undantag av Nargö. Däremot har Danell 1905 § 125 anm. just för estsvenskans vidkommande (ÖD § 52) opponerat mot den föreslagna ändringen av Hultmans regel, varvid han framhållit, att Nuckömålet faktiskt har kort *ä* ffr ej allenast *k*, *p*, *t* utan även *s* (att som han gör i detta sammanhang, inom parentes, nämna även *n* är obefogat, då det före denna konsonant stående korta *ä* alltid representerar äldre *i*, något som parentesen även påtagligen avser). Något försök att förklara denna kvantitet under förutsättning att *ä* undergått förlängning har ej gjorts; orden med kort *ä* ffr *s*, som blivit långt, gravera såväl Hesselmans som Hultmans ursprungliga, i ÖD uppställda regel.

I det följande egnas huvuduppmärksamheten åt frågan om de trängre vokalerna i ett område, åländskans, varav Hultman ÖD s. 250 ger en rätt färgstark skildring, avsedd att s. a. s. åskådliggöra det vanskliga i uppgiften att »ens något så när fullständigt belysa de ifrågavarande dialekternas egen utveckling». Först dock några ord om åländskans närmaste granndialekter på östsvenskt område.

Korpo-målets samhörighet med övriga sydfinländska dialekter även i fråga om kvantitetsutveckling är fullkomligt

klar. Undantag gör naturligtvis (se Hembygden 1916 s. 89 f.) skärgården i söder, där liksom söderst i Nagu och större delen av Hitis 'åländska' kantitetsförhållanden råda, närmast överensstämmande med dem i Kökar. Däremot följa de nordfinl. dialekterna i *Iniö* och *Houtskär* fullständigt reglerna för sÖb. och Satakunda, d. v. s. alla trängre vokaler äro, som av materialet i en av förf. i Hembygden 1916 och 1917—18 införd, ännu oavslutad Beskrivning av Houtskärs-dialekten framgår, långa även ffr tenues. Då Fagerlunds Beskrivning av Korpo och Houtskär (1878) ej innehåller några exempel på denna förlängning men väl några, som tyda på bevarad gammal kvantitet, beror detta på att härvid liksom i åtskilliga andra fall KO-former av förbiseende införts som representativa även för HO.

Till åländskans granndialekter måste man även räkna de baltiska, vilka tvivelsutan i åländskan ha sina närmaste fränder. I ÖD antages, som redan nämndes, för alla baltiska dialekter förlängning av samtliga vokaler ffr andra konsonanter än tenues, ehuru former med kort trångvokal och ofta lång konsonant nog finnas, däremot för alla dialekter utom Runö bevarad vokalkvantitet och förlängning av slutljudande tenuis i trots av att förekomsten av förhållandet lång trångvokal — kort tenuis ej är inskränkt till Runö. Former av sist nämnda slag förekomma isht i Rågö-Wichterpal (ex.: *bäk* n. beck, *låk* n. lock, *skäp* n. skepp, *sträk* n. streck) men även annarstädes: Dagö *ket* n. kött enl. EO, Nargö *låk* n. lock enl. ÖO Inl. § 32. ÖD:s uppfattning av dessa former (fonetisk analogiinverkan av helt andra ord med tonande och därför ej förlängd konsonant i slutljud, en analogi, som för former med tonande konsonant lång måste antagas ha gått i motsatt riktning) sammanhänger givetvis med den att även *ä* förblivit kort i t. ex. *gräss* n. gräs *nätt* n. nät och måste då anses i någon mån ha blivit ryggad redan med Hultmans nyssanförda yttrande 1904 (och f. ö. den ifrågavarande uppsatsens hela tendens). Det starkaste stödet har antagandet av konsonantförlängning haft i uppgifterna om kvantiteten i de bäst undersökta trakterna, (Ormsö och) Nuckö, där lång konsonant tyckes vara fullkomligt enrådande. Emellertid har Hultman själv först observerat, att denna dialekt innehåller ett ganska starkt indicium mot konsonantförlängningshypotesen: det ligger däri att kort tryckstarkt samnordiskt *u* i målet representeras av icke *å* utan *o* ffr urspr. kort slutljudande konsonant, vare sig att denna är tonande eller tonlös (Danell 1905 s. 115). Då det, såsom

Hultman (akademisk föreläsning 4. 4. 1910) framhållit, knappast är troligt att Nuckö-målet i motsats till alla andra östsvenska dialekter skulle låtit *u* undandraga sig den vanliga ög. till *å*, kan *o*-kvaliteten ej gärna förklaras annorlunda än som ett resultat av sekundärinflytelse, d. ä: här, om jag förstått Hultman rätt, förlängning av vokalen, sedan denna öppnats.

Tydligare är vokalförlängningen i åländskan, som i likhet med granndialekterna i norr, öster och söder och likaså i överensstämmelse med dem i väster (närmast ö. Uppland) ger talrika exempel på förlängd trångvokal, även om denna är en annan än *u-o-å*, som ju även enligt ÖD § 21, jfr § 36, här skall vara förlängd.

I fråga om denna vokal har ÖD haft ingen eller så gott som ingen ledning av Karsten 1891: denna avhandling har nämligen, märkligt nog, då orden av denna typ alla äro mycket vanliga, blott 1 ex., vilket visserligen har lång vokal (*låk* n. lock, s. 90). Faktum är att vokalen i KÖ liksom även i KU SO och, ehuru i något mindre grad, FÖ ojämförligen oftast är kort, medan i alla övriga åländska socknar lång vokal har övertaget.

Exempelsamling:

b r å t—b r å t t n. 'där det bryter, bränning': *t* i nBÖ sBÖ KU (Bj.) VÅ LE SU SA GE FI JO HA EC; *tt* i KU KÖ SO FÖ SU EC (Fbo). Jfr ortn. Bråttö: *bråtte* FÖ.

b r å t—b r å t t n. hävstång[sanordning]: *t* i nBÖ sBÖ VÅLE SU SA GE FI JO HA EC; *tt* i KU SO FÖ (SU).

f l å t—f l å t t n. i uttr. 'på fl.' eg. på flytning, uppe vid vattenytan, vid skötläggning: *t* i nBÖ sBÖ VÅ SA GE FI JO EC. Jfr även sms. *flåtsjötar* pl. GE EC etc.; *tt* i KU KÖ SO FÖ.

f l å t—f l å t t n. fett: *t* i nBÖ sBÖ VÅ LE SA GE FI JO; *tt* i KU KÖ SO FÖ SU SA EC.

g l å p—g l å p p n. öppning, isht på havet, öppet ställe: *p* i nBÖ sBÖ VÅ FÖ FI GE; *pp* i KU.

l å k—l å k k n. lock: *k* i KÖ 1891 s. 90, nBÖ VÅ LE JO; *kk* i sBÖ KU KÖ SO FÖ SU SA GE FI JO HA EC.

l å t t m. lott (pl. *låttär*) har överallt *tt*.

n å t—n å t t f. hasselnöt: *t* i nBÖ FÖ VÅ LE SA GE JO FI. Jfr även ortn. Nåtåklint sBÖ, Nåtö LE, Skarpnåtö HA; *tt* i sBÖ KU KÖ. Jfr även ortn. Nottö: *nåtte* sBÖ, Nottakilarna: *nåttatjilan* KÖ. — Former med *ö*, se nedan.

s k å t—s k å t t n. skott: *t* i nBÖ VÅ nFÖ LE SU SA GE JO FI HA EC. Åland 1876 (som namn på en sjukdom); *tt* i sBÖ KU KÖ SO FÖ SU. Jfr ortn. Långskottet KÖ SO.

s t r å k—s t r å k k n. långsträckt större vatten: *k* i nBÖ sBÖ KU KÖ SO FÖ VÅ SU SA GE FI JO LE HA EC. KU BÖ KÖ 1873. Jfr sms. stråkfågäl 'strykfågel' FÖ (Kallsö); *kk* i KU.

Regeln i ÖD för den labiala trångvokalen har som synes skäl för sig. Ett viktigt undantag är *lått* m., det enda hithörande ord, som, i motsats till förhållandet i vEg. F. (IÖ HO), aldrig uppträder med lång vokal, ett faktum, som nedan får sin belysning och från vilket man ej bör försöka komma med gissningar om lty. inflytande e. d. En omständighet av vikt för dess bedömande är att ordet har vokalen (norskt) *u*, i Nuckö, där ord av samma typ f. ö. alltid ha *o*.

Förhållandena i KU KÖ SO FÖ kunna dock väcka tvivel därom att vokalförlängningen är samåländsk. I varje fall visa följande exempel, att den åländska kvantitetsbehandlingen av övriga trångvokaler ffr tenues ej företer någon skarp motsats till den nyss exemplifierade. I mycket ringa grad gäller väl detta de få och litet bevisande fallen med *ö*, men i så vitt möjligt ännu mindre grad kunna dessa jäva vittnesmålet av fallen med *e*.

Exempel med ö:

n ö t—n ö t t f. hasselnöt: *t* (men pl. nöttär) i SU SA JO HA, EC (Fbo); *tt* i KÖ SO FÖ HA EC. — Former med å, se ovan.

t j ö t t n. kött: har överallt *tt*, så i allmh. även i vEg. F. (alltid i IÖ?), väl huvudsakligen av det skäl att ordet är ett mycket vanligt kulturord (handelsvara).

Exempel med e.

b e k—b e k k n. beck: *k* i nFÖ (Överö), VÅ LE SU SA GE FI JO HA EC, sBÖ (Asterholma) ännu omkr. 1890; *kk* i nBÖ sBÖ KU KÖ SO, sFÖ (Ka) (SU SA).

b e g r e p—b e g r e p p n. begrepp: *p* i LE SA FI, sBÖ (Lappo) ännu 1910, numera blott som minne av en då avliden 92-åring (infödd); *pp* i BÖ KU SO FÖ SU (SA FI) HA EC.

b e t—b e t t n. bett: *t* i nFÖ (Ulversö) ännu de senaste åren i en 90-årings (född i Hummersö söder i socknen, död 1919) språk, om verktyg; *tt* allm., även i bet. 'bitande', t. ex. 'ormbett'. Jfr *bettvarg* m. bitvarg KU (*bit-* överallt annarstädes).

g n e t—g n e t t f. gnet, finl. stadsspråk gnett: *t* (pl. gnettär) i VÅ LE SU SA GE FI JO HA EC; *tt* i BÖ KU KÖ SO FÖ (LE SU EC).

l e t—l e t t m. färg för fiskbragder: *t* i LE SU SA GE FI HA; *tt* i BÖ KU KÖ SO FÖ VÅ EC (SU SA).

s k r e k h a l s m. skrikhals KU (*skrik-* annarstädes), jfr s. 10.

s p e k k n. speck: aldrig *k* (handelsvara).

s j e p p n. skepp: aldrig *p* (kulturord; jfr å andra sidan sms. *sjipphus* n. sjöbod, vanl. isht. f. Ål. t. ex. SA, förut även, österut, såsom ortnamnen intyga t. ex. Skipphusviken BÖ, jfr *sjuppusj* KÖ enl. Karsten).

s p e t t n. spett: aldrig *t* (?), föga brukligt kulturord (arbetsredskap, som köpes hos järnhandlarna; folkligare och fortfarande vanligare järnstör el. järnstång, som kunnat göras i bysmedjan och med något annat utseende, bild i Folkl. o. etnogr. st. II s. 163. En relativt sällsynt ersättning för 'brödten' är åter 'brödspett').

s t r e k—s t r e k k n. streck: *k* i nBÖ sBÖ VÅ nFÖ LE SA GE FI JO HA EC; *kk* i KU KÖ SO FÖ SU (GE FI EC).

v e k—v e k k n. veck: *k* i nBÖ sBÖ VÅ LE, EC (Fbo); *kk* i KU KÖ SO FÖ SU SA GE FI JO HA EC.

v e t?—v e t t n. vett: *t* i EC (Fbo)? — *tt* allm.

En viss skillnad i fråga om kvantitetsbehandlingen råder otvivelaktigt mellan å ena sidan orden med *å* och å andra dem med *ö, e*. Av mindre vikt är det att bland orden med *å* endast ett men bland dem med *ö, e* 5 eller åtminstone 4 aldrig tyckas ha lång vokal. Motsatsen mellan formernas med långt *å* ffr *t* och deras med långt *ö, e* ffr *t* relativt ringa utbredning synes däremot ha något att betyda. Denna skillnad berättigar dock oss ej att, om vi anse långt *å* ljudlagsenligt, göra en motsatt konklusion rörande orden med *ö, e*.

Till de ovan anförda mycket få fallen av långt *å* ffr tenuis från området KU KÖ SO FÖ kunde tilläggas *bråt* n., *stråk* n. från öKU (Björkö, som f. ö. i kvantitetsfrågor överensstämmer med socknens centrala del, sådan den här karakteriseras) samt vidare från KU enligt ÖO *flåt* i uttr. 'ligga på flåt', *stråk* n. och, enligt en ordlista från 1873 (Sv. litt. sällsk. folkl. arkiv nr 168) *bråt* n. KU BÖ KÖ, *glåp* n. KU BÖ, *stråk* n. KU BÖ KÖ (författaren, sedermera kyrkoherde J. Nordqvist i Nagu, var hemma från Yxskär i KU, liksom Björkö en periferisk del av socknen). För bedömandet av dessa former, till vilka det förut nämnda, av Karsten från KÖ uppgivna *låk* n. ansluter sig, må ytterligare framhållas att ÖO från sEg. F. (HI), därifrån mina anteckningar visa endast långkonsonantiska former, uppger *glåp* n., *stråk* n. (jte *stråhk*) och framförallt att de fyra ord det gäller äro desamma som i motsats till de övriga av samma typ i sBÖ notoriskt ha lång vokal (jfr s. 5 f.). De kunna sålunda omöjligen diskvalificeras.

Med hänsyn till förhållandena såväl österut (BÖ) som västerut (VÅ LE etc.) ligger det tvivelsutan närmast till hands att

antaga de nämnda formerna vara autoktona, och med föga mindre skäl kan man antaga, att även *skrekhals* KU (jfr vEg. F. [HO] *skrekhals* med kortstavig förled) samt FÖ *bek, bet, strek* bero på vokalförlängning ffr kort slutljudande konsonant. I så fall har man utan tvivel just i området KU KÖ SO FÖ att närmast söka anledningen till den sekundärutveckling, som isht här men även öster- och västerut i större eller mindre utsträckning lett till förhållandet kort vokal — lång konsonant. Frågan kräver en blick på förhållandet i ord, där trångvokalerna följas av andra konsonanter än tenues, och härvid måste naturligtvis materialet för hela Åland beaktas.

Till en början kan det fastslås att den tonlösa konsonanten *s*, vilken enligt uppgift i uppländskan alltid följer *k, p, t* åt (kort vokal och långt *s* i alla dialekter, där samma förhållande råder mellan vokalen och *k, p, t*), i åländskan ej visar någon sådan tendens (i motsats till de tonande konsonanterna). Tvärtom har åländskan, på ett enda 'dialektiskt' undantag när, genomgående kort *s* t. o. m. där exempel med lång tonande konsonant finnas.

Exempel med trångvokal ffr s:

b r e s n. slamsigt, körtelfullt o. d. kött på olika delar av djurkroppen, även i samband med en del inälvor. VÅ, (jte måhända mindre vanligt *vres*) BÖ. Jfr nedan *vres*.

b å s n. boss, allm., t. ex. BÖ KU VÅ FI JO.

f e s n. abstraktum till stvb fisa 'pedere': BÖ KU KÖ SO FÖ LE, EC (Fbo). — Jfr t. ex. vEg. F: HO *fesbökkså* med kst. förled.

g l e s a. gles, allm.

r e s n. rispning (synonymt med *rev* n.): BÖ KU VÅ GE LE. — Jfr vb *resa* nedan, vEg. F: HO kst. *reså*.

v r e s—*v r e s s* n. synonymt med *bres* ovan: *s* i (BÖ) FÖ SU SA GE FI JO HA EC; *ss* i KU.

Detta sistnämnda ord låter sig ur åländsk synpunkt sett utan svårighet sammanhålla med det ovananförda *bres* VÅ BÖ. Jfr med hänsyn till uddljudet t. ex. VÅ *dörbredä* bsg. dörrvredet, *brista* m. vrist och BÖ *brå* f. vrå, *bränga* vb. vränga: *br* kan överhuvud möta var som helst i Åland (liksom även i vEg. F.; jfr ÖD 3: 3 och 9: 1) t. ex. KÖ *bräka, brok* vb. vräka, vräkte, FÖ EC *brännssja* vb. vrenska (jfr i GE substitutet *dr* i *drista* m. vrist, vartill jag hört paraleller i ryskan, nämligen för den i detta språk förefintliga uddljudsförbindelsen *rv*). Även från svensk synpunkt överhuvud sett ter sig sammanställningen *bres* o. d. — *vres* o. d. tämligen oklanderlig. Materialet är dessvärre

mycket glest, men så vitt av detta kan dömas visade utbredningen av *bres* (från Mälar-trakterna norrut) tämligen god överensstämmelse med förekomsten av *br* resp. *r* e. d. för äldre *wr*. Sålunda *bris* i Gotland (Rietz), *bress* i Västmanland och Dalarna (»allm.» enl. Vml.-Dala lmf:s ordlista »tryckt som manuskript» 1850) *bres* i Burträsk (Lindgren 1890 s. 81) och Över-Kalix (Rietz). Däremot enl. Rietz *vres* (jte *vris*) i Vgötl. och Småland samt (åtminstone i ett par sammansättningar) Öland och Östergötl. *vräss* i Södermanland. Jfr att *br* för *vr* uppges för Dal., Vml. (i anf. källa t. ex. *bred* 'dörrvred' *brensk* 'hingst'), Närke (Djurklou, jfr Borgström 1913 s. 8 anm.), Uppland (Hesselman 1905 s. 32), Gotland (Fårömålet enl. Noreen i Sv. lsm. I, s. 299), icke enligt vad det tyckes från sydligare svenska trakter, om man frånser det 'danska' Åsbomålet i Skåne (*brövla* vb. vrövla enl. Billing s. 148) och det dalsländska Ärtemarksmålet på gränsen mot södra Norge (*brista* f. vrist enl. Erik Noreen s. 82; däremot *vrest* i Frändefors i samma lskp, längre inåt Sverige, a. st.). Förmodligen finnes *br* även norrom Dalarna-Uppland, men i varje fall den även i dessa landskap förekommande och för förevarande spörsmål enligt vad det tyckes likvärdiga representanten *r*, måhända även *rv*: Hälsingland Delsbo *rest* 'vrist' enl. Uppränning s. 18, jfr Aschw. gr. 324, 1, Härjedalen och Jämtland se Lundell i Sv. lsm. I s. 24 — icke så söderut från Mälartrakterna. I fråga om förhållandet *br*—*r*—*rv* se (Bennike och) Kristensen i Kort over de danske folkemål s. 91 § 95, Pipping Guta lag inledn. s. LXXXIII och Beckman Studier i outg. hskr. (1917) s. 96 och 97 not 1, Aschw. gr. 269; Hultman har (föreläsning 28. 10. 1909) i förbigående framhållit möjligheten av att *br* för *wr* ej berodde på ljudutveckling utan på substitution. Det torde dock vara klart att någon verklig lösning av frågan ej är möjlig utan ett vida tätare material än det, som t. v. föreligger. — Emellertid tala såväl betydelseidentitet som ljudförhållanden tämligen starkt för att sv. *bres* och *vres* äro samma ord. Saken kompliceras dock ytterligare därigenom att en nyvästnordisk betydelse- och väl även etymologisk motsvarighet uppgivits uteslutande med *br* från såväl sådana trakter, där *vr* (jämte *r*) ännu förekommer, t. ex. Telemarken, som sådana, där detta meddelats icke vara fallet: Island (Zoëga, Haldorsen), norska västkusten fr. o. m. Hardanger norrut, även Nordlandet (Aasen, Ross, speciellt den senares ordb. s. 579). För det nyisländska ordet kunde man tänka på danskt inflytande, även om för danskan endast en l-avledning (*brissel*) är belagd, men ej gärna för det norska. Sv. *bres* och *vres* ha därför ovan för säkerhets skull hållits åtskills. Jfr Tamm Et.

ordb. under *kalvbräss*, Falck-Torp under *brissel*, Hesselman 1910 s. 52, Hellquist Et. ordb. s. 68.

Det enstaka KU *vress* har troligen *ss* direkt från *vresså* a. vresig, varom nedan s. 21.

Fsv. *dys* f. är sannolikt representerat i förleden till ortnamnet *dössing*, en äng i KU. Denna form äro dock ej bevisande rörande kvantitetsbehandligen av *s* i slutljud, då *ss* här kan ha tillkommit under ett förhållande, som här kan förtjäna beröras.

Houtskärskan i vEg. F. (varmed granndialekten i IÖ och sÖb. överensstämma) har såsom redan nämnts lång vokal ffr varje slutljudande konsonant i simplicia men i förleder lika regelbundet kort tryckstark vokal med följande kort konsonant. Då förhållandet är av ett visst intresse och måhända ej vidare i annat sammanhang av mig kommer att beröras må ett tämligen utförligt material av dylika sammansättningar här meddelas.

Exempel *med e*: bek-söm, -tråd, -lapp, bet-varrg (bitvarg), drev-is, -järn, -rengn, -snö, gned-varrg (gnidvarg), fes-åkks (fisoxe, skällsord), Fes-baston (ett ortn.) o. s. v., jev-milldär (jte je-milldär, med långt e), rev-järn, -årrm, -stäjn, skrek-hals (skrikhals), sletvarrg (slitvarg), steg-fisk, -fisstjä, -hål (ställe, där fisken 'stiger'), stjet-grop, -hål, -mak (avträde), -åkks, -pakk, stöväl o. s. v., vet-lösär (vettlös), vred-bår el. bred-bår (vridborr); *med å*: flåg-märr, -åkks (skällsord), glåp-varrg, -hålk (skällsord), -ol (glåpord), går-växt (om trä med stora årsringar), -åkksin (-oxen, skällsord), såg-påmpå (sugpump); *med ä, a*: grän-segäl ('gransegel' d. ä. åror), -svärtå ('gransvärta', öknamn på kråkan), gräs-tårrvår (grästorvor), lathonnd, nät-garn o. s. v. Vid sidan av dessa kortvokaliska förleder utom *gned-*, *jev-*, *slet-*, *stjet-*, *såg-* (dock: *tjeldsåg* 'källsåg') finnas långvokaliska simplicia. Till förklaring av förledernas kvantitet må anmärkas att artikulerade, på vokal början de efterleder ofta ha huvudtrycket, t.ex. *går-åkksin* (skällsord), så även om förleden är urspr. långstavig och endast en konsonant står mellan de två första vokalerna, t. ex. *brö-kårrjin*. —

Sannolikt beror *ss* i *dössing* på äldre prosodiska förhållanden sådana som de nämnda i HO.

Ord med tonande konsonant i slutljudet.

Här observeras, i motsats till förhållandet bland orden med slutljudande *s*, tydligt om ock ej lika utpräglat som i ord med *k*, *p*, *t* en skillnad mellan kvantitetsbehandlingen av urspr. *u* och den av urspr. *i*, *y*, det förra nu representerat av *å*, de senare av *e*, resp. *ö*. Det intressanta är att de jämförelsevis få fallen med lång konsonant, varvid den föregående vokalen alltid är *e*,

nära nog utan avkortning tillhöra området KU KÖ SO FÖ, vilket som vi sett i fråga om kvantitetsbehandlingen av *k*, *p*, *t* intager en förmodligen icke principiellt egen men avgjort extrem ställning inom landskapet.

Exempel med å:

b å d n. bud: BÖ KU KÖ SO VÅ SA FI, (bud) FÖ GE JO EC.
b å r f. borr: BÖ KU KÖ SO VÅ FÖ LE GE FI EC.
d å n n. dån, allm.
g å r n. gorr: BÖ KU KÖ SO FÖ LE SA SU GE FI EC. Mest i sammansättningar, vanl. skällsord.
flåg n. fläng m. m.: BÖ KU VÅ m. fl. ('hastigt påkommande ont'); FÖ EC m. fl. (i uttr. 'vara på flåg' d. v. s.' på fläng'); sms. *flågmärr* 'vinglerska, vinglare' LE SU SA GE, (*flåmärr*) SO, (*flåmär*, utan bitryck) BÖ, (där ordet anslutit sig till simplicia av typen slarver, slusker o. d.).
l å v n. lov, allm.
m å d 'modd': BÖ KU SO VÅ LE SA FI JO EC. (i bet. 'diverse avfall').
n å d f. (isl. *hn-*) lapp på skosula: BÖ KU KÖ.
r å g m. råg: allm.
s å d n. spad, soppa på fisk: allm.
-s å g n. i sms. 'källsåg': BÖ KU VÅ SU SA GE SO FI HA EC.
s å n m. son (pl. *sönnär*), allm.
t r å g n. tråg, allm.

Mot dessa genomgående långvokaliska exx. kan blott det enstaka *lådd* 'ludd' BÖ (måhända även en eller annan ort till men i ingen händelse allm.) uppställas. Enklast är att antaga *dd* vara inkommet från adj. *luddin*, varom nedan. Noreen (Spr. IV, 42 jfr III, 122) anför blekingen Spegels *låd* som ex. på utvecklingen i svenskan och tyckes förmoda att nysv. *ludd* påverkats av ä. da. *lodd*, något som i betraktande av ordets idéinnehåll är alldeles osannolikt. —

Ord med e, ö.

Även av flere bland dessa äro endast exx. med lång vokal kända; å andra sidan finnas några till typen hörande ord, vilka alltid ha kort vokal och lång konsonant. Alla dessa kunna t. v. skjutas åt sidan för en tredje grupp av ord, vilka i likhet med dem, som sluta på *k*, *p*, *t*, uppvisa växlande kvantitet.

De äro:

d r e v—d r e v v n. drev, i olika bet. (t. ex. väderleksterm, allm.): *v* i BÖ KU SO KÖ FÖ LE SU SA GE FI HA EC; *vv* i KÖ (1891).

l e d—l e d d n. led på gärdsgård: *d* allm.; *dd* i KÖ (1891 s. 86).
l e n—l e n n a. len (bl. a. om väderleken): *n* i BÖ LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC; *nn* i KU SO KÖ FÖ VÅ.
l ö n—l ö n n f. lönn: *n* (sällsynt och försvinnande) KU EC (Fbo); *nn* allm. t. ex. BÖ KU VÅ FI JO HA EC.
r e v—r e v v n. 'rev' (i varierande bet., bl. a. topogr. term och 'rispning', jfr *res* ovan): *v* allm.; *vv* i KU (åtm. Seglinge; försvinnande form), KÖ (sälls.: hos Karsten, s. 52 blott i sms. *revvbejn*).
s j e l—s j e l l n. skel i väv: *l* i BÖ KU SO LE VÅ SU SA GE FI JO EC; *ll* i FÖ (vanligt), KÖ.
s m e d—s m e d d m. smed: *d* allm.; *dd* i KÖ 1891.
v e d—v e d d m. ved: *d* allm.; *dd* i KÖ 1891.

Bland ovanstående 8 ord intager naturligtvis det aldrig uppklarade *lön—lönn* en ställning för sig, icke blott med hänsyn till förekomsten av kort och lång konsonant i åländskan. En egendomlig tillfällighet är det att det ena (fullt säkra) belägget med *n* råkar vara från det område KU KÖ SO FÖ, där slutljudande konsonant f. ö. oftare än annarstädes är lång. Formen med *nn* är av äldre litterära former att döma (*lönn* hos upplänningen Aurivillius, *löön* hos dalslänningen Dahlstierna, *löhn* i Linc.) av uppsvensk upprinnelse och har sedan spritt sig till trakter (t. ex. IÖ HO i vEg. F.), där den omöjligen kan vara inhemsk. Spridningen tyder dock ej på att *nn* beror på förlängning i slutljud. Det troliga är att *nn* härstammar från sammansättningar av typen *lönnegren* (jfr kst *lynyhällm* ortn.? Lönneholm IÖ), där *n* måste förlängas (se nedan).

De ord, som alltid ha lång konsonant, äro:
t e l l prep. o. d. till: BÖ KU KÖ SO FÖ LE VÅ SU SA GE, (*till*) FI HA EC; SA även *te* (lång vok.)
t e n n n. tenn, allm.
v ä n n m. vän, allm., jfr Karsten s. 86.

Av dessa beror naturligtvis *tell* (så även i vEg. F: HO och IÖ, enligt Fagerlund dock även HO *tel*, liksom allmänt i sÖb.) på svagstrycksutveckling. Icke heller *tenn* och *vänn* ha ljudlagsenligt *nn*. Det förra, som betecknar en handelsvara, kan såsom antagits lätt ha påverkats av lty., men antagandet är ej behövligt: jfr att houtskärskan mellan det långvokaliska simplex *ten* och compositum *ten-knappar* pl. har alldeles samma växling som mellan *bek* och *bek-söm* etc. s. 10 f. Det låge sålunda ingenting orimligt i ett antagande att kvantiteten i *tenn* beror på inverkan av sammansättningar som 'tennknapp, tennkanna' etc. Vad slutligen *vän* beträffar, så kan denna form ha fått *nn* ur

pluralen; å andra sidan är man på grund av rotvokalens kvalitet (*ä*, icke *e*) fullt berättigad att antaga hsv. inflytande.

I ortnamnet *sellvik* BÖ och KU (med dentalt, icke palatalt *ll*) är förleden troligen identisk med den i isl. *sil-vetne* 'lugnvatten', norrl. dial. *sel* (se om dylika namn t. ex. VSpr. III, 179): dess kvantitet faller snarast under samma synpunkt som den i 'tennknapp' ovan.

De långkonsonantiska former *drevv* etc., vilka uppräknas s. 11 f. som mindre vanliga varianter till sådana med lång vokal, kunna ffr allt på grund av sin begränsade spridning icke antagas bero på sådana specialinflytelser som de, vilka lett till formerna *tell*, *tenn*, *vänn*. Men de kunna, såsom Hultman helt säkert med rätta anser, ej heller vara ljudlagsenliga.

Ord, som i åländskan ingenstädes anträffats med lång konsonant, äro: *dön* m. dön (dyningens buller) BÖ KU SO FÖ GE EC, *led* m. led, allm. *sed* m. sed, allm., *steg* n. steg ('stigning': den omständigheten att fisken från djupare vatten stiger upp mot land, t. ex. fissjin har steg d. ä. f. håller på att stiga etc.) allm., *sved* f. 'sved', allm., *vred* n. dörrvred, allm. (VÅ *bred*). — Vid lånordet *spel* n. spel, som i motsats till vad fallet är i vissa delar av Uppland aldrig har *ll* och som i KÖ SO FÖ liksom i vEg. F: IÖ (men ej HO) har *ä* och kak. *l* skall jag ej uppehålla mig (sistnämnda företeelse har ställvis i norska mål antagits bero på inverkan av det föregående *p*).

Bevisande äro preterita *feg* 'fick', *jeg* 'gick' BÖ KU (vEg. F: IÖ HO; enl. ÖO bl. a. även f. Åland). De äro, säkerligen sedan tiden för ög. *i-e* utpräglade starktrycksformer, aldrig använda vid svagtryck (i sådan ställning vanl. kortst. *fek*, *jek*, åtm. GE etc. *fök*, *jök*, vilka former emellertid även kunna användas med starktryck, då naturligtvis i de av svagtrycksutvecklingen betingade formerna *fekk*, *jekk*, *fökk*, *jökk* BÖ KU FÖ LE VÅ FI GE EC, på samma sätt i vEg. F: IÖ HO; 'stavelseförlängning medels konsonanten' är naturligtvis alldeles utesluten).

Tryckstarka pronomina *meg* (KÖ 1891 s. 138 f. även *mög*), *teg*, *seg* BÖ KU KÖ 'mig, dig, sig' — vid svagtryck *mä*, *dä* el. *me*, *de* KÖ a. st., *mä*, *dä*, *sä* el. *mmä*, *ddä*, *ssä* BÖ KU — visa ju former fullkomligt analoga till *steg* n. etc. och kunna utan hinder av åländska förhållanden anses bevisande. Men i vEg. F. (HO), där det även heter *steg*, ha pronomina formen *mäg*, *täg*, *säg*, likaså enl. ÖO i de närmast liggande delarna av sÖb. På grund av dels liknande motsatser i vissa delar av Sverige, främst Gästrikland och Dalarna, dels en motsats vid kvantitetsbehandlingen i

nUppl. (*meg* o. d. 'mig' men *stegg* n. steg) vill Hesselman 1910 s. 34 f. tillsvidare frånkänna *meg* etc. beviskraft beträffande ög. *i-e*. Ex analogia kunde detsamma sägas om de åländska *meg*, *teg*, *seg* i fråga om kvantitetsutvecklingen. Emellertid är kvantitetsargumentet, som Hesselman uppför i främsta rummet, icke bindande. Pronomen 'mig' tillhör en annan typ än 'steg' icke blott såtillvida som dess gestaltning notoriskt i hög grad är beroende av svagtrycksposition utan även emedan det i motsats till 'steg' saknar flerstaviga former, i vilka som bekant behandlingen av såväl vokalkvalitet som kvantitet, i varje fall kronologiskt, är en annan än i enstaviga. Formen *mäg* etc. kan som även Hesselman framhåller representera ett äldre *meg*, vars *e* genom analogiinverkan från svagtrycksformerna ersatts med *ä*. Att *mäg* vore en till starktryck överförd svagtrycksform motsäges just av kvantiteten, ty i sådant fall vore *gg* vad man hade att vänta, jfr 'till, att' o. d. Man kan ej heller gärna antaga, att den långa vokalen i ål. *meg* etc. berodde på att (analogiskt) tryckstarkt *ä* (icke ljudlagsenligt kort *i*) här förlängts ffr slutljudande konsonant. Sålunda synes även en kritik av tillhandsliggande andra mer eller mindre abstrakta möjligheter med sannolikhet bekräfta vad man på grund av växlingen tryckstarkt *meg* — trycksvagt *mä*, *mmä* etc. och paralellen *steg* etc. närmast har att antaga: att *meg*, *teg*, *seg* helt enkelt äro ljudlagsenliga, utan alla sidoinflytelser uppkomna former.

Det sagda gäller mutatis mutandis även *hed* dem. pron. n., fsv. *hit* KÖ (*häd* 1891 a. st. har måhända, om det är riktigt, *ä* från svagtr. formerna *hä*, *ä*) och (belägg endast genom en anteckning av min avl. far Petter Solstrand omkr. 1880) BÖ.

Om nu (jfr s. 13) de långkonsonantiska formerna *drevv* etc. ej kunna vara ljudlagsenliga och ej heller bero på sådana speciella inflytelser som *lönn*, *tell*, *tenn*, *vänn*, synes knappast någon annan väg till förklaring stå öppen än den, som anvisas därav att *drevv* etc. tillhöra samma område KU KÖ SO FÖ (*lenn* a. även VÅ), där former med långa *å*, *e*, *ö* ffr slutljudande tenuis äro ytterst sällsynta, att åländskan och estsvenskan uppvisa former med lång slutljudande tonlös kons. även efter *ä*, ehuru denna vokal har förlängts, att även estsvenskan har former med slutljudande *nn* efter representanten för äldre kort *i*, att estsvenskan (och flere andra ösv. dialekter) även har kortvokaliska former, vilka notoriskt (emedan den följande slutljudande konsonanten, isht om den är tonlös, främst *t*, är kort) bero på analogiinverkan av flerstaviga former samt slutligen att svag-

trycksformer uttalade med starkt tryck väl enligt de flestas om ej allas mening få lång konsonant efter kort vokal, vilket sistnämnda förhållande även kan formuleras så, att sekundärt korta tryckstarka stavelser 'förlängas medelst konsonanten'. Jag menar, att förklaringen för kvantiteten i det ytterst sällsynta åländska *nätt* n. nät BÖ KÖ, de något vanligare *drevv, lenn, sjell, smedd* etc. (s. 11 f.), de betydligt vanligare *flått, låkk* etc. och de än vanligare *lett, vekk* etc. bör vara en enda och densamma som för Nuckömålets *nätt, läkk, gräss* och *boss, brott, lokk* samt *bäkk, bätt* och — *skänn* 'sken' (exx. från Danell ss. 115, 145) men även, vad vokalens kvantitet beträffar, densamma som för *nät, gräs, bråt, bek* o. d. i flere andra ösv. dialekter, där vokalen nu följes av kort konsonant. I så fall duger naturligtvis ej förklaringen i ÖD § 21 för *nätt*, under vilken påtagligen även *drevv, lenn, sjell, smedd* etc. falla; såsom vi längre fram skola finna omöjliggöres denna förklaring även av förhållandena i åländskan själv.

Huvuduppgifterna i ÖD om införande av kort vokal i enstaviga former ur flerstaviga finnas a. a. 2: 17 anm. Av speciell vikt är att det är »t. o. m. nästan regel hos enstaviga adjektiv och starka substantiv med vokalen *a*, då ej utjämning i motsatt riktning egt rum», att ifrågavarande ords flerstaviga formerpå analogisk väg fått de enstaviga formernas ljudlagsenliga kvantitet, d. v. s. lång vokal. Till regelns undantag hör att, enligt vad det tyckes, tonlös konsonant, isht *t*, verkat konserverande på föregående kort vokal och därmed medelbart åstadkommit den mindre vanliga utjämningen, d. v. s. till förmån för kort rotvokal. I vEg. F. (HO) ha sålunda bsg. av substantiv och den maskulina formen på *-är* av adjektiv i allmänhet fått lång vokal, men *fatä* bsg. fatet och *latär* a, m. lat göra undantag, i det att den ljudlagsenliga kvantitetsväxlingen upprätthålles. I Pargas-målet visar sig i princip samma företeelse däri att de två nämnda orden i motsats till alla andra med *a* generaliserat den korta vokalen (Thurman 1898 s. 70). Man kunde då måhända i anförda förhållande vilja söka förklaringen till kvantiteten i de blott i KU förekommande formerna *latthonnd* m. lathund och *lattär* m. substantivering 'lättingen', men denna möjlighet faller redan därpå att det självständiga adjektivet faktiskt heter *lat* f., *latär* m. Formen *latthonnd* torde böra förklaras genom förhållanden sådana som de s. 10 anförda; *lattär* representerar möjligen en äldre avledning på *-otter*, varav spår finnas i härmningarna *latåkan, lattåkan* (flere andra former på *-otter* ha av gammalt folkligt brukat anföras som prov på dialektskillnaden mellan KU och BÖ), jfr KÖ 1891 s. 135 *rakår* a, m. rak, d. v. s.

konsonantlängden vore av samma ursprung som i BÖ KU KÖ *brokkå* a. brokig, *krokkå* a. krokig. I intet fall kan man tala om några åländska instanser mot utjämningsregeln i ÖD a. st. Det står i god överensstämmelse med den och med våra suppositioner s. 14 f. att estsvenskan och åländskan trots sina många exempel med lång konsonant efter *ä* och trängre vokaler ej i simplicia visa exempel på den 'konsonantförlängning' efter *a* i sekundärt kort stavelse som föreligger i KU *latthonnd.*

Redan i ord med *ä* är tendensen till förmån för kort vokal otvivelaktigt starkare och den följande konsonantens betydelse mindre. I Pargas är vokalen analogiskt kort ffr *t* i *fjät* n. fjät, *nät* n. nät men därjämte ffr *s* i *bläs* n. bläs, beträffande vilka jag ej kan ansluta mig till Hesselmans förmodanden 1902 s. 22 (däremot torde han i princip a. st. ha rätt i fråga om *skäv*). I HO åter är *ä* kort i bsg. *fjätä, nätä, gräsä* men långt i *bläsä, näsä, bärä, nävä* 'näbben', *rävin* 'räven' (*vejin* 'vägen'), överhuvud alla ord med tonande konsonant jag känner. Vi ha därför även större skäl att i åländskan liksom estsvenskan vänta kort *ä* än att vänta kort *a* ffr slutljudande konsonant, isht *t.* BÖ KÖ *nätt* n. kan sålunda ej överraska.

Belägget *nätt* för BÖ är säkert och intet skäl föreligger ju att betvivla Karstens därmed stämmande uppgift för KÖ.[1] Redan därför behöva vi ej av sådan anledning som att jag i KÖ ej lyckats få höra formen i annat sammanhang än som förled i ortnamnet Nätkläppen: *nättkleppin* sysselsätta oss med den möjligheten att *tt* tillkommit på samma sätt som i KU *latthonnd.* Men åländskan ger även ett annat och som det förefaller avgörande bevis för att det korta *ä* i *nätt* inkommit från en tvåstavig form.

I åländskan liksom de sydligare nordfinländska och baltiska dialekterna har ffr slutljudande konsonant förlängt kort *ä* övergått till *e.* (Till de speciella överensstämmelserna mellan åländskan och estsvenskan hör att *e* står även ffr kak. *l* och *r*: *sjel* m. säl, utom möjligen SO, *ber* n. bär utom möjligen KÖ SO, *sjer* n. skär nSA). I allmänhet är vokalen dock i BÖ KU KÖ SO FÖ *ä* i följd av analogiinverkan av flerstaviga former (dock *veg*

[1] Att även en form *fjätt* n. fjät förekommit i åländskan — därom finnes ett ganska säkert vittnesbörd i 1666 års dombok för Åland enl. Hausen Bidrag II. I protokollet för tinget i FI 5 april nämnda år återges de förklaringar en för trolldom anklagad kvinna därvid avgav så, att tvivel knappast kan råda om att orden »feeg mans fiätt» direkt härstamma från henne. Här är *fiätt* säkert en kortvokalisk form — en sådan användes bl. a. även av Bureus — och om den mot förmodan vid tillfället blott tillhörde skrivarens språk, är den dock för huvudfrågan i ingen grad mindre viktig.

m. väg), men västligare kvarstår *e* i enligt vad det tyckes *nes* n. näs (t. ex. VÅ) och ffr de tonande konsonanterna. Vi ha sålunda (utom exx. med kak. *l* och *r*) *rev* m. räv, *sev* f. säv, *sted* n. städ, *veg* m. väg, *vev* m. väv (trots *väva* vb. väva) men genomgående *ä* i *fjät*, *bläs*, *gräs*, *nät*. I ord med tonlös konsonant ha sålunda de flerstaviga paradigmaformerna utövat ett inflytande på de enstaviga, mot vilket enstaviga med slutljudande tonkonsonant varit skyddade. Att det väsentliga i detta inflytande gäller den kvantitet, varmed kvaliteten *ä* följer, är i och för sig otvivelaktigt (man kan t. ex. ej tänka sig, att *ä* sökte sig tillbaka till ställningen ffr slutljudande *s* och *t* men ej till ställningen ffr t. ex. kak. *l* och *r*, men väl, att uttalet av kort slutljudande *s* och *t* sedan förbindelsen av kort tryckstarkt *ä* och kort konsonant i princip uppgivits var bekvämare än det av korta tonande konsonanter i samma ställning) och bekräftas av de omtalade förhållandena i dialekter, där korta stavelser fortfarande finnas. Då *nätt* n. med fortfarande kort vokal anträffats blott i öster, stämmer detta med att tendensen till förmån för kort *ä* här, såsom orden med tonande konsonant visa, varit starkare än i väster. [1]

I ord med trängre rotvokaler upprätthålles i vEg. F. kvantitetsväxlingen praktiskt taget undantagslöst (kort *e* i *smedin* bsg. mot långt i *smed* m. etc.). I de baltiska dialekterna visar sig tendensen för kort vokal även så att kort vokal kan stå ffr kort slutkonsonant, se ÖD bl. a. 9: 4 anm., 9: 8 anm., jfr §§ 52, 67. Former av samma slag ha säkerligen även funnits i den med de baltiska dialekterna nära besläktade åländskan. Långkonsonantiska baltiska former som *bäkk* n. beck och *vikk* n. veck (Ormsö) äro alldeles likvärdiga med de analogiskt kortstaviga *bäk* (vanl.), *bit* n. bett (Runö) med den skillnad att de förra hunnit ett steg längre, i det att de för andra gången uppgivit det kortstaviga uttalet. På samma sätt jämte ljudlagsenligt långvokaliskt *ten* n. tenn (Wichterpal och Runö) kortstaviga *tin* och

---

[1] Till jämförelse må nämnas att den differentiering av *a*:s kvalitet, som utan tvivel följt förlängningen av denna vokal ffr slutljudande konsonant, i åländskan utom den östligaste lett till att långt *a* överhuvud nu är 'långt svenskt' d. v. s. å-liknande. I BÖ KU är *a* 'europeiskt', kanske dock ej fullt så, för att tala med Danell m. fl., 'ljust färgat' som t. ex. i Hälsingfors. Karsten vet ej av något annat *a* än detta senare i KÖ: verkliga förhållandet är att det förra åtminstone mycket ofta höres. Än tydligare är förhållandet redan i SO FÖ etc. Dessa uppgifter jämförda med dem om *e* för *ä* stämma därmed att tendensen för kort *a* varit svagare än den för kort *ä*. Jfr f. ö., att även i vEg. F: IÖ (men ej HO!) långt *a* är utpräglat *å*-liknande, så att t. o. m. naborna speciellt fäst sig vid det.

tän (allm?) och även *tänn* (i Nuckö och Ormsö, ehuru EO, kanske på grund av 'regimen' uppger kst. *tän*; jfr *skänn* n. sken etc. s. 145 hos Danell, som saknar ordet[1] och så vitt jag kan se kortstaviga monosyllaber överhuvud, jfr dock möjligen s. 58 under I b) med hänvisning). Vad hindrar att antaga samma utvecklingsgång för åländskan?

Redan av vad som sagts om ord med rotvokalerna *a* och *ä* kan slutas att vid utjämning av en kvantitetsväxling mellan enstaviga ord och deras flerstaviga böjningsformer kortstavigheten gynnas, om vokalen är relativt sluten och den följande konsonanten tonlös. Men i fråga om konsonanten ligger dock ingen avgörande vikt därpå om den är tonande eller tonlös. Vi ha redan sett tecken på att *s* intager på sin höjd blott en mellanställning och avgjort icke samma ställning som *t*. Vore materialet med *a*, *ä* rikligare, kunde vi sannolikt finna, att *k* mera än *s* men mindre än *t* gynnar kort vokal. Paraleller i ord med trängre vokaler stå visserligen knappast i större utsträckning att finna i dialekter med bevarad kortstavighet (jfr dock Runö kst. *bit* n. mot lång vokal i *bek* n. etc.), men även åländska paraleller från trakter, där det ej kan betvivlas att *i* förlängts ffr tenues, äro belysande. Hålla vi oss till ord med *e*, finna vi lång vokal ffr *k* i större eller mindre utsträckning nästan överallt (ej KÖ SO) men ffr *t* blott västerom KU SO KÖ och även där i FÖ VÅ EC vardera blott 1 ex. och f. ö. knapphet överallt. Alldeles detsamma är förhållandet i ö. Uppland, där vokalen även enligt allas otvivelaktigt riktiga mening förlängts. Det bevisande materialet är dock torftigare än i åländskan, och jämförelsen vore kanske än gynnsammare för denna, om ej det östuppländska Vätö-målet rätt tidigt (Säve 1855, 1859, Schagerström 1882) hade blivit undersökt. I materialsamlingen hos Hesselman 1910 s. 37 f. hittas långt *e* ffr *t* blott i *bet* n. Vätö, *let* m. Blidö, Vätö, Rådmansö, *gnet* f. Vätö, Estuna, Frötuna, Malsta (jfr *nöt* 'hasselnöt' blott

---

[1] Någon motsvarighet till hsv. *len* a. hittas ej i de tryckta källorna, men ett bevis på att ordet haft lång vokal ger det långa *e* i *lenas* vb töa (Danell 1905 s. 99 not 3), om ordet som allmänt antages hör hop med adj. *len* (mjuk o. d.), något som ur betydelsesynpunkt sett ej kan betvivlas och väl gentemot en även tänkbar sammanställning med isl. *hlǽr* a. ljum, vartill *hlána* vb bli ljum, får stöd i den kvantitetsväxling ordet i Åland, Uppland och angränsande trakter företer efter samma geografiska gränser som urspr. kortstaviga ord. Den omständigheten att verbet, som jämte adj. (även *länoger* o. d.) österom Åland förekommer ej allenast i det nordligare Österbotten utan även åtminstone i Nagu och i Nyland österut åtminstone t. o. m. Kyrkslätt (ÖO s. 544, 579, 580 f.) aldrig visar vokalen *i* kan knappast tillmätas någon nämnvärd betydelse.

Vätö), varemot långt *e* ffr *k* är vanligt t. ex. i det mycket spridda *bek* n.; även *spek* n., ett ord, som alltid har *kk* i Åland och i det allra närmaste alltid även i vEg. F. Denna motsats mellan ord med *t* och sådana med *k* kan ej bortresoneras med några tillfällighetshypoteser: det ligger nog någonting ljudlagsenligt i den.

Men man kan göra liknande distinktioner även bland de tonande konsonanterna, även om man frånser det för varje förlängning omottagliga kak. *l*. Någon skillnad märkes alls ej i åländskan bland orden med den labiala trångvokalen, emedan denna (*å*) i likhet med *a*, *ä* varit nog öppen [1] för att paralysera den. För det första ha nasaler och likvidor mera än representanterna för de gamla spiranterna *g*, *d* gynnat kort vokal: *lenn* a., *sjell* n. ha större spridning än *smedd* m. *vedd* m. (jfr även Nuckömålets *skänn* n. m. fl. mot *skel* n., med kak. *ll*, liksom de åländska beläggen tydande på att nasalen mer än likvidan gynnat kort vokal). För det andra gynnar dentalen *d* (*smedd*, *vedd*) mera än gutturalen *g* (inga exx. med långt *g*, lika i en del uppländska dialekter) kort vokal — i överensstämmelse med förhållandet *t-k*.

På grund av det anförda kan med hänsyn till såväl vokalens som konsonantens betydelse vid det behandlade analogiinflytandet på kvantiteten den regel uppställas att resultatet beror av artikulationsenergien. T. ex. *a* och *g* stå onekligen i fråga om artikulationen närmare indifferensläget än *i* och *t*: kortstavigt *-ag-* har därför aldrig givit *-agg-*, medan kst. *-it-* blivit *-ett-* så ofta, att de långvokaliska fallen *-et-* i själva verket äro mycket sällsynta. Mellan de nämnda två förbindelserna, vilka utgöra de konträra polerna, ligger en lång serie andra, vilka kunna ordnas tämligen noga enligt angivna regel.

Regeln kan betecknas som s. a. s. andra sidan av samma princip, enligt vilken korta *a*, *ä* men ej andra vokaler förlängts ffr slutljud. kons. i en del dialekter, en princip som naturligtvis mycket väl tilläte ett antagande att de trängre vokalerna i åländskan förlängts blott ffr andra konsonanter än tenues.

---

[1] Det *å*, som kommer av *u*. är i åländskan i motsats till representanten för äldre långt *a* ett tydligt öppet *å*-ljud, t. ex. *bås* n. boss, *flåta* m. flotte, *råg* m. råg, *skåt* n. skott. Av långt *a* uppkommet *å* har utvecklats vidare till en vokal, som överhuvud måste betecknas som *o* som i hsv. *bo*, *bodde*: endast för VÅ förefaller det riktigare att ange långt svenskt slutet *å* som resultat. Utvecklingen *å-o* kan ej spåras österom VÅ LU LE och efter vad det vill synas ej heller i EC. Exempel: *bos* n. bås, *go* vb. gå, *tonnana* bpl. tårna (LE), *osskola* ortn. Åsgårda, *oland* ortn. Åland (*o* i detta ord dock sällsynt), *okärn* bsg. åkern etc.

Antagandet har blott de faktiska förhållandena i åländskan emot sig, där ingen plausibel sekundärförklaring är möjlig för de långvokaliska formerna *bek*, *begrep*, *let* etc., och därtill vittnesbörden av a l l a omgivande dialekter.

En invändning, som ej bör göras mot det sagda, vore den att KU KÖ *behk*, *veht*, *sjehp* ej låta förlika sig med antagandet att vokalen förlängts. Ty om även villkoret för *h*-inskottet är följande lång konsonant och den långa konsonanten i slutljudet tillkommit analogiskt på angivet sätt, kan betingelsen för inskottets tillkomst ha förefunnits. Däremot läte sig förekomsten av inskottet knappast förena med ett antagande att den långa konsonanten i slutljud införts ur flerstaviga former. För KÖ *nätt* n. nät, som meddelats utan inskott, och *drevv* n. drev, *ledd* m. led etc. vore man däremot oförhindrad att, såsom Hultman gjort ÖD § 21, antaga dylikt inflytande. Att denna förklaring likväl ej i vare sig det ena eller andra fallet är möjlig antydes redan av Nuckö-målets *nätt*, *skänn* etc. och framgår med ökad visshet av följande utredning om kvantitetsutvecklingen i kortstaviga ord och former med en intersonantisk konsonant.

Den ännu i ÖD (§ 2: 17, jfr § 36) gällande uppfattningen, att urspr. förbindelse av kort vokal och följande kort konsonant i ösv. kvarstår som sådan överallt utom Åland har av Vendell (ÖO § 31, jfr Hembygden 1916 s. 89 ff.) visats icke överensstämma med verkliga förhållandet. Förbindelsen har i princip uppgivits även i hela sydligaste Eg. F. Rörande det närmare förloppet av utvecklingen har riktigheten av det i ÖD § 36 s. 253 som sannolikt betecknade antagande att i åländskan varje konsonant utom kak. *l* förlängts tillsvidare ej blivit underkastad tvivel (se t. ex. Hesselman 1902 s. 98).

Ifrågavarande föreställning kan dock omöjligen vara riktig. Den oregelbundenhet, vilken i det nuvarande språket råder i fråga om de enstaviga ordens kvantitetsförhållanden, visar sig i icke mindre grad i de flerstaviga. Dock ges det en överensstämmelse i hela det nämnda området, nämligen den att *s* fortfarande undantagslöst är kort, om det följes eller följts av *a* men oftast långt ffr representanten för urspr. *i* eller *u*.

Exempel med s ffr a:

d r å s a m. dråse: BÖ KU KÖ SO FÖ LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC, (*droåsa*) sEg. F. (HI).

f e s a vb. pedere: BÖ LE (annarstädes former med långt *i*). — Jfr vEg. F. kst. *fesȧ* HO, *fesa* IÖ; no. *fisa* (i').

f r å s a m. frossa: BÖ KU KÖ SO FÖ LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC.
g å s a vb. ungf. 'pösa upp' (jfr 'de gåsar o gåsar i pannan men vill aldrig koka upp' BÖ): BÖ KU FI. — Jfr vEg. F. kst. *gåså* HO, *gåsa* IÖ; no. *gosa* (o') 'dampe, dunste'.
k r å s a vb. krossa, allm., (*krodsa*) HI. — Jfr vEg. F. kst. *kråså* HO, *kråsa* IÖ; fsv. *krusa* el. *krosa*, se VSpr. III s. 317 med not 3.
m e s a vb. 'mesa mun': BÖ VÅ SU GE. — Se VSpr. III ordlistan.
m å s a m. mossa, mosse: allm., (*modsa*) HI.
p å s a m. påse: allm., (*podsa*) HI.
r e s a vb. rispa, rivas (upp): BÖ KU VÅ SA FI HA JO EC. — Jfr vEg. F. kst. *reså* HO, *resa* IÖ. Rz 530 blott Åland.

Exempel med s ffr annan vokal:

b i s s e m. '*bisse*' (gubbe): HI. Okänt i Åland.
f i s s e su. till fisa stvb.: BÖ KU KÖ, HI.
f r u s s e su. frusit: BÖ KU KÖ, HI.
f r u s s i n ppc. frusen: BÖ KU KÖ FÖ LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC, (*frussn*) HI.
k v i s s o f. utslag på huden: BÖ. — vEg. *kvisy*, Öb. *kvisu*.
n u s s e su. nyst: BÖ KU, sälls., vanl. *nist*; annarstädes *nyst*.
p i s s e l m. pojkbyting: BÖ KU. — Se Hesselman 1910 s. 95.
v r i s s å o. d. a. vresig (spec. om trä): (*vrisså*) VÅ, (*vresså*) BÖ KU KÖ SO SA, (*vressi*) i EC (Fbo), FÖ (Kallsö); kort *s* i (*vreså*) SA GE, (*vresi*) SU EC. — Jfr vEg. F. kst. *vrisy* IÖ, *vrisslå* HO (men kst. *vresin* a, m. om sinnesart).

Sv. *vresig* a. vilja Falck-Torp, Et. Wb. 1398 (jfr Hellquist Et. ordb. s. 1145) skilja från da. *vrissen* a., jfr Bornholm enl. Espersen 1908 *Vrissijn* el. *vressijn* 'om Trä med Snoninger i, med krogede, sammenslyngede Aarer', s. Halland enl. Wigforss 1913 s. 4 *vresi* o. d. (i anf. förf:s avhandling om skånsk kvantitet, 1918, har jag ej funnit ordet). Det skulle nämligen i likhet med sv. dial. *vresa* vb., som jämnställes med ags. *wrâsen*, fht. *reisan*, representera »eine verschiedene wortbildung» i förhållande till da. *vrisse* el. *vridse* vb., vilket åter säges vara »von *vride* abgeleitet; vgl. *gnisse*: *gnide*.» Mot denna i och för sig mindre tillfredsställande dualisering av detta östnordiska ord, för vilken intet positivt stöd anföres, tala alla kontrollerbara svenska former, i sht de ovan anförda med kort vokal, främst IÖ kst. *vrisy* och VÅ *vrisså*; jfr vidare de jämtländska enl. Jessen 1875 s. 32, 39: *vrésu* (Frösön) *vresen* el. *fresen* (Ström), å vilka orter (se även Westin 1897 i Sv. lsm. XV, 3 s. 74) diftongerna

liksom i IÖ HO BÖ KU bevarats, samt i Bjursås i Dalarna (enl. Magnevills ordlista i Sv. lsm. 1914) *ressu* a. bråkig (vartill *ressä* vb. vara bråkig el. ostyrig). — Vokalen *e* i *vresig* etc. måste naturligtvis för Ålands och Svealands vidkommande, t. ex. *vrésugr* i Närke enl. Hofberg 1861, antagas vara analogisk. Gärna kan den ej bero på inflytande av det endast från Kalmar län och Västergötland (Vb. hos Rietz 818 är väl tryckfel) resp. Bjursås uppgivna verbet *vresa* resp. *ressä*, utan det är det från vitt skilda håll — Åland (se s. 8 f.), Södermanland, Närke, Östergötland, Öland, Västergötland, Småland (Rietz 818) — kända substantivet *vres* el. *vress* el. *vräss* som stått mönster. Det kan ej betvivlas att ett nära psykologiskt samband en gång funnits mellan de två ifrågavarande, numera föga livskraftiga orden, av vilka substantivet förefaller att vara statt i utdöende. Vokalen i 'vresig' beror sålunda på liknande skäl som den i t. ex. *sedig* a. beskedlig (om hästar), *vettig* a. förståndig och förmodligen även *ledig* a. lätt rörlig, disponibel, jfr *sed* m., *vett* n., *led* m., vilka som bekant i dialekterna ytterst sällan uppvisa det ljudlagsenliga *i*, för så vitt ej *i* bibehållits även i nämnda substantiv: att *e* i *ledig* a. beror på lty. inflytande är naturligtvis möjligt, realskäl kunna t. o. m. tala härför, då betydelsen är 'disponibel', men antagandet förefaller alldeles onödigt; tämligen olyckligt funnet föreföll det att med Beckman Studier i outg. hskr. s. 168 m. fl. vilja förklara *e* genom en icke vokalbalansenlig kst. form med *o* i ändelsen.

Ett ord till, som på samma sätt som de tidigare nämnda fått långt *s* för tvivelsutan äldre kort är BÖ KU VÅ *hussǻ* f. byxben, kvarntut, jfr vEg. F. (IÖ HO) kst. *husy* och t. ex. Hesselman i Uppland II s. 523. Men det enligt min mening härpå tidigt bildade *håsa* vb. 'gå hosande' — jfr med samma betydelse den nyare bildningen *hussa* vb och *bukksa* vb. till *bukksǻ* f. byx — har som synes kort *s* ffr *a*. Motsatsen *håsa: hussǻ* är sålunda ljudhistoriskt precis densamma som mellan *fråsa* m. och *frussin* ppc eller *fesa* svvb och *fisse* su. eller KÖ *fråsǻ* m., *måsǻ* m. (märk: trång rotvokal) och *trässu* f. trasa samt även hsv. *påse* (med 'analogiskt' *e*) i motsats till *pussig* a. (jfr fsv. *pusin* och t. ex. Jämtland, Ström, *possen* enl. Jessen 1875 s. 43) och fi. *pussi* 'påse' (annorlunda T. E. Karsten 1915 s. 167).

Gå vi till orden med andra intersonantiska konsonanter, finna vi samma efter den på konsonanten följande vokalen reglerade kvantitetsskillnad i BÖ tydligt utpräglad i alla övriga fall än sådana med vokalen *e* isht ffr *t* (*p*) i viss mån även *k*: konsonanten är eller kan undantagslöst vara lång ffr *i*, *u*, däremot ej ffr

a utom då den är *t* (*p*, *k*). Då förhållandena överallt annarstädes äro betydligt avvikande, torde framställningens reda mest vinna på att vi skilt för sig uppföra exemplen för BÖ:

Exempel med konsonanten följd av a:

1 a) med *t*: *bråta* m. influensa — *bråtas* vb. brottas — *feta* m. den feta, kraftiga ullen på fåret (isht på ryggen) — *flåta* m. flotte, flotte — *kåta* vb. småtälja (med kniv) — *peta* vb. peta (jfr HO kst. *petå*, no. *pita*) — *påta* vb. påta, peta — *skåta* vb. skotta (snö el. t. ex. med kärra) — *smeta* (även *smejta!*) vb. smeta (jfr HO kst. *smetå*, HI *smetta*) — *språta* m. spröt — *streta* vb. streta (jfr *stretta* KÖ, FÖ, kst. *stretå* HO) — *ståta* vb. stamma.

1 b) med *tt*: *betta* m. fast 'bänk' i en båt — *betta* vb göra till bitar (jfr fsv. *biti*, *-a* m. bit) — *fetta* m. fetma (på kroppen, i jorden o. s. v.) — *hetta* m. hetta — *jetta* vb. gitta — *letta* vb. färga fiskbragder — *setta* vb. sitta (jfr t. ex. IÖ kst. *seta*) — *spetta* vb. sätta på spett, uppspänna, anstränga sig — *vetta* m. lockfågel till sjös — *vetta* vb. scire — *vetta* vb. vergere.

2 a) *glåpa* vb. gapa, sluka (jfr *glåp* n. ovan) — *knåpa* vb. knåpa (jfr HO kst. *knåpå*, HI m. fl. *knåppa*).

2 b) *dråppa* m. droppe — *greppand* n. ett slags handtag — *reppa* vb. upp- el. lösrycka (nyl. och no. kst. *ripa*, HO kst. *repå*).

3 a) med *k*: *bleka* m. litet, lågt, slätt, ljust övervattensgrund — *bleka* vb. blixtra — *måka* vb. mocka — *preka* vb. gå med trippande steg — *streka* vb. låta rinna, mingere (jfr Hesselman 1910 s. 72 *strike*) — *stråka* m. stråke.

3 b) med *kk*: *vekka* m. liten vik (kst. *vika* Nyl., *vekå* m. HO).

4) med *n*: *bråna* m. 'brånad' i växlande ej vanl. hsv. bet. — *brånå* analogisk 'dativ' till föreg.: *he låkktar brånå* 'det luktar bränt' (*he l. svenå*: svedt [1]) — *dåna* vb. dåna (buller) — *kåna* f. sköka (men *kunnu* KÖ enl. Karsten!) — *råna* m. flöde (väl blott i sms. *vattråna*: besvärande salivbildning, bl. a. i följd av 'halsbränna') — *sjena* vb. skina (kst. *stjenå* HO) — *spena* m. spene — *spåna* m. spånad.

5) med dentalt *l*: *sela* m. sele — *sjela* vb. skela (vid vävning) — *spela* vb. spela, även i bet. bullra, utöva självsvåld el. överdåd — *vela* sup. velat (vanl. dock: *villa*).

6) med *r*: *båra* vb. borra — *spåra* m. '*sporre*' (namn på de

[1] Andra dativer: mjöltjän smakar *gammlå*, *surå* 'gammal, sur', stuvvån sjenar *röddå* 'stugan lyser röd', he omar *varrmå* 'det fläktar varmt', he' ä *minå*, *dinå* 'det är min, din', he' ä *mittå* fast dåm sägär, at e' ä *sittå* 'mitt — deras'; te krak senndjän *minå* foll 'de kröpo i (och uppfyllde) sängen min' (ur en muntlig beskrivning om resandeöversvämningen februari—april 1918), gå för *allå* 'gå för alltid', jör på *illå* 'göra av elakhet'.

två spröt, vilka bilda klykan i nedre änden av en nätnål) — *såra* m. [is]sörja.

7) med *v*: *dåva* m. bedövningstillstånd o. d. — *klåva* m. 'klåve', vari något hålles inklämt — *leva* vb leva — *låva* vb. lova — *reva* m. rev (bom) på vävstol — *såva* vb. sova.

8) med *d*: *båda* m. 'båda' (ett slags 'holme') — *båda* vb. (upp) båda — *knåda* vb. knåda — *låda* vb. låda vid (kst. *lådå* HO) — *nedan* adv. nedan — *råda* vb. rodna — *råda* m. rodnad — *skåda* vb. skåda — *sleda* m. släde — *sveda* m. sveda (en sveda ha gått över landet: vid sommartorka) — *sveda* vb. sveda ('vad ludet är') — *tråda* vb. tråda, trampa.

9) med *g*: *båga* m. båge — *dåga* vb. duga — *lega* su. legat (jte ligga) — *lega* ppc, sg. pl. [för]legad[e]; *eddjän ä lega*: oduglig-gjorda genom ruvning — *låga* m. (pl. lågar), låge — *mjega* m. [1] penis ('pejorativt' *j*; *miga* Nagu) — *råga* m. råge — *stega* m. stege — *svega* m. 'svege' (redskap att bära hö med).

Exempel med av i, u följd konsonant: [2]

1) med *tt*: *bitte* su. bitit. — *brutte* su. brutit — *Svartfluttå* ortn. 'Svartflotta' jfr enl. ÖO i Öprov. flutu f. flat häll i sjön — *kvittå* a. f. vittrad (om sten; jfr isl. *þuita* f. abgespaltenes stück, Nyl. Lapptr. enl. ÖO *kvita* m. plugg och HO kst. *kvetå* vb. knysta, vartill i avljudsförhållande ags. *þwitan* vb och å andra sidan fvn. *þveita* vb, sv. dial. *tveta* enl. Rietz 766, etc; för *t*:*k* jfr BÖ ortn. Tvicklonören, utt. *tv-* men även *kv-*) [3] — *skrutte* su. skrutit — *skutte* su. skjutit — *brödskuttå* f. brödspade (även analogiska *brödsjutå* och *-skutå*) — *slitte* su. slitet — *spittåt* a, n. stålbakat, om bröd (ordet hör hop med t. ex. ösv. kst. *spitu* f., vanl. bl. a. i uttr. 'int en spitu' d. ä. 'ej ett grand' m. fl. betydelser, jfr Hesselman 1910 s. 105 och syftar på brödets ojämna konsistens; även andra ord användas i ål. i denna bet. t. ex. *flenåt*, *-it* allm., *splitåt* FÖ) — *andtruttin* a. andtruten.

2) med *pp*: *gluppin* a. glupsk (jfr *glåp* och *glåpa* ovan) — *grippe* su. gripit — *kruppe* su. krupit — *reppår* pl. det som 'lös-

---

[1] Det kan ej vara fråga om brytningsdiftong i detta ord (jfr vEg. F. kst. *mjega* IÖ, *mjegå* HO), emedan denna otvivelaktigt hade *ä* kvar (jfr HO *bjärå* vb. bära) på samma sätt som andra kst. ord med rotvokalen *ä* ffr intervokalisk konsonant, t. ex. *väda* vb. vada, *väga* vb. väga.

[2] En konsekvens av att de följande exemplen med lång intervokalisk konsonant en gång haft kort konsonant är att de långa *ll*, *nn*, *dd*, *tt* här alltid äro postdentala, medan *ll*, *nn* alltid, *dd*, *tt* efter *i*, *y* i annat fall äro palatala, jfr ÖD § 38.

[3] Åtminstone ännu på 1840-talet uttalades *tv* i KU (Enklinge) men ej BÖ med palatalt *t* (och bilabialt *w*). Ex. *tsjvetta* å *tsjudåla* 'tvätta och tvåla', enl. en Böbo, som var med på den tiden.

reppats' (jfr *reppa* vb. ovan) — *slippå* f. trasa — *suppin* a. druc-ken — *uppän* a, f. öppen.

3) med *kk: blikkå* f. blänkande fisk — *lukkå* f. lucka — *mittjä* a, n. mycket — *nittjel* m. nyckel — *spittjin* a, m. hårdsaltad o. d. — *stikkår* pl. inrättn. för torkn. av nät (HO kst. *stikyr*) — *strittje* su. strukit, spec. 'strukit med', dött, annars nästan hellre lång vokal — *svittje* su. svikit — *vikkå* f. vecka — *vittje* su. vikit.

4) med *nn*: *Brunnåtjärr* ortn. 'Brunnokärr' (förleden, antagligen ett svf., jfr isl. *hita* f. — *hiti* m., med dentalt *nn*, hör givetvis till betydelsen hop med det förut nämnda *bråna* m. och det vanliga nyländska kst. Brunakärr) — *finnå* f. fena — *sinnå* f. sena — *sjinnå* f. skena, järnband — *sönnär* pl. söner (sg. sån) (jfr nedan s. 102)[1] — *vännär* pl. vänner (jfr sg. ovan) — *sjinne* su. skinit, kan höras med *nn*, säkert dock vanligen *n*.

5) med (dentalt) *ll: spillå* f. 'spjäle', liten sticka.

6) med *rr: burre* su. burit — *näsburrå* f. näsborre — *jirrin* a. 'girig' — *skurre* su. skurit — *skurrå* f. skåra, liten inskärning (t. ex. på sikte på bössa) — *turrel* m. pojkbyting (påtagligen av äldre *tyril*; *törel* i HO, 'kärnstav', vilken betydelse på ordet ej förekommer i åländskan).

7) med *vv: drivve* su. drivit — *duvvin* a, m. duven — *huvvä* n. huvud — *jivvin* ppc i sms. t. ex. *jessjivvin* 'gästvänlig', *ettärjivvin* 'efterlåten' — *kluvvin* ppc kluven — *kluvve* su. kluvit — *rivve* su. rivit — *stuvvå* f. stuga — *suvve* su. sovit (vanligen *såve*, men i sms. *osuvvin* 'som ej sovit', *kvess-suvvin* 'aftonsömnig' — *trivvin* a, m. 'treven', flitig.

8) med *dd: bjudde* su. bjudit (hellre lång vokal) — *lidde* su, ppc. lidit, lidet — *luddin* a, m. luden — *ridde* su. ridit — *sjudde* su. sjudit (hellre lång vokal) — *svidde* su. svidit; ppc, n. 'svedt' (så att lukt kännes) — *vridde* su. vridit.

9) med *'gg': luddje* su. ljugit (vanl. *juge*; aldrig 'ludje' el. 'juddje') — *niddje* su. nigit (ej gärna; i allmh. *nidje*) — *suddje* su. sugit (även *sjudje*; 'sudje', 'sjuddje' höras knappast).

---

[1] Till att börja med har *i*, liksom i de baltiska dialekterna, skyddats av föregående *r* såväl som av *l*, palat. *n*, *s* och *t* (annorlunda ÖD § 3: 1). Exx. äro pronominala och predikativt anv. mask. adj. -pl., vilka i BÖ KU, även detta överensstämmande med baltiska dialekter (ÖD § 2: 6), utgå från den gamla nominativen. Exx: *varanndre* pron. varandra, *våre* pron. 'de våra', karän *våre* 'karlarna våra' (men t. ex. konnar *våra* 'korna våra'), tej ä *röde* 'de äro röda', sjöan går *gåle* å *gröne* 'sjöarna (vågorna på fjärden) gå gula och gröna (storm!); ffr l, n, s, 't': *svenndjel* m. svängel, *ruttin* a, m. rutten, ortn. *sinndestörin* 'sydligaste ören', *minndesbakka* (jte *minndärsbakka*) 'minsta backen', *ståttje* su. stuckit. Däremot *gåbbå* m. gubbe, *stellå* n. ställe. *ruttän* a, f. rutten. Pl. *ledär* 'leder', ps. *dömbär* 'dömmer' m. fl. äro analogiska. KÖ *sönnö* pl. söner (Karsten s. 82) kan ha *-ö* av *y* av *i*. — Jfr nedan s. 102 f.

9 b) med *'g': flidje* su. flugit — *flugå* f. fluga — *stidje* su. stigit — *tije* su. tigit — *tjuge* '20' (äldre: *tjuvve*) — *tugå* f. (jte *tuvå*), ögla framtill på kälke eller släde o. d.

Undantagen från regeln äro sammanförda — de med lång konsonant i mom. 1 b, 2 b, 3 b, de med lång vokal åter i mom. 9 b, varjämte i några fall dubbelformer angivits, bland vilka de av starka ppc och su. mest intressera.

Exemplen på dubbelformer av detta slag hade kunnat bli vida flere, i det att tvivelsutan varje hithörande långkonsonantiskt ppc o. su. har en sidoform med lång vokal. Då blott några dylika nämnts, beror det på att deras ställning i bruket är så ojämförligt starkare än de andras. De långvokaliska formerna, av vilka så vitt bekant blott de två i mom. 9 b h. o. h. utträngt de kortvokaliska, bero tydligtvis på inflytande av presensstammen och utjämningen av växlingen mellan denna och ppc o. su går *aldrig* i motsatt riktning. Utjämningstendensen är starkast i verb som efter presensvokalen ha *g* och i prs diftongen *-ju-*: i båda fallen måste man sluta, att det är den stora skillnaden mellan konsonantism och vokalism i presens å ena, i ppc o. su. å andra sidan som driver på utjämningen (*g* är kvar i prs men *gg* har blivit *ddj* i ppc o. su.). Men man kan ej heller undgå observationen att utjämningens styrka även står i ett beroende av konsonantkvaliteten, även om denna är densamma i prs och su, och det är icke blott en tillfällighet att t. ex. *skutte* 'skjutit', *kruppe* 'krupit' äro mycket starka former (*sjute* och *krupe*: *kripe* ytterst sällan hörda) medan det *j*-lösa su. o. ppc till vb 'bjuda' totalt försvunnit och det knappast kan sägas att *bjudde* vore vanligare än *bjude* (dock torde ppc *bjuddin* vara bestämt vanligare än *bjudin*).

De i mom. 9 b nämnda *flugå* f., *tjuge* '20' (jte *tjuvve*), *tugå* f. (jte *tuvå*) med lång vokal torde snarast böra anses bilda en ordtyp, där kvantiteten har sina orsaker i kvalitativa övergångar, som ej börjat senare än stavelseförlängningen. Till sina begreppsinnehåll äro anf. ord så olikartade, att detta ej talar för specialförklaringar, då ju slutresultatet är detsamma i alla tre fall. Påfallande är att denna ordtyp *-ugu-* på talrika håll i Sverige framom andra har lång kons., se Sjödahl 1922 s. 88 f. Sannolikt representerar växlingen *g:v* ovan en äldre paradigmaväxling, och det är ej otänkbart att orden även haft ett liknande w-bortfall som behandlas i Aschw. gr[3] § 324: 2, och därmed fått lång vokal. Dylika former finnas flerstädes i Sverige. I intet fall kan det naturligtvis betvivlas att en intakt förbindelse *-ugu-* måst få *gg*, jfr *fluggu* i KÖ enligt Karsten.

De ljudlagsenliga förhållandena illustreras genom följande växlingar:

1) *brutte* su.: *bråta* m. — *svartfluttå* ortn.: *flåta* m. — *slitte* su, *kvittå* a.: *feta* m., *streta* vb — *skutte* su., *brödskuttå* f.: *skåta* vb; 3) *blikkå* f.: *bleka m.* — *strittje* su.: *stråka* m. — *vikko* f.: *preka* vb; 4) *brunnåtjärr* ortn.: *bråna* m. — *sinnå* f.: *spena* m. — *sjinne* su.: *sjena* sv. vb; 5) *spillå* f.: *spela* vb; 6) *burre* su., *näsburrå* f.: *båra* vb; 7) *duvvin* a.: *dåva* m. — *kluvvin* ppc: *klåva* m. — *rivve* su.: *reva* vb — *suvve* su.: *såva* vb; 8) *bjuddin* ppc: *båda* vb — *svidde* su.: *sveda* m.; 9) *luddje* su.: *båga* m. — *niddje* su.: *svega* m.

Undantag från regeln att konsonanten skall vara kort ffr *a* göra, utom ett tiotal fall med *tt* mellan *e* och *a*, varom nedan, endast *dråppa* m., *greppand* n., *reppa* vb med *pp* samt *vekka* m. med *kk*. Av dessa bör *greppand* (ombildning av ett svm., jfr f. Åland *grepa*) förstås på samma sätt som svm. med *-ett-* nedan, likaså *vekka* m. Samma i och för sig tänkbara förklaring är däremot ej antaglig för *dråppa* m., emedan detta ord, väsentligen ett kulturord (apoteksvara), visar *pp* ej allenast i hela Åland utan även i vEg. F.; likaså har jag personligen konstaterat, att man förnekar ordets kortstavighet t. ex. i öEg. F. (Västanfjärd) samt i åtminstone åtta socknar (KV VÖ MM OR MU PE LA EE) i Öb. norrom Vasa, d. v. s. här föreligger hsv. inflytande. Kvantiteten i *reppa* vb. beror sannolikast (jfr däremot s. 92 f.) på att mellan detsamma och det anförda *reppår* pl. en utjämning ägt rum, varvid verbets vokalkvalitet och substantivets kvantitet generaliserats (rakt tvärtom har det gått i Estuna i ö. Uppland, jfr Hesselman 1910 s. 103 och nedan).

Även de ungf. 10 fallen med *tt* mellan *e* och *a* äro blott 'skenbara undantag'. I själva verket är *tt* här (men alls ej efter *ȧ*) vida vanligare än *t*, jfr exemplen mom. 1 a, 1 b s. 22 f. Men räknar man ej de etymologiska samhörigheterna skilt, te sig de långkonsonantiska undantagen färre, och följande kan anmärkas om dem.

Verben *jetta*, *setta* — att detta ord hunnit få *tt* ffr *j* i enlighet med t. ex. Aschw. gr. 296: 1 före sin ombildning till *j*-löst är med hänsyn till förhållandena i ösv. dialekter överhuvud föga sannolikt —, *vetta* (scire och vergere) kunna ha sin kvantitet genom inflytande av spec. supinum resp. ppc. Jfr att Bergman 1893 s. 17 för Allunda i Uppland anger växlingen *vetä* inf.: *vettä* su., en uppgift vars riktighet Hesselman 1910 s. 74 not 1 utan anförda skäl anser utesluten. Den innebär väl, då man ej gärna kan tänka sig, att ej såväl inf. som su. med *t* varit resp. äro brukliga,

realiter blott, att kort *t* mindre gärna användes i su. än i inf., och jag är ej alldeles obenägen att avgiva samma omdöme för BÖ isht sedan jag i t. ex. FI på fasta Åland träffat flere personer, som enstämmigt förklarat, att man där säger *de ä svårt te veta* men *åm ja ha vetta* (pkvpf. konj.).

På samma sätt kunna även svm. *betta, fetta, hetta* ha sin kvantitet genom påverkan av äldre former, som ännu ej antagit ändelsevokalen *a*, och det är otvivelaktigt att denna påverkan ej blott varit möjlig utan faktiskt även ägt rum. Kvantitetsmotsättningen mellan de betydelsedifferentierade *feta* m. fet-ull och *fetta* m. fetma är även upplysande. Att det etymologiskt enhetliga ordet just i den senare betydelsen fått *tt*, d. v. s. en äldre nominativs kvantitet, beror på samma skäl som *-e* i hsv. *mosse* mot *-a* i hsv. *mossa*: i förhållande till ämnesnamnen *feta, mossa* representera de mera personifierande *fetta* (abstraktum uttryckande en egenskap) och *mosse* ('växtkollektivum') vad Tegnér kallar 'högre (animellt) genus' och 'högre kasus'.

De svaga verben *letta* och *spetta* bevisa naturligtvis ingenting om målets egen kvantitetsutveckling: deras kvantitet beror på *lett* m. och *spett* n. På samma sätt har *betta* vb. rättat sig efter ett visserligen ej här vidare anträffat svm., som föreligger i KÖ *böttå* m. och även västligare, se s. 41.

Då det med hänsyn till exemplen under mom. 1 a s. 22 ej kan råda det minsta tvivel om att även äldre *i* blivit långt (*e*) ffr *t*, få vi även här liksom tidigare vid behandlingen av enstaviga ord och med kvantiteten på andra mellan *e* och *a* stående konsonanter i minnet konstatera det grundläggande viktiga faktum, att *t* (naturligtvis då 'ljudlagsenligt') gynnat a n a l o g i s k t kort rotvokal, resp. därmed sammanhängande förhållanden.

Att *tt* ffr *a* beror på speciella skäl visa även förhållandena i ö. Uppland, där vokalförlängning enligt allas mening ägt rum. Frånses de naturligtvis överallt fakultativt uppträdande formerna med lång vokal i *veta* vb (scire), kan av de ifrågavarande orden endast *vetta* m. lockfågel uppträda med lång vokal och det endast i skärgården utanför Stockholm—Blidö, Möja, Värmdö. Särskilt förekomsten i Blidö tyder (jfr Lindroth, Bureus s. 134 not 3) på att det är ett förfiningsresultat, som föreligger i detta *veta* m. För uppfattandet av den för övrigt långa konsonantismen är det av vikt att beakta, att enligt Hesselman 1905 s. 17 »i synnerhet i (Väddö—Häverö och) Bro—Vätö skeppslager» hos svaga maskuliner de gamla nominativ- och oblikändelserna förekomma om varandra i samma ord. Här ha vi sålunda dubbelformer, ty funktionsskillnaden är endast till »någon ringa

del» bevarad. Antager man, att vokalen här liksom i BÖ förlängdes endast då *a* (men ej *i*, *u*) följde, inses lätt orsaken till den långa konsonantens uppträdande. I svm. beror den på ett av den gamla nominativen utövat inflytande på oblikformen, motsatt det som obestridligen givit den förra formen dess nuvarande vokalkvalitet. Vi få då även draga den viktiga slutsatsen att vokallängden i de här brukliga formerna *bite* o. d. su., *spiken* a., *ypin* a. är analogisk.

Några allvarsamma tvivel torde ej vidare kunna råda därom att i BÖ varje intersonantisk konsonant (frånsett kak. *l*, *j*, *m*) efter trång vokal förblivit kort ffr *a* men förlängts ffr *i*, *u*. Att denna differentiering ej kan bero på de följande *a*, *i*, *u* som sådana, d. v. s. direkt inverkan av deras kvalitet, är ju a priori givet. Men lika nära till hands ligger förklaringen till att den kunnat göra det indirekt, om man erinrar sig att dessa vokaler i tiden hade starkt tryck, åtminstone stark levis, och att det som en tämligen enhälligt erkänd regel för äldre germanska dialekter, även de nordiska, gäller att den aksentreduktion deras infortisvokaler undergått träffat de tre nämnda vokalerna på något olika tider, i ordningsföljden *a*-*i*-*u*. Det är ingen omöjlighet att detsamma upprepats i senare tiders språk. (Jfr t. ex. ög. svagt. *a*-*ä* i Uppl. lagen även i kortstaviga ord). Är detta antagande riktigt, sammanhänger vokalförlängningen med förlust, konsonantförlängningen med bevarande av den äldre levis, och detta stämmer med att konsonanten som vi sett även förblivit kort ante pausam d. v. s. den absoluta aksentlösheten.

Vad förlängningen av vokalen beträffar är det omedelbart klart att denna prosodiska utveckling i fortisstavelsen här ej motiverats med ett prosodiskt förhållande i en följande. Men något sådant kan ej heller sägas om 'konsonantförlängningen', om vid kortstavigt uttal den intervokaliska konsonanten såsom obestridligen möjligt är i tiden hörde till senare stavelsen. Vad dennas aksent i verkligheten framkallat är att den själv avgivit en del av sitt innehåll till förra stavelsen, nämligen så mycket att stavelsegränsen flyttats in i den intervokaliska konsonanten. Dennas kvantitet har ökats med stavelsedelarens, väl först till 'halvlängd', som senare vid reduktionen av den följande vokalens aksent och kvantitet ökades till hellängd.

På försök till längre gående fonetiska förklaringar, som skulle göra saken begripligare, synes det vanskligt att inlåta sig. Att vokalförlängningarna 'i slutljud' som Hesselman förmodat bero på lös tillslutning, d. v. s. på att vokalens tryckstyrka passerat toppen före artikulationens av den följande konsonan-

ten begynnelse göres troligt av fonetikernas uppgifter att lång vokal och lös tillslutning i allm. höra hop; Lindroths resonemang i Bureus s. 136 gör ej saken för mig begripligare. Vokalförlängningen ffr heterosyllabisk konsonant är ju även — om vi så vilja — en sådan vid 'lös tillslutning'. Konsonantgemineringen är (jfr Jespersen § 410, slutet) snarast eo ipso en övergång till fast tillslutning, icke begriplig som en följd av sådan mellan vokal och intervokalisk konsonant. Tänker man sig som Sievers 4 uppl. § 554 däremot 'tillslutningen' som en egenskap hos vokalen, att denna sålunda t. ex. vid fast tillslutning är med avseende å aksenten 'starkt skuren' (jfr kritiken i Vspr. II s. 198), ligger ingenting svårbegripligt i att denna egenskap tenderar att draga konsonanten till den tidigare stavelsen genom geminering (VSpr. II s. 87). Därpå bero enl. a. st. former som *jassȧ*, *frukkost* o. d. och det är tänkbart att tillkomsten av sådana former som *mosse*, *rutten* är ljudfysiologiskt sett samma företeelse. Dylika kortstaviga ord skulle då, sedan aksenten på ultimans *a* i kortstaviga ord försvagats, fått starkt skuren vokal måhända vid sådan jämn fördelning av trycket på de olika stavelserna som Amund B. Larsen och norrmännen överhuvud betecknar med termen 'ligevaegt', och det är väl möjligt att detsamma skett i *jassȧ*, *frukkost*.

Det förtjänar kanske i detta sammanhang framhållas att intersonantisk halvlängd i följd av geminering ffr bitryckt stavelse i finskan är en måhända över hela landet utbredd företeelse: men-nee 3 sg. går, tul-lee 3 sg. kommer, pes-see 3 gs tvättar, hak-kee 5 sg. söker, vap-paa a. fri (ry. svobod-), pat-taa part. sg. gryta. I sydvästra Finland, där ultiman förlorat bitrycket och dess vokal förkortats, har konsonanten fått hellängd, t. ex. i Nystads-trakten: menne, vappa, patta.

Att även rotvokalens kvalitet utövat ett inflytande på sättet för stavelseförlängningen i flerstaviga ord med en intersonantisk konsonant behöver ej följa därav att *a* (*ä*) såsom bl. a. nyländskan tyckes visa i enstaviga ord kunnat förlängas, medan de trängre vokalerna förblivit korta. Att enstaviga med *a* (*ä*) även i åländskan förlängts tidigare än enstaviga med andra vokaler är ej osannolikt, men säkert är att förlängningen alltid varit av samma art: vokalen har blivit lång. I överensstämmelse härmed står det att i flerstaviga ord de trängre vokalerna förlängts lika väl som *a*, *ä*.

Exemplen för BÖ på förlängning av *a*, *ä* äro nästan överflödiga, då knappast ens några skenbara undantag finnas. En samling må dock anföras.

BÖ:

1) sv. subst. med -*a*-: *draka* m. drake — *flada* m. 'flade' (vatten) — *flaka* m. 'flake' — *haka* m. hake — *hara* m. hare — *kaka* f. kaka — *klava* m. klave — *kraka* m. 'krake' — *kvata* m. [1] pojkbyting — *laka* m. lake (även 'läcka') — *lava* m. lave — *maka* m. make — *mara* f. mara — *nata* m. nate — *nava* m. näve — *pada* m. något utdraget, långsträckt — *saga* f. saga — *skada* m. skada (pl. skadar) — *skara* m. skare — *skata* m. ände, topp — *staka* m. stake — *trava* m. trav, hop — *tvaga* m. *tvaga*.

2) vb. med -*a*-: *baka* — *basa* (upphetta o. d.) — *blaka* — *braka* — *draga* — *fara* — *frasa* ('bryta' om sjöar) — *gapa* — *hala* (hala: dent. *l*) — *kapa* (kapa) — *kara* (rengöra) — *knaka* — pasa ('prassla') — *prata* — *rada* — *rasa* — *skaka* — *skapa* (i 'skapa sig') — *skava* — *skrapa* — *spara* — *spraka* — *svara* — *taga* — *trava* — *tvara* (röra i gröten).

3) exx. (vb) med -*ä*-: *bära* — *jära* (göra: *ä* ännu 1910, knappast numera; dock: *järslöshejt* 'sysslolöshet') — *läka* (läcka) — *läsa* (legere) — *räka* (driva, även transit.) — *sjära* (skära) — *träsa* (slita ont, arbeta hårt) — *vävä* — *äta*.

Vida mindre tydligt är det att konsonantförlängning — den föregående vokalen är till följd av de moderna »i- och u-omljuden» i denna ordtyp vanligen *ä* — i BÖ skett ffr *i*, *u*. De faktiska förhållandena i och för sig synas nämligen närmast vittna om att tvärtom vokalen även i detta fall blivit förlängd.

Exempelsamling:

1) lång konsonant: *nättjin* a. naken (antikverat; vanl. *natjin*) — *skakkäl* f. skakel — *stäppäl* m. stapel (BÖ även: *stapäl*) — *ättin* ppc, m. äten (sms. *oättin*, *självättin*, *åppättin*).

2) kort konsonant ffr '*i*': *färe* su. farit — *gräve* su. grävt — *krätje* su. 'kräkt', krupit — *läse* su. läst — *lätje* su. läckt — *vrätje* su. vräkt — *väde* su. vadat — *väje* su. vägt — *väre* su. varit — *äte* su. ätit.

3) kort konsonant ffr '*u*': *häkå* f. haka — *härå* f. ett slags 'holme' (nyl. *haru*) — *krävå* f. kräva — *känå* f. ett slags spån — *lädå* f. lada (jfr *lödå* f. 'full last el. börda') — *lägåm* adv. lagom — *messlägå* f. felinlägg i en väv, 'misslaga' — *näså* f. näsa —

[1] Riktigare sagt ett epitet med berömmande bibetydelse, jfr isl. *enn hvati*, ungf. lika använt. Andra exx. med *kv* av *hv*: *kvalpar* pl. namn på stockändar, som radas på varandra i dörröppningen på en lada, då verklig dörr ej användes (ordet är väl identiskt med hsv. valp), *kvärrvlån* bsg. namn på den välbekanta primitiva dörrslutare, som vrides ett kvarts varv kring en axel, då dörr öppnas el. slutes, FÖ (KU *virrvelin* el. *drivvelin* el. *vriddelin* el. *vellån*, BÖ *villån*), jfr FÖ *kvellkvärn* f. små 'kvarnvingar' (barnleksak), BÖ *kvistra* vb.? isl. *hviskra* med ungf. samma bet.

snärå f. snara — *tjärå* f. tjära — *slägå* f. slaga (för tröskning) — *trasă* f. trasa — *värå* f. varaktighet.

Den långa vokalen i exx. under 2) kan naturligtvis bero på analogi; vad speciellt vbb *gräva*, *kräka*, *läsa*, *vräka*, *väga* beträffar så kunna de även böjas efter 2 sv., liksom å andra sidan de svaga vbb *kräva*, *kväva*, kunna ha su. *kräve*, *kväve*. Uppenbarligen analogiskt är' su. *väje*, påverkat av prs. såsom *drejje* su. dragit, *slejje* su. slagit, (*stejje* su. stått), *tejje* su. tagit visa (se ÖD 1 : 15).

Även i grupp 3) kan vokallängden vara analogisk, men det är å andra sidan även tänkbart att konsonantlängden är det i grupp 1). Något klart besked härom kan BÖ självt ej lämna, jfr s. 60.

Med de nuvarande kvantitetsförhållandena i BÖ överensstämma, såsom man kan vänta, bland ösv. dialekter närmast de i KU KÖ och s. Eg. F. (HI), i vilka alla dock konsonantlängd uppträder i större utsträckning än i BÖ, medan de åländska dialekterna längre västerut avvika i motsatt riktning. Detta hindrar ej att i en del avseenden de förra befinna sig på ett mer, de senare ett mindre framskridet stadium av modernisering än BÖ. Sådant ha vi redan ovan funnit i fråga om kvantiteten i enstaviga ord.

I KÖ är det tydligt att de i grupp 3) strax ovan nämnda orden fått lång konsonant efter *a-ä*. Karsten anför s. 85 flere exx. med sådan kvantitet, t. ex. *gättu* f. gata, *läddu* f. lada (jfr s. 55 *läggum* adv. lagom) och därjämte långkonsonantiska mot grupp 2) ovan svarande supiner som *färre* su. farit, *vävve* su. vävt. Man lär då knappast undgå antagandet att de för granndialekten BÖ under grupp 1) ovan anförda exx. äro ljudlagsenliga och att de långvokaliska i grupp 2) äro analogiska, så mycket mindre som även de långkonsonantiska formerna i KÖ voro försvinnande. Numera säger knappast någon i KÖ *färre*, *värre* (varit), lika litet förekomma *gättu*, *läddu* (*härru* f. har jag däremot hört, beroende på ordets vanl. förekomst som efterled i ortnamn; *härå* f. finnes angivet redan 1873 av Nordqvist) o. a. med ultima-'u'. Då formen *gättu*, som bl. a. de under namnet 'Manerä' kända uppländska bröllopsdikterna från början av 1740-talet visa, även förekommit i Uppland men senare spårlöst försvunnit ur det talade språket (egendomligt nog tyckes Hesselman — och i anslutning till honom Noreen i Gesch. d. n. Spr.[3]

och annarstädes — trots ifrågavarande former anse, att vokalerna *a* och *ä* alltid stavelseförlängts i uppl.), ligger ingen slutsats närmare till hands än den att långkonsonantiska former tidigare funnits även i BÖ, d. v. s. att ord med rotvokalerna *a*, *ä* här ej göra något undantag från kvantitetsregeln.

Å andra sidan äro förhållandena just i KÖ liksom även i HI och, ehuru ej i lika hög grad, KU SO FÖ egnade att ytterligare komplicera problemet — mera än målen längre västerut göra det. Vi möta nämligen på alla dessa tre håll lång konsonant även ffr *a* i sådan utsträckning, att denna måste väcka betänkligheter mot en regel, som bygger på motsatsen mellan ändelsevokalerna *a* och *i*, *u*. Man kunde då frestas till antagandet att levis här jämförelsevis länge bevarats även på *a*, men häremot resa framför allt de ovan s. 20 f. meddelade observationerna beträffande *s* hinder, vilka torde böra betraktas som avgörande. Motsatsen KÖ *trässu*: *fråså*, *måså* är för signifikativ. Den över hela området korta konsonanten i svm. som *fråsa*, *måsa*, *påsa*, *dråsa* kan omöjligen bortresonneras ens genom nödfallsförklaringar; kommer man å andra sidan ej från utan dylika (s. 37, 38) för sådana geografiskt trångt begränsade former som KU *påtta* vb. påta, *stretta* vb. streta, *ståtta* vb. stamma och HI *bakka* vb. baka, *gappa* vb. gapa, *skakka* vb. skaka, *skrappa* vb. skrapa, kan denna omständighet dock knappast kullkasta regeln.

Exemplen med lång konsonant ffr *a* i KÖ HI behöva ej upprepas här: de finnas lätt i KÖ hos Karsten, för HI i Hembygden 1911 s. 89 f. De, med avseende å vilkas kvantitet KU överensstämmer med KÖ HI men ej BÖ, äro följande:

KU:
bråtta m. influensa — *bråttas* vb. brottas — *flåtta* m. flotte, flotta — *knåppa* vb. knåpa (HI KU) *låvva* vb. lova (ej HI?) — *påtta* vb. påta — *skatta* m. skate, topp (även i SO FÖ m. fl.) — *skåtta* vb. skotta — (*snåtta* vb. snoka HI; förek. ej i Ål) — *språtta* m. spröt — *stråkka* m. stråke — *stretta* vb. streta — *ståtta* vb. stamma.

På grund av dessa former kan KU sägas intaga en mellanställning mellan BÖ och KÖ (långt *a*, *ä* ffr kons. ffr *i*, *u* liksom i BÖ, lång konsonant mellan *i*, *u* och *i*, *u* liksom i BÖ KÖ). För de sv. maskulinas vidkommande kunna vi på grund av exx. ovan säga, att den analogi vi nödgats antaga för att förstå kvantiteten i BÖ *betta* m., *vekka* m. i KU sträckt sig även till orden med *å*. Häremot talar endast den långa konsonantens undantagslöshet; för antagandet talar däremot faktum att även ett svm. med rotvokalen *a* (*skatta*) har lång konsonant och å andra

sidan ett med *e* (*feta* m. ull) kort konsonant. (Sv. vb. måste vi t. v. förbigå).

Vi ha för KU tydligen, om vår förlängningsregel är riktig, att liksom vid behandlingen av de enstaviga orden antaga ett inflytande av rotvokalen vid kvantitetsutjämningen mellan två paradigmaformer. Därför ha så vitt bekant alla ord med *å* och alla med *e* (utom ett som genom betydelsedifferentiering kluvits i en kortvokalisk form *fetta* m. fetma och en långvokalisk *feta* m. fet ull) men e n d a s t ett med rotvokalen *a* fått lång konsonant (en anledning till för lång vokals regelmässighet då den är *a* skall senare beröras).

Men icke blott rotvokalens utan även den följande konsonantens kvalitet utövar såsom på tal om enstaviga ord framhållits ett inflytande på utjämningens resultat. Härpå beror det att KU så snart konsonanten är en annan än *k*, *p*, *t*, med avseende på kvantiteten överensstämmer med BÖ (oberoende av vokalens kvalitet) ej med KÖ sådan den skildras av Karsten (BÖ-exx. i mom. 4—9 s. 23 f. gälla även för KU).

Karsten säger s. 55 alldeles riktigt och i överensstämmelse med mina kontrolliakttagelser i KÖ, att *spadå* m. spade, *kragå* m. krage, *magå* m. mage äro »de regelbundna formerna». Men vid sidan av dem nämner han flere andra former t. ex. *maggå* (s. 38, 110) och talrika andra svm. med lång konsonant även där denna är en annan än *k*, *p*, *t* (utom *s*) t. ex. *båddå* (BÖ KU *båda*), *båggå* (BÖ KU *båga*), *låggå* (BÖ KU *låga*) men *rågå* (BÖ KU *råga*) — *sveggå* (BÖ KU *svega*), *sellå* (BÖ KU *sela*), *spennå* (BÖ KU *spena*), *nävvå* (BÖ KU *nava*), *harrå* (BÖ KU *hara*); jag har hört *båddå*, *sellå*, *spennå* — de andra blott med lång vokal: de långkonsonantiska ha sålunda försvunnit eller äro åtminstone försvinnande. Mycket möjligt är att något sådant skett även i KU och t. o. m. BÖ, då konsonanten är någon av de här i fråga varande, men i varje fall kunna vi av det nuvarande språkskicket ej sluta annat än att dessa konsonanter i KÖ mindre än i KU BÖ hindrat införandet av analogisk kvantitet ffr *a*.

Att detta hinder ej varit främmande heller för KÖ, där inflytandet av rotvokalens kvalitet varit mindre än i BÖ, KU, eftersom man här finner former som *maggå*, *harrå* lika väl som *låggå*, *sveggå*, *läddu* f. lika väl som *lidde* su., — bevisar det nämnda försvinnandet av de långkonsonantiska formerna. Men då detta sker även beträffande ord med *k*, *p*, *t* efter *a*, *ä* visar detta att ortvokalens kvalitet dock ej varit h. o. h. utan betydelse.

Det finnes därtill i KÖ en omständighet som varit egnad att reducera denna betydelse som vokalkvaliteten här i och för sig

liksom i KU BÖ hade. Som nyss nämndes ha enligt Karsten »de regelbundna formerna» *spadå, kragå, magå* sidoformer av flere slag, t. ex. *magå* ej allenast det redan nämnda *maggå* utan därjämte även *mäggu* och *mäggå*. Här intresserar närmast formen *mäggu* och ibdm *späddu, kräggu*, s. 131 *steggu* 'stege' (jfr s. 123 anm. 2). Även Karsten tyckes s. 85 anse, att lång kons. är ljudlagsenlig i *mäggu*, analogisk i *mäggå* och *maggå*. För bedömandet av frågan är det icke likgiltigt huru de enligt Karstens, uppfattning 'svaga feminina' sidoformerna *kräggu, mäggu, späddu, steggu* skola förstås. Hans yttrande »orden hava i kkm liksom i den mindre vårdade finnl. nysvenskan[1] bytt om genus» klargör naturligtvis ingenting, snarare tvärtom. Alldeles missvisande är ej blott för finl. sv. utan även sannolikt (med full visshet kan jag ej påstå det, då jag aldrig hört dessa former på -*u*) för KÖ, uttalandet om genusombyte. Då de nya formerna på -*u* ej fått något stadigt fotfäste i språket, beror detta fastmer väl i främsta rummet på att något genusombyte ej egt rum. M å h ä n d a kan man med något berättigande tala om sådant för de 'hsv' ex. *hjässa, panna, hjärna, vana, vilja, låga* etc. med pl. på -or (men BÖ -ar). Men om 'den mindre vårdade finl. nysv.' kan ej annat sägas än att 'svm.' antagit den feminina pluraländelsen -or i följd av att båda gruppernas ord i sg. ändas på *a*. En sådan ombildning — vilken lämnat sg. oberörd — har även ägt rum i nordligaste Öb. (GB NV KB TJ), se ÖD § 18. Otvivelaktigt ha även KÖ *mäggu* o. s. v. tillkommit via pluralis. Ombildningen förutsätter ett stadium i kasusutjämningen vid vilket ändelsevokalen *a* dominerade i sg. av såväl maskuliner som femininer. Att utjämningstendensen till förmån för oblikformerna i svm. var starkare än i svf. är obestridligt. De nya formerna med *u*, först i pl. därpå även i sg., alla kasus, måste tydligen ha givit ett kraftigt stöd åt en kvantitet, som utan dessa om- eller nybildningar hörde hemma endast i nsg.

Vi antydde nyss (s. 34) den möjligheten, att BÖ en gång även haft långkonsonantiska svm. med rotvokalen *a, ä* (KU har ju ännu åtminstone *skatta* m.) och litet tidigare (s. 32), att ej heller svf. med samma rotvokal och lång konsonant varit främmande för BÖ KU. Att försvinnandet av dylika former i så fall ej beror på någon tillfällighet utan ett bestämt sammanhang med rotvokalens kvalitet är ej så svårbegripligt, om man beaktar den påpekade omständigheten att tendensen till förallmän-

---

[1] Om ifrågavarande förhållanden i denna se Bergroth i Spr. o. St. 1909 s. 247 ff.

ligande av oblikformen är och varit starkare hos svm. än hos svf. Då denna motsättning ej kan förklaras genom några rent psykologiska förhållanden, måste den vara 'ljudlagsenlig' åtminstone i en del fall, och sådana kan man antaga dem vara, där substantivets rotvokal är *a, ä.* I sådana ord är den skenbara motsättningen i själva verket tvärtom en överensstämmelse: ändelsevokalen 'blir' lik rotvokalen. På grund av analogi förallmänligas ändelsevokalen *a* i ord med trängre vokaler: detta har inträffat i Åland väster om VÅ LU LE, dock ej h. o. h., ty det kan ännu heta *skurrå* f. skåra GE, *spenne* m. spene och *vette* m. lockfågel EC. Kanske starkare framträder den olika behandling rotvokalen framkallar i norskan (Larsen 1897 s. 84 f., Ross 1908, X s. 53 f.), där den med säkerhet gjort sig gällande även i urspr. långstaviga ord (möjligheten av detsamma i Ål. kan ej förnekas). Kock har i Ark. 26 s. 140 f. uttalat sig om motsättningen *timi: b'akka* och därvid enligt uppgift i anslutning till Larsen, vars icke alltid otvetydiga terminologi dock kan lämna rum för tvivel om att han verkligen menat detsamma som Kock menar, för starkt och knappast övertygande markerat möjligheten av psykologisk förklaring, då han betecknar motsättningen som resultat av en viljeakt. Som han säger vill naturligtvis ingen göra gällande, att i äldre oblf. *tima a* ljudlagsenligt ög. till *i* och i äldre nsg. *bakki* tvärt om *i* ög. till *a*, men det finnes å andra sidan intet principiellt hinder mot ett antagande att den hos svm. i allmänhet gällande psykologiska tendensen att införa *a* i nsg. stötte på ett rent ljudmekaniskt hinder i rotvokalen i, varför *i* ej allenast bibehölls i nsg. utan även, då generalisering i alla fall försiggick, infördes i oblf. Men huru motsättningen än förklaras, är den som vi sett ej främmande för ösv. språkutveckling (n. Öb., Ål.), och den förklarar ej allenast varför svm. med *a, ä* i KÖ ha lång konsonant ungefär lika ofta som svf. (nybildningen *mäggu* stöder *maggå* med bibehållet *-å*, jfr *trässu* f.) utan även varför lång konsonant i BÖ saknas mellan *a, ä* och *u*: då *sinu* blivit *sinnå* och *skuru* blivit *skurrå* men *kanu* — *känå, haru* — *härå*, beror det på att vid den avgörande tidpunkten ändelsevokalen *a* i de senare orden men ej i de förra hade en relativt starkare ställning än ändelsevokalen *u*.

Ovanstående resonnemang — samverkan, resp. kamp mellan ljudmekaniskt och psykologiskt inflytande — försvagas ej utan snarare stödes av 'undantagen' t. ex. KÖ *magå* m. *häkå* f. vid sidan av de mera k a r a k t e r i s t i s k a *maggå, mäggu, häkku.* Undantag i BÖ från det karakteristiska bestode i långkonsonantiska former med rotvokalen *a, ä.* En sådan är möjligen *jäkka*

m. 'stör eller påle, som isht på resor vid strandhugg till landfäste inslås i bergssprickor o. d.', nämligen om det hör hop med isl. *hiaki*; ett annat kanske representanten för fågelnamnet stare: i hela Ål. *starre* o. d. pl. *starrar* men i BÖ även pl. *stärrår* (ej gärna sg. *stärra*). Då namnen ej beteckna någon skillnad mellan hann- och honfåglar och sg. *stärra* som sagt ogärna eller kanske i verkligheten ej alls användes, torde det ej vara osannolikt att pl. *stärrår* (*starrar* är enligt vad det förefaller vida ovanligare) helt enkelt hör till sg. *starrä* BÖ: pl. av detta ord är säkert mycket vanligare än sg. Att ordet haft en kortstavig sg. *stara* är väl med hänsyn till *hara* 'hare' tämligen visst (jfr ÖD 1: 62).

Liksom KU intager en mellanställning mellan BÖ och KÖ kan detta sistnämnda även i viss mån sägas stå förmedlande mellan KU och s. Eg. F. (HI), dock ej så att vi i HI mötte en dialekt med konsonantlängd i ännu större omfattning än i KÖ. I KÖ är ju konsonantlängd så fullständigt belagd för ord av alla möjliga typer, att det knappast finnes någon punkt, där en dialekt kunde gå ännu längre. Ett undantag göra dock vb med rotvokalen *a*, *ä*, som i KÖ alls ej eller nästan alls ej uppvisa lång konsonant (förklaringsförsök i ÖD § 36), och här finna vi verkligen, att HI 'gått längre' (exx. s. 33): *k*, *p*, *t* äro här även i detta fall långa. Förklaringen för denna konsonantlängd liksom den motsvarande efter trängre vokaler isht. i KÖ KU SO FÖ är såsom redan ovan a. st. antytts ej lätt att finna. Men typen gör svårigheter vilken kvantitetsregel vi än antaga för Åland — HI, då vi som vi böra sträva till en enhetlig regel för primärutvecklingen. Hultman, som på grund av förhållandena i KÖ för Ål. uppställt den som ytterst sannolik betecknade regeln att intervokalisk konsonant (utom kak. *l*) alltid förlängts, söker förklaringen för verbens vokallängd i de på grund av synkope enstaviga infinitiverna. Men nu äro dessa i Ål. — HI i ojämförligt övervägande grad svagtrycksformer (tryckstarka blott vid några få fall av enklis) och förekomma aldrig ffr paus, varför de ej heller kunna betecknas som 'lexikaliska'. Iakttagaren, som hör dylika former i snart sagt varje mening, kan lätt övertyga sig om den skenbart nästan paradoxala sanning att ålänningar överhuvud ej erkänna förekomsten av synkoperade infinitiver i deras språk [1]. Även om åländskan (och HI)

[1] Som 'lexikaliska' kunna inga andra ändelselösa former betecknas (frånsett ett eller annat enskilt ord) än 2—4 sv. konj. prt (bredd 'bredde', BÖ fåld 'följde', BÖ håld 'höljde', BÖ skåld 'sköljde', stött 'stötte', svengd 'svängde', tykkt 'tyckte' o. d., BÖ konn 'kunde', vill 'ville). Vad avseende kan fästas vid inf. *seggäl* (KÖ s. 77, 145) må lämnas oavgjort. F. ö. är ak-

i överensstämmelse med Hultmans långtifrån osannolika hypotes (ÖD § 1: 49) liksom övriga ösv. dialekter förlorat *a* efter lång stavelse, är det dock ej synnerligen lockande att räkna med en härpå beroende analogisk förlust även efter kort stavelse, då åländskans sannolikt närmaste ösv. fränder, estsvenskan och IÖ HO, fullständigare än några andra ösv. mål upprätthålla de ljudlagsenliga skillnaderna, t. ex. IÖ *flikk*: bsg. *flikkan, bakk*: bsg. *bakkan, havär*: bsg. *havran, hald:* prs *haldar* 'håller' — men *mara* f. mara, *staka* m. stake, *pasa* vb. 'prassla'. Snarast hade man då skäl för antagandet att de enstaviga infinitiverna lett till sådan förlängning som följer en svagtrycksutveckling och vilken såsom redan framhållits ger konsonantlängd [1] till resultat (*ått* konj. att sBÖ, *tell* prep., *messtag* n. misstag o. s. v., jfr s. 10). Av de långkonsonantiska formerna i ÖD § 36 not 1 s. 253 kunna *låvvå* vb. lova (även KU; i HI visserligen kort kons. men *å* kvar, ej diftongierat till *oå* som i *soåva* vb. *sova*) o. *hettå* vb. heta (väl mest brukat ffr ett starkare aksentuerat proprium) ha haft speciellt gynnsamma förutsättningar för dylik konsonantförlängning; de övriga kunna gott förstås på annat sätt, jfr s. 27. [1]

Frånse vi det nyssnämnda karakteristikum för HI, visar detta mål å andra sidan avvikelser i rakt motsatt riktning från ej blott KÖ utan även KU BÖ. I fråga om starka su., ppc och liknande adj. (*lidde* 'lidit', *luddn* 'luden', *duvven* 'duven') råder överensstämmelse utom då kons. är *r*: HI *bore* 'burit', *skore* 'skurit' (men *jirrin* a. girig), BÖ KU KÖ *burre, skurre.* Kvantiteten måste sammanhänga med den egendomliga vokalkvali-

---

senten regulator. Vokalen kan överallt saknas i inf., vid enklis i få men mycket vanliga fall: ja ska *tjöp* mä hatt, *ärhinndär* sä 'erinra sig'. Vida vanligare är det att huvudtrycket omedelbart följer: ja ska *far* hejm o. d., *takäl* åpp 'tackla opp', *ringäl* åv 'ringla av'. Hit hör vidare främst adj. attr. sv. dekl. sg. o. pl.: BÖ: *ni* båtin 'nya båten', *gamal* (!) hattin, *södär* bronnar 'södra broarna', *arrm* järsgålan 'de arma gärdsgårdarna' o. s. v. regelbundet. Andra exx., delvis arkaistiska, BÖ: *min* ögån 'mina ögon', *sjittän* ol 'fula ord', *ått* (8) dagar i da, *jör ill* än 'göra henne illa'; *Jan* Hinderson men *Jannä* o. d.

[1] I de vbottniska Dfs och Bu har konsonantförlängning egt rum ffr *i, u* men ej *a*. Dfs har sedan sekundärt utvecklats ungefär som BÖ. Sv. maskulina med *e* men ej *'ä'* (O), t. ex. s. 58 *dråpa* 'droppe', *språta* 'spröt', ha åter fått kort vokal: s. 32 *betta* jte *beta, hetta* jte *heta* 'hetta', likaså st. vb, där lång kons. t. o. m. blivit enrådande: s. 129 *jetta* 'gitta', *vetta* 'veta'. Men sv. vb ha lång vokal: s. 32 *streta*, s. 33 *sjepa*. Likaså s. 38: *mOka, skOpa, skOta* sv. vb. Målet har apokoperat enbart enl. ÖD 1: 49, varför någon möjlighet till analogibildning ej funnits liksom i KU KÖ SO FÖ, där även kortst. apokoperat vid svagtryck. Uppländskan har haft samma möjligheter som åländskan: det heter även här *stretta* vb. o. d

teten, som jag ej rätt förstår [1] (jfr *näsboro* f., *foro* f. 'fura', *skoro* f. skåra); de två supinerna ha även annarstädes varit speciellt mottagliga för analogiinflytande t. ex. HO *bärå, stjärå* enl. 1 sv., FÖ SA alternativt *bäre*, jfr även *svort 'svurit'* i HI — Ål. Då de ifrågavarande formerna med avseende å kvant. o. vokalkv. i fsv. förhöllo sig annorlunda till pt. pl. än t. ex. HI *brutte* su., *lidde* su., måste man väl snarast däri se förklaringen till *bore, skore*.

Viktigare avvikelser i HI till förmån för kort konsonant ligga däri att HI i sv. substantiv saknar lång konsonant annan än *k, p, t, v* ej allenast (i motsats till KÖ) efter *a, ä* t. ex. HI *liedå* f. lada, *maga* m. mage, *kanå* f. spån, *hara* m. hare, *snarå* f. snara etc. och (jämväl i motsats till KÖ) efter de trängre vokalerna i svm. t. ex. HI *slieda* m. släde, *stiega* m. stege, *siela* m. sele, *spiena* m. spene, *boåda* m. 'holme', *loåga* m. låge utan även (i motsats till även BÖ KU) mellan de trängre vokalerna och 'u'. De möjliga fallen äro ej många, men tillräckligt många, då exemplen alla ha lång vokal, medan konsonanten är lång i BÖ KU KÖ. *De äro: niesboro* f. näsborre — *fienå* f. fena — *foro* f. fura — *sienå* f. sena — *skoro* f. skåra.

Med dessa formers rotvokalism för ögonen skall dock förmodligen ingen finna dem motivera ett påstående att kvantiteten i *lidde* su. lidit, *bjuddn* ppc. bjuden, *jirrin* a. girig såsom Hesselman antar för uppsvenska mål analogiskt bildats efter mönstren *slitte* su. slitit, *skuttn* ppc. skjuten, i vilka lång konsonant (tonlös explosiva) däremot vore ljudlagsenlig. Å ena sidan måste de nyss anförda svf. i och för sig befinnas giva en mer än svag grund för ett dylikt påstående, å andra sidan åter äro även analogiförklaringar av åsyftade slag i och för sig föga lockande. Nej, kvantiteten i *lidde, bjuddn, jirrin* är ljudlagsenlig lika väl som i *slitte, skuttn*: likasom konsonanten ffr *i, u* förlängts oberoende av föregående vokals kvalitet, något som i HI synes bättre än annarstädes, har den även gjort det obero-

[1] I och för sig kunna *bore, skore* su. lätt förstås. De skulle bero på en utveckling motsatt den, som i baltiska dialekter (ÖD § 58) givit pret. pl. *buru, skuru* och delvis de bekanta sydöb. och uppl. supinerna *furi* 'farit', *vuri* 'varit'. Men svf. *boro, foro, skoro*? Det sista ordet kan väl ha påverkats av sup. resp. ppc *skore*, vilket det till betydelsen står mycket nära; skedde denna påverkan på en tid, då det omväxlande (ljudlagsenligt) hette *båra — buru, fåra — furu, skåra — skuru* e. d., varvid man sålunda först fick *skåra — skuru — skoro*, är det åtminstone ej otänkbart att de två förra växlingarna genom senare analogi utvidgades med *boro, foro*. Dubbelformer, resp. den förlorade förmågan att göra skillnad mellan två etymologiskt skilda saker, innebära i allmänhet en osäkerhet om 'det rätta': under ett dylikt osäkerhetstillstånd, är det som sagt ej otänkbart att *boro, foro* kunnat uppkomma på antytt sätt.

ende av sin egen kvalitet, vilket i HI liksom annorstädes bäst synes i ord med kons. *s* och starka su., ppc. Men vid den allestädes försiggående sekundära omkastningen av kvantitetsförhållandena, vid vilken såväl rotvokalens kvalitet som konsonantens spelat en viktig roll, olika i olika trakter, har det i HI mera kommit an på konsonanten än på vokalen, i tydlig motsats till förhållandet i KU och isht BÖ. Det är främst med hänsyn till denna motsats som KÖ kan sägas stå förmedlande mellan HI och KU (BÖ).

De olika rotvokalernas betydelse synes bäst i BÖ (KU), de olika konsonanternas i HI. Redan i BÖ märkes tydligt huru *t*, (*p*), *k* i anförd ordning gynna sekundär konsonantlängd, i HI har *tt*, *pp*, *kk* blivit praktiskt taget undantagslös regel, men man finner här detsamma även beträffande *vv* (även i KÖ skulle det enligt Karsten ha en egen ställning gentemot andra hithörande tonande konsonanter, men riktigheten av denna mening kan ej sägas vara tydlig). Då som vi sett de ljudlagsenliga förhållandena med exklusiv tydlighet upprätthållas vid den tonlösa spiranten *s*, har man svårt att ej sammanställa utbredningen av långt *v* i HI med relativt sent bibehållande här av ljudets äldre bilabialitet. Nära till hands ligger då även antagandet att ög. från spir. till expl. *d* haft en betydelse för tillkomsten av former med analogiskt *dd*, där sådana finnas, d. v. s. i KÖ, närmast i enstaviga ord: ög. till expl. *d* skulle här varit relativt tidig. Detta skulle förklara, varför KÖ *ledd* n., *smedd* m., *vedd* m. ha kort konsonant annorstädes t. ex. i FÖ, där det heter *lenn* a., *sjell* n.; *n*, *l*, borde ej tycker man, mera än expl. *d* gynna lång kons. Och varför ha längre västerut *sella* m. sele, *spenna* m. spene regelbundet *ll*, *nn*, medan intersonantiskt *d* aldrig är långt: *sleda* m. släda?

Förmedlande mellan KÖ KU och fasta Ålands mål, med vilka VÅ LU LE EC i allmänhet, isht i fråga om kvantitet överensstämma, stå som de geografiska förhållandena låta vänta SO FÖ, vilka dock i någon mån mot förväntan mindre likna de förra än de senare. Överensstämmelsen med KÖ KU hänför sig förnämligast till ordgrupperna 1)—3) s. 23 f. jfr s. 33, där SO FÖ alldeles övervägande i motsats till såväl de västligare målen som BÖ har *kk*, *pp*, *tt* efter *å*. Däremot ha SO FÖ i överensstämmelse med de västligare målen genomgående infört den långa presensvokalen, resp. kort konsonant i de talrika starka su. och ppc. Dessa karakteristika äro de viktigaste. Vi kunna utan olägenhet exemplifiera SO FÖ tillsammans med fränderna västerom Delet resp. Föglö fjärden.

I följande exempelsamling kunna av just anförd anledning starka su. och ppc förbigås. Härigenom reduceras mycket avsevärt fallen med konsonant ffr '*i*'. Vidare märkes att svf. med urspr. oblikändelse äro jämförelsevis sällsynta, varigenom även fallen med kons. ffr 'u' bli färre. Å andra sidan finnas exx. på svm. med den gamla nominativändelsen '*i*' bibehållen. I överskådlighetens intresse ordnas exx. emellertid så som om svm. och svf. genomgående skulle ända på *a*, resp. *u*. I överensstämmelse härmed uppföras de närmast följande exx. 1)—9) som sådana med

konsonanten följd av a.

1) *vokalen följes av kons. t.*

b e t t a m. 'bänk', allm. t. ex. FÖ VÅ FI JO HA SA.

b e t a—b e t t a o. d. 'bit, brödbit': *t*, sälls., SA (Lbö); *tt* i (*betta*) FI, (*bötta*) SA FI EC.

b r å t a m. snuva etc.: VÅ FI.

b r å t a s—b r å t t a s vb. brottas: *t* i LE VÅ SA FI; *tt* i SO FÖ JO EC.

f e t a m. fet-ull: FÖ (Björsboda), SO VÅ.

f e t t a m. fetma: SO.

f l å t a—f l å t t a m. flotte, flotta: *t* i LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC; *tt* i SO FÖ SU SA; EC (Fbo).

h e t t a m. hetta, allm., t. ex. VÅ SA FI.

j e t t a vb. gitta: VÅ, Åland (SA?) 1876.

k å t t a vb. småtälja: SO.

l e t a—l e t t a vb. 'färga': *t* i LE SU SA GE FI HA och Åland 1876; *tt* i SO FÖ VÅ SU SA HA EC.

p e t a—p e t t a vb. peta: *t* allm.; *tt* i SO, FÖ (Kalsö).

p å t a—p å t t a vb. påta: *t* i FÖ LE VÅ HA EC (Fbo); *tt* i SO, stundom FÖ.

s e t t a vb. sitta: SO FÖ LE VÅ GE FI HA EC.

s k å t a—s k å t t a vb. skotta: *t* allm. t. ex. VÅ FI; *tt* i SO FÖ.

s p e t a—s p e t t a vb, 'spänna': *t* i SU SA FI JO HA EC (Fbo); *tt* i SO FÖ LE VÅ GE.

s p r å t a—s p r å t t a m. spröt: *t* i LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC; *tt* i SO FÖ.

s t r e t a—s t r e t t a vb. streta: *t* i SO, FÖ (Överö), LE VÅ GE FI JO EC (Fbo); *tt* i FÖ (Kallsö).

s t å t a—s t å t t a vb. stamma: *t* i LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC (Fbo); *tt* i SO FÖ.

v ę t t a m. lockfågel: SO FÖ LE VÅ GE, EC (även *vette*!).

v e t a—v e t t a vb. scire: *t* allm. (jfr s. 27 f:); *tt* i SO FÖ LE VÅ SU SA GE HA EC (Fbo).

v e t t a vb. vergere, allm.

2) *vokalen följes av kons. p.*

d r å p p a m. droppe, allm.

g r e p a o. d. — *g r e p p a n* o. d. 'handtag': *p* i (*grepa*) SA (Haga, Långbergsöda), Åland (SA?) 1876, (*grepand*) LE (Flaka); *pp* i (*greppan*) FÖ (Kallsö), (*greppand*) SO VÅ GE FI.

k n å p a vb. knåpa, allm.

r e p a—r e p p a vb. upprycka: *p* i SA (Haga), FI; *pp* i FÖ (Kallsö), LE (Flaka), VÅ SA JO.

3) *vokalen följes av kons. k.*

b l e k a vb. blixtra: SO LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC.

p r e k a vb. äta ('preka i sig'): VÅ. — Hör säkert hop med *preka* ovan s. 23, jfr Hesselman 1910 s. 67.

v e k a—v e k k a m. liten vik: *k* i SA och (försvinnande) SU; *kk* i SO, FÖ (Björsboda), FI. — Utdöende ord!

4) *vokalen följes av kons. n.*

b r å n a—b r å n n a m. brånad, i växl. bet.: *n* i SO, FÖ (Överö), VÅ (*dåli bråna*: dålig värme), SU ('bråna i bröste'), GE SA; *nn* i FÖ (Kallsö) 'brånna i halsin'.

b r å n n a vb. 'bråna', till föreg.: FÖ (Kallsö).

l e n a—l e n n a vb. lena upp, töa: *n* allm.; *nn* i SO FÖ VÅ.

v a t t r å n a—v a t t r å n n a m. 'vattenflöde': *n* i SO FÖ VÅ GE SA FI; *nn* i LE SU SA JO HA EC.

s j e n a r ps. skiner: SO.

s p e n a—s p e n n a m. spene: *n* i FÖ SU EC stundom; *nn* i FÖ (Kallsö), SO LE VÅ SU SA GE FI JO HA, EC (även *spenne*).

s p å n a m. spånad: FÖ VÅ SU GE SA FI.

5) *vokalen följes av dentalt l.*

s e l a—s e l l a m. sele: *l* i FÖ EC stundom; *ll* i SO LE VÅ SU SA GE FI JO HA, EC (även *selle!*).

6) *vokalen följes av kons. r.*

b å r a vb. borra, allm. — *spårar* pl. sporrar FÖ VÅ — *såra* m. issörja, allm.

7) *vokalen följes av kons. v.*

d r e v a vb. tränga genom GE (*dremmna* i BÖ SO SU EC) — *dåva* m. bedövning, relativ stiltje under hårdare väder: FÖ LE VÅ SU SA GE HA EC — *klåva* m. klämmare, allm. — *l e v a* vb. leva, allm. — *låva* vb lova, allm. — *reva* vb. 'rivas, spricka upp', allm. — *såva* vb. sova, allm.

8) *vokalen följes av kons. d.*

b å d a m. 'holme': SO FÖ LE VÅ FI EC — *båda* vb. uppbåda, allm. — *knåda* vb. knåda, allm. — *råda* m. rodnad: VÅ SA

— *råda* vb. rodna: VÅ SA EC — *sleda* m. släde, allm. — *sveda* m. sveda: FÖ VÅ FI.

9) *vokalen följes av kons. g.*

b å g a m. båge, allm. — *duga* vb. duga, allm. — *lega* o. d. pl. 'förlegade' i bet. 'ruvade', om ägg (*legade* EC, *legaga* LU VÅ SA FI), allm. — *låga* m. låge, allm. — *råga* m. (EC *råge*) råge, allm. — *stega* m. stege, allm. — *svega* m. (EC *svije, svija*) 'svege', ställvis blott i bet, 'spenslig kvist': SO FÖ SA GE FI HA, EC (Fbo).

Vi komma nu till exx., vilka i överensstämmelse med det s. 41 sagda uppföras som

Exempel med konsonanten följd av i, u.

1) *vokalen följes av kons. t.*

l å t t ä r pl. lotter, allm. — *r u t t i n* o. d. a. rutten, allm.

s j i t i n o. d. a. oren: *t* allm., t. ex. FÖ LE SU SA GE EC (därjämte t. ex. *sjitå* SA, *sjitågär* GE).

-*s k u t å*— -*s k u t t å* o. d. f. 'skjutare' i sms. *bröskutå* etc. 'brödspade': *t* i VÅ; *tt* i SA GE FI, (*bröskuttare* i LE).

s p e t t å o. d. f. inrättning att spänna skinn på: (*s p e t t å*) FÖ, (*spetta*) SA GE EC (Fbo), varmed jfr *speta* vb. spänna i SA och EC (Fbo).

t j i t t e l m. kittel, allm.

-*t r u t i n* o. d. i 'andtruten' a.: LE VÅ SU GE SA FI JO EC (i SO FÖ, även SA, säges *andtrött*).

2) *vokalen följes av kons. p.*

g l u p i n el. *g l u p e n* a. glupsk: FÖ VÅ FI JO.

h y p p i n el. *h y p p e n* a. överraskad, förskräckt: GE FI HA. Döende ord. — Jfr Hesselman 1910 s. 250.

y p p i n o. d. a. öppen: (*yppin, yppen*) SO FÖ LE VÅ SU SA GE FI, (*öppen*) SU EC.

3) *vokalen följes av kons. k.*

b l i k k å o. d. f. blänkande fisk: (*blikkå*) FÖ: Kallsö, (*blekka*) EC (Storby).

l u k k å o. d. f. lucka: (*lukkå*) LE VÅ, (*lukka*), SU SA GE FI HA EC. — Jfr med urspr. lång vokal *lukå* KU KÖ.

m y k k e a, n. och adv. mycket: allm. — Jfr ortnamnen Möckelgräs GE, Möckelby, Möckelö JO.

n y k k e l m. nyckel, allm.

s p i k k i n el. *s p i k k e n* a. hårdsaltad o. d.: SO FÖ VÅ SU SA GE FI JO HA EC.

t i k k e l (fsv. stikil) m. i sms. *istikkel* 'istapp under takbrämet' SU SA FI EC, *snortikkel* 'liknande bildning under näsan' SU SA GE.

v i k k å, v i k k a f. vecka, allm.

4) *vokalen följes av kons. n.*

f i n å o. d. — *f i n n å* o. d. f. fena: *n* i (*finå*) FÖ LE, (*fina*) SA EC (Fbo), (*fena*) JO EC (Sby); *nn* i (*finnå*) SO VÅ, (*finna*) GE FI JO HA, (*fenna*) SA FI JO HA EC (Sby).

s i n å o. d. — *s i n n å* o. d. f. sena: *n* i (*sinå*) FÖ LE, (*sina*) JO EC (Sby); *nn* i (*sinnå*) SO VÅ, (*sinna*) SA FI JO HA, (*senna*) SA FI JO HA EC (Sby och Fbo).

s j i n å o. d. — *s j i n n å* o. d. f. skena: *n* i (*sjinå*) FÖ LE, (*sjina*) SU SA EC (Fbo), (*sjena*) JO EC (Sby); *nn* i (*sjinnå*) VÅ, (*sjinna*) SU SA GE FI JO, (*sjenna*) HA EC (Sby).

s ö n n ä r pl. söner, allm., t. ex. JO (jfr nedan s. 102).

5) *vokalen följes av dentalt l.*

s p i l å o. d. — *s p i l l å* o. d. f. ett grand o. d.: *l* i (*spilå*) LE, (enl. ÖO:) FÖ, (*spila*) SU SA GE FI JO HA EC; *ll* i (*spillå* FÖ (Överö, Kallsö m. fl.), VÅ.

6) *vokalen följes av kons. r.*

-b u r å o. d. — *-b u r r å* o. d. f. i sms. 'näsborre': *r* i (*burå*) FÖ, (*bura*) SA EC (Fbo); *rr* i (*burrå*) SO FÖ LE, (*burra*) SU SA GE FI JO EC (Sby), (*bårra*) SU EC (Sby).

j i r i—*j i r r i* a. 'nitisk': *r* i SO FÖ LE VÅ SA FI EC; *rr* i (*jirri*) GE EC, (*jerri*) JO.

s k u r å o. d. — *s k u r r å* o. d. f. skära: *r* i (*skurå*) SO LE FÖ, (*skura*) EC (Fbo); *rr* i (*skurrå*) SO VÅ GE, (*skurra*) SU SA FI EC (Sby).

t u r r e l m. pojkbyting: EC.

7) *vokalen följes av kons. v.*

d u v i n el. *d u v e n* a. duven: SO FÖ LE VÅ SU SA GE FI HA EC, (*dåven*) EC.

h u v v ä n. huvud, allm.

s t u v v å f. stuga: FÖ VÅ, *s t u v a* SA SU, jfr *stuga* nedan.

t o r d y v e l — *-d y v v e l* m. torndyvel: *v* i FÖ VÅ SU SA FI; *vv* i LE EC.

t r e v i n a. trägen: FÖ (Överö). — Jfr BÖ *trivvin.*

8) *vokalen följes av kons. d.*

l u d i n o. d. — *l u d d i n* o. d. a. luden: *d* allm.; *dd* i LE (Järsö).

9) *vokalen följes av kons. g.*

f l u g a f. fluga, allm.

s t u g a f. stuga, allm., jfr dock *stuvvå* ovan.

t u g a f. '*ögla*' framtill på släde, harv etc.: SO GE JO, (*tuvå*) FÖ (Kallsö).

Karakteristiska, allmänt från och med VÅ SO FÖ västerut gällande starka su. (ppc) äro t. ex. *bjude, bjudi* 'bjudit', *bryte,*

bryti 'brutit', *bure* (åtm. även FÖ SA *bäre*) 'burit', *flyge, flygi* 'flugit', *juge, jugi* 'ljugit' — *klyve, klyvi* 'kluvit', *lide, lidi* 'lidit', *rive, rivi* 'rivit', *sjuge, sjugi* (t. ex. FÖ LE VÅ) 'sugit', *sjute, sjuti* 'skjutit', *skure, skuri* 'skurit', *stryke, stryki* 'strukit' o. s. v.

I fråga om ord med rotvokalerna *a, ä* följda av ffr *a* stående konsonant gäller i allmänhet även här exempelsamlingen s 31 f., i varje fall vad kvantiteten beträffar. På fallen med 'i, u' åter i ändelsen kan här liksom s. 31 f. ingenting slutas, t. ex. *bastuknappel* (nyl. kst. *knapul*) FÖ LE SU GE SA EC, *stappel* m. stapel LE SU GE SA EC o. d. Starka su. och svf. på *-å* ha, där sådana ännu finnas, d. v. s. SO FÖ LE VÅ, liksom där ändelsen alltid är *-a* lång rotvokal med ännu färre undantag än i BÖ: *havve* su. haft och LE JO FI m. fl. *varri* su. varit äro väl intet annat än svagtrycksformer. Men ett viktigt direkt indicium för vår regel ha vi dock även från detta område i den bekanta skrivningen *Wargaetto* 1367 (Åbo domk. svb.) för byn Vargata i VÅ: efterleden kan tydligen ej vara annat än identisk med det från KÖ 1891 och äldre uppländska bekanta *gättu* f. gata.

I övrigt äro förhållandena här ej åtminstone svårare än i BÖ att förlika med vår kvantitetsregel. Tack vare den omständigheten att de sekundära förskjutningarna här, liksom t. ex. i sEg. F. (HI) inslagit något andra riktningar, finna vi en del äldre former bevarade som gått förlorade i BÖ: svm. *grepa* o. d., *veka*, vbb *leta, repa, speta.* Men även former med (sekundär) konsonantlängd äro belysande: när det i samma dialekt, som har nämnda former, även heter t. ex. *sella* m. sele, *spenna* m. spene, måste, tycker man, detta utesluta varje tanke på stavelseförlängning medels konsonanten, speciellt då denna är tonlös.

Av ett visst intresse är den motsättning i fråga om kvantitetsbehandling som kan observeras mellan svm. och svf.: lång konsonant är vanligare hos de förra än hos de senare, vilket man med hänsyn till förekomsten av ultima-*a* å ena sidan, *i, u* å andra sidan i den gamla kasusböjningen ju ej hade att vänta. Den förekommer endast bland orden med tonande intervokalisk konsonant.

I huvuddelen av området finna vi nämligen (se exempelsamlingen) allmänt lång konsonant i *sella* m., *spenna* m. *vattrånna* m. men i stor utsträckning kort i *spila* f., *fina* f., *sina* f. *sjina* f. (jfr även FÖ *brånna* m. mot *finå, sinå*). Förhållandet måste naturligtvis bero på olika förlopp av kasusutjämningen i svm. och svf. Denna process är än i dag ej fullt slutförd i EC vad svm. beträffar som synes t. ex. av formerna *selle, sella: sela* (ej *sele!*), *spenne, spenna: spena* (ej *spene!*), vilka direkt visa, var

den långa konsonanten egentligen hör hemma. Att man ej i svm. på *-e* har att se några nyheter på grund av hsv. inflytande, visar EC *svije* m. (jte *svija* och i Fbo *svega*), det enda åländska exemplet med den gamla nominativens ljudlagsenliga rotvokal bevarad. Då svf. häremot alltid ända på *a*, är det fullkomligt i sin ordning, att de ej skola visa lång konsonant på samma sätt som svm. Och det kan ej betvivlas att vi under en något äldre tid på fasta Åland med lätthet hade kunnat göra liknande iakttagelser som nu i Eckerö.

Då det i FÖ heter *brånna* m. men *finå* f., *sinå* f., står ju detta onekligen i mycket dålig överensstämmelse med det sagda. Huru absolut icke utslaggivande detta förhållande dock är visas därav att det i FÖ å andra sidan normalt heter *spillå* f. men *sela* m. samt *vattråna* m., *spena* (jte *spenna*) m., *spåna* m. Vad vi av de anförda formerna kunna lära är att även FÖ ännu relativt sent (avgjort senare än t. ex. BÖ) haft kvar svm. på *-e* och att de svf. på *-a* man (naturligtvis) får höra här ej i princip få betecknas som påverkade av hsv. utan måste betraktas som autoktona. Möjligheten 'hsv. infl.' är av h. o. h. abstrakt art, så vitt av FÖ-målets egna förhållanden kan slutas.

I varje fall är dock tendensen hos svf. för den gamla nominativens kvantitet en ganska egendomlig företeelse. Vi finna den även i två så utpräglat 'konsonantförlängande' mål som KU och sEg. F. (HI), där det normalt heter *fenå, senå, sjenå* resp. *fienå, sienå, sjienå*, ehuru vid kampen mellan de gamla kasusändelserna oblikformens ändelse med påtaglig tydlighet avgått med segern. Att kvantiteten hör hemma i den äldre nominativen kan emellertid, såsom även rotvokalens kvalitet här antyder, ej underligga något tvivel.

Vokallängden i åländska former som *sjittin* a., *bröskutå* f., *andtrutin* a., *glupin* a., *jiri* a., *duvin* a., *tordyvel* m., *ludin* a. måste tvivelsutan förklaras på olika sätt. Att den ej ljudlagsenligt företräder äldre kort vokal är naturligtvis givet, jfr formerna med lång konsonant.

Det som ytterligare är att säga om förlängningen av ord med intersonantisk konsonant i åländskan kan sägas kort.

I ord, där konsonanten följts av 'urspr.' sonantiskt *l*, (*m*?), *n*, *r* har väl, såsom förhållandena i dialekter med fortfarande bevarad kortstavighet antyda och i enlighet med vad som allmänt anses, någon förlängning ej egt rum, så länge nämnda ljud förblevo sonantiska. Den intervokaliska konsonant de fortfarande kortstaviga orden fingo som en följd av svarabaktivokalens uppkomst kan enligt vad som ovan framhållits på grund av svar-

abaktivokalens aksent ej ha stavelseförlängts. Former som de av Karsten för KÖ uppgivna *haggäl* n. hagel, *seggäl* n. segel, FÖ *såvväl* n. sovel, det allm. *vattän* n. vatten o. s. v. ha sålunda analogisk kort vokal resp. lång konsonant.

Den meddelade uppfattningen förklarar även, varför man ej kan uppfatta den långa konsonanten i *bekk* n. beck', *lett* m. färg, *ledd* n. led, *lenn* a. len, *nätt* n. nät som införd ur vare sig bsg. eller andra tvåstaviga former: snarare kunde man använda dessa former som stöd för den osannolika hypotes att varje slutljudande konsonant blivit förlängd.

Slutligen märkes följande. Om, i enlighet med ÖD § 1: 49, äldre *ragla* vb. ragla, *blotna* vb. blötna samt *rydja* vb. rödja, *ävja* 'ävja' o. s. v. oberoende av satssammanhang förlorat slutvokalen men förblivit tvåstaviga genom uppkomsten av svarabaktivokal ffr *l* (*m*) *n* (*r*) resp. ög. av *j* till *i*, då ha ej heller de så tillkomna kortstaviga formerna med intervokalisk konsonant kunnat stavelseförlänga konsonanten, ty t. ex. en infinitiv *rydi* kan säkerligen ej ha haft levis på *i*, resp. fast tillslutning. Detta är en slutsats, varmed vi liksom med den om ord med urspr. (och även senare tillkomna) stavelsebildande *l, m, n, r* måste räkna, då vi treva efter en lösning av det svåra problem, vars ställning i åländskan i det följande klargöres.

I den tredje gruppen av kortstaviga ord, omfattande sådana med två omedelbart på varandra följande intervokaliska konsonanter knyter sig huvudintresset vid dem, där den förra konsonanten är *k, p, t, g, d, v, s* och den senare *l, m, n, r,* samt dem, där den senare är *j*. Orsaken härtill sammanhänger därmed att kortstaviga ord med andra förbindelser i allmänhet bilda mindre grupper eller ock i högre grad än de förra på icke prosodisk väg ombildat de ursprungliga konsonantförbindelserna. [1]

För ord med *k, p, t, g, d, v, s* följda av *l, m, n, r* gälla med smärre reservationer enligt ÖD följande regler:

---

[1] Förbindelser av likvida eller nasal med följande konsonant annan än *j* äro i jämförelsevis mindre grad bundna vid oklara frågor. I fråga om förb. *rl, rn* må det här hänvisas till att exx. på ög. *arl* — *ål* och ög. *arn* — *ån* anträffats på åländskt område: se förf. i Hembygden 1916 s. 6 och Brages årsskrift för 1909 s. 109 (för BÖ tillkommer ex. *fotspån* n. fotspjärn), jfr Hesselman 105 s. 23 f. Alldeles analog är ög. *ärl* — *el* i *melå* o. d. f. märla, *pelå* o. d. f. pärla (spec. i bet. *får- pelår* pl., vartill *pela* vb. cacare) hela Åland. Den estsv. ög. *ärn* — *en* kan däremot ej påvisas i åländskt språk.

Till en början ha enl. § 1: 28 d samtliga vokaler i ösv. förlängts ffr spir. *g, d, v* men förblivit korta ffr *k, p, t, s*. Senare ha *g, d*, som överallt utom i diverse undantagsfall där andra övergångar skett blivit explosiva, enligt § 1: 28 d (jfr även Tillägg och rättelser) låtit den föregående förlängda vokalen åter förkortas i sÖb. från och med MA i norr, Sat., vEg. F. t. o. m. NA i öster samt Åland; därjämte har kort vokal åtminstone i ord med urspr. stavelsebildande *l, r* kunnat bli återinförd på analogisk väg, vilket dock ej tydligt nämnes (jfr § 1: 28 d och 7: 2, parentesen) men förutsättes av § 43. I de sålunda ånyo kortstaviga orden ha *g, d* liksom övriga explosivor i de av gammalt kortstaviga ord där de förekommo förlängts åtminstone i (§ 28) nämnda del av Öb., Sat. och Åland samt (§ 43) öEg. F. och Nyland. Enligt § 7: 2 med not 1 har en förlängning av varje kort på tryckstark kort vokal, åtminstone *i-e, y-ö*, följande konsonant (sålunda t. ex. *s*) egt rum i sÖb., Sat., Åland samt även IÖ HO i Eg. F.

I samma område har enligt a. st. behandlingen av ord med urspr. kort vokal följd av konsonant ffr *j* varit den att vokalen förblivit kort och den följande konsonanten förlängts.

Dessa såsom antytts icke fullkomligt klara regler ha påtagligen mer än de flesta om ej alla i Hultmans utmärkta verk en övervägande provisorisk karakter. Hultman själv har (seminarium okt. 1910) upplyst, att regeln i ÖD § 43 om förlängning av explosiva i nyländskan är »troligen oriktig», i det att nyländskan i verkligheten efter den korta vokalen hade kort explosiva, ehuru denna av primäriakttagarna uppfattats som lång. Redan 1904 har han i Nordiska studier s. 218 noten i anslutning till en del av Hesselmans resultat (1902 § 40 f.) erkänt förekomsten av en vokalförlängning ffr varje konsonant följd av l, m, n, r (säkerligen bl. a. för KÖ).

Rörande utbredningen av sistnämnda vokalförlängning uppställde Hesselman 1902 a. st. och § 143 den radikala hypotesen att varje vokal ffr varje konsonant följd av kons. *l, m, n, r* (men ej *j*) förlängts överallt, där samma vokal förlängts ffr samma konsonant i slutljud. I enlighet härmed skulle *a, ä* förlängts i alla ösv. dialekter (ljudlagsenligt sålunda t. ex. *vatne* 'vattnet'), och t. ex. i åländskan vore efter vad vi sett om behandlingen av enstaviga ord *vetnä* den ljudlagsenliga bsg. till hsv. vittne n. Hypotesen har dock aldrig fått vidare utveckling. Hesselman själv räknar 1910 s. 157, tydligen dock motvilligt, med möjligheten av att tonlösa konsonanter, bland vilka han säkert observerat, att *s* intager en egen ställning, se a. a. s. 155, 157,

158, efter trängre vokaler i en del trakter förlängts före 'stavelseförlängningen'. Och det förefaller som om andra forskare i allmänhet alls ej ville arbeta med hypotesen om stavelseförlängning av trångvokal ffr förbindelser börjande med *k, p, t.*

Någon egentlig motivering ger Hesselman ej heller för sin strax ovan nämnda hypotes i fråga om ord med andra rotvokaler än *a, ä*: exempel med långt *a, ä,* anför han från skilda dialekter i Sverige och Finland. I övrigt bygger hypotesen på en fiktion, som antydes av hans terminologi, då han identifierar förlängningen i t. ex. *steg* n. med den i *segla* vb.: 'förlängning i slutljud'. Detta innebär, att han likställer sänkningen mellan två tryckstavelser med pausen, en fiktion, vilken i detta sammanhang tydligen a priori kan vara oriktig lika lätt som riktig. Icke desto mindre lärer Hesselmans forskargeni enligt vad som nu, a posteriori, visar sig vara på rätt spår. Ty då, som vi funnit, aksentreduktionen på relativt trycksvagt *a* i motsats till det bibehållna trycket på *i* och *u* visat sig vid stavelseförlängningen vara likvärdig med pausen, kan man, vid en stavelsedelning *seg-la* som Hesselman och väl även andra antaga, tryggt taga för givet, att stavelsedelaren varit det. Då man därtill, i åländskan och västanhavs, finner ett, vad ord med trång vokal ffr tonlös explosiva beträffar, visserligen mycket ringa, antal exempel med lång vokal i ifrågavarande fall, måste den hesselmanska hypotesen onekligen tillerkännas en plats i de konkreta möjligheternas värld.

Om Hesselmans bevismaterial (1902), vilket som sagt endast gäller rotvokalerna *a, ä* kan med skäl sägas att det är mycket både knappt och ojämt, isht för de österom Åland liggande östsvenska trakterna, där vokallängden främst vore bevisande: i Åland och västligare kunde man nämligen för flere fall antaga, att vokallängden i t. ex. *skaklar* pl. KÖ och *vatnä* vb? (Dalarna enl. Hesselman 1910 s. 157) inkommit från former, där *k, t* följdes av sonant (i *skakäl* kan *-äl* visa på en analogisk utgångsform '*skakl*'). Beträffande de påfallande många exemplen från Finnby hos Hesselman (efter Vendell, som vistades i Pettu) 1902 s. 25 f. är det icke omöjligt att åländskt inflytande (genom inflyttade eller möjligen via Hitis) här gjort sig gällande. Men i stort sett är materialet dock ofrånkomligt.

Det är i betraktande av vad som gäller materialet med *a, ä* och å andra sidan de trängre vokalernas kvantitet i allmänhet ffr tonlösa konsonanter ej att vänta mera än på sin höjd ett mycket torftigt material med långa trångvokaler ffr tonlösa konsonanter, frånsett sådana fall, där analogi ligger nära till hands

t. ex. *bitna* ppc, pl. Men ett material med lång vokal, som man har att hålla räkning med, föreligger faktiskt, i Åland liksom i Sverige (även om man ej här går söderut från Mälaren), och det kan knappast sägas vara ojämförligen mycket mindre bevisande än det, varpå Hesselman 1902 grundade sin, 1910 s. 157 med stor skepticism (och avprutning) i erinring bragta sats om samösv. förlängning av vokalerna *a*, *ä* i resp. fall. Å andra sidan förringas, såsom Hesselman framhållit, betydelsen därav att de trängre vokalerna så ojämförligt oftast äro korta i hög grad genom det faktum att även *a*, *ä* i fall, där de enligt praktiskt taget allas mening stavelseförlängts, mycket ofta — sannolikt av olika skäl men i varje fall sådana som i full utsträckning äro tillämpliga även på ord med trängre vokaler — äro det. Då, som vi sett, de trängre rotvokalerna i föregående ordtyper tydligt medverkat till sekundär förkortning, ha de givetvis även kunnat göra det i ord av nu förevarande typ. Rotvokalernas olikhet gör sist och slutligen — i motsats till vad fallet är vid enstaviga ord och sådana med en intervokalisk konsonant — här ej större skillnad än att vi i följande exempelsamlingar måste egna ord med *a*, *ä* ungefär samma uppmärksamhet som dem med trängre rotvokaler.

I åländskan återfinna vi i denna typ samma förkärlek för lång vokal ffr *s* som vi tidigare funnit i ord med blott en postvokalisk konsonant, visserligen något olika i olika trakter och överhuvud något mindre utpräglad men i varje fall fullt tydlig.

Exempel med s-förbindelser.

besman—*bessman* n. besman: *s* i KU SO FÖ LE JO SU VÅ SA GE HA EC (Fbo); *ss* i BÖ, KÖ (enl. Karsten s. 96), SU SA FI HA EC (Sby).

fasna—*fassna* vb. fastna: *s* i alla socknar; *ss* antecknat blott i SU.

fresma o. d. — *fressma* o. d. 'blemma': *s* i (*fresmå*) BÖ KU FÖ VÅ LE, (*fresma*) GE FI JO HA EC, (*fräsmå*) BÖ SO FÖ; *ss* i (*fressma*) SA SU.

glesna vb. glesna, allm.

(*glesma* e. d. ?) — *glissmå* f. öppning: *ss* i FÖ.

(*gresla*?) — *grissla* o. d. 'grissla': *ss* allm. (tonl. *ll* växlar med *ssl* i BÖ KU KÖ; i bet. 'lång brödspade' kan ordet ännu höras åtm. BÖ KÖ; i Eg. F. kan man höra talas om 'tre fåglar vid ugnen: 'kråkan d. ä. grytkroken, grisslan d. ä. brödspaden och skatan, detta sista tvivelsutan syftande på kupan 'mursjöran').

(*gresna*?) — *gressna* vb. jissna: *ss* i FÖ.

jesna—jessna o. d. vb. gissna: *s* i (*jesna*) BÖ KU KÖ EC (Fbo); *ss* i (*jessna*) KÖ, (*jissna*) SO FÖ LE JO SU SA HA EC (Sby).
kresna—kressna o. d. vb. kristna: *s* i (*kresna*) BÖ KU; *ss* i (*kressna*), Karsten s. 52, 94 KÖ, (*krissna*) SO FÖ LE VÅ SU SA GE HA EC.
lissma vb. lisma: så överallt, t. ex. BÖ FÖ GE EC.
nesla—nessla o. d. 'nässla': *s* i (nesla) EC (Fbo); *ss* i (*nesslå*) BÖ KU KÖ SO FÖ LE, (*nessla*) SU SA GE JO EC (Sby). Dessutom former med geminerat *ll* BÖ KU KÖ (tonande i ortn. *Nellskär* nBÖ).
pasma—passma 'del av garnhärva': *s* överallt t. ex. BÖ KÖ VÅ GE JO EC LE; *ss* antecknat blott i SU.
prasla—prassla vb. prassla: *s* i LE EC (Fbo); *ss* i BÖ KU KÖ SO FÖ SU SA GE EC (Sby).
resma—rissma vb. rispa upp: *s* i (*resma*) BÖ KU SO FÖ; *ss* i (*rissma*) BÖ LE. —Annars mest *rispa* el. *resa* el. *reva* (upp).
råsla—råssla vb. rossla: *s* i LE EC (Fbo); *ss* i BÖ KU VÅ SU GE SA JO EC (Sby), (*gråssla*) SO.
(*sjösla*?) — *sjyssla* o. d. vb. 'skyttla' (draga ur skyttlarna i ett led): *ss* (*sjyssla*) SO FÖ LE SA GE JO EC, (*sjissla*) VÅ (Bgö) KÖ, (*sjissla, sjikksla* el. gem. tonl. *ll*) BÖ KU (*sjessla*) SU.
tasna—(*tassna*?) vb. falna (om glöd): *s* i BÖ KÖ KU SO FÖ LE SU SA GE JO HA EC.
tösna o. d.—*tyssna* o. d. vb. 'tystna': *s* i (*tösna*) BÖ KU, (*tysna*) LE, (*tisna*) KÖ, Karsten s. 41, 105; *ss* i (*tyssna*) SU SA GE JO HA EC FÖ.
vasla—vassla 'vassle': *s* i EC (Fbo); *ss* i BÖ KU KÖ SO FÖ LE VÅ SU GE SA HA JO EC.
visna—vissna vb. vissna: *s* i KÖ LE; *ss* i BÖ KU SO FÖ SU SA GE JO EC.

Samlingen visar exx. på förlängning ffr *sl, sm, sn* (*sr*-fall saknas). Långt *a* ffr *sm, sn* kan utan överdrift betecknas som enrådande. Långa trängre vokaler ffr *sm, sn* äro västerut jämförelsevis sällsynta. Tvärtom tillhör lång vokal ffr *sl* (*nesla, prasla, råsla, vasla*) blott ett par mycket små områden i väster. På denna motsättning bör man naturligtvis ej sluta, att vokalen i öster stavelseförlängts ffr *sm, sn* men ej ffr *sl*, i väster däremot ffr *sm, sn* i allmh. blott om den är *a*, ställvis även i andra fall isht ffr *sm*, samt ffr *sl* om den är *a, ä, å*. Slutsatsen måste, om ej oöverstigligare hinder än de nuvarande förhållandena sådana de framstå i exempelsamlingen möta, vara att alla vokaler överallt förlängts ffr alla ifrågakommande förbindelser.

Olikheten mellan öster och väster i ord med *sl* måste bero på denna förbindelses övergång till mer eller mindre tonlös *l*-geminata, varpå exempel äro bekanta blott från BÖ KU KÖ. Ffr geminatan har lång vokal förkortats, t. ex. *fölling* 'strumpfot' BÖ: därpå bero kvantitetsmotsatserna *jel* KÖ 1891 s. 45 (och vEg. F: HO), *jesel* (bsg. *jeslä*) KU SO FÖ — *jellä* BÖ (och *jell* vEg. F.: IÖ), *jessel* o. d. (bsg. *jesslä*) BÖ VÅ LE SU SA GE FI EC 'gärdsgårdsmaterial'; *bele* KÖ 1891 a. st., *besel* o. d. (bsg. *beslä*) KU SO FÖ EC (Fbo) — *bessel* o. d. (bsg. *besslä*) BÖ VÅ LE SU SA GE FI EC (Sby) 'betsel'; *ril* vEg. F. (HO), *risel* (bsg. *rislä*) FÖ — *rill* BÖ (jte *rikksel* och följ.), *rissel* (bsg. *risslä*) BÖ KU SO VÅ LE SU SA GE FI EC 'rissel (såll)'; *til* vEg. F. (HO), *tisel* SO FÖ (bsg. *tiselin*, pl. *tislar*) — *till* BÖ KU KÖ 1891 a. st., *tissel* (pl. *tisslar*) BÖ KU LE VÅ SU GE FI SA EC.

I *krissel* m. körtel, *sjyssel* m. skyttel, där vokalen överallt, t. ex. i FÖ är kort, har förlängningen av kort intervokalisk konsonant synbarligen spelat en avgörande roll. På liknande skäl måste den korta vokalen i en del fall ffr *sn* antagas bero: jfr med *jissna*, *vissna* vbb adjj. *jissen*, *vissen* jte *jisstin*, *visstin* ('som gissnat, vissnat'). Andra fall (*lissma*, *rissma*) måste förklaras på annat sätt, i samband med exempel med kort vokal, vilkas kvantitet (t. ex. i ord med *g*-förbindelser) säkert av ingen anses bero på stavelseförlängning, se nedan.

Ord med v-förbindelser.

Liksom den tonlösa spiranten *s* i högre grad än de tonlösa explosivorna gynnat längd på föregående vokal, har säkerligen även den tonande spiranten *v* mer än explosivorna *d*, *g* gjort det. Förhållandet undanskymmes dock väsentligen i följd av andra öden, som ord med trängre vokaler undergått ävensom ög. av *vn* till *mn*, ffr vilken förbindelse vokalerna alltid äro korta (*hammn* f. hamn, *klåmmna* vb. spricka, *tremmna* m. trevnad).

a, *ä* äro alltid långa, t. ex.:

gavlar pl. gavlar — *havran* bsg. havren — *kavlar* pl. kavlar — *navla* m. navle BÖ KU FÖ — *skrävla* vb. skrävla — *stavrar* pl. störar BÖ KU KÖ.

Härmed bör jämföras att vEg. F. (IÖ HO), där vokal och följande konsonant regelbundet äro korta, då konsonanten är *s*, *d*, *g*, *p*, *t*, *k*, lika regelbundet har lång vokal i de nyss anförda orden, även i de former, där *v* står intervokaliskt t. ex. *havär* m. *havran* bsg., *naväl* m. *navlan* bsg., *stavär* m., *stavrar* pl.

Även anträffas några åländska exempel med långa trångvokaler:

1) *drevla* vb. 'driva' (med olika betydelsenyanseringar) och de härtill hörande *drevling* m. BÖ VÅ (även i bet. drivjärn), *drevlär* m., *drevlå* f. 'drivare, driverska' BÖ, *skrevlå* f. bergskreva FÖ, *trevli* a. trevlig, t. ex. FÖ, *trevna* m. trevnad, t. ex. FI. — Alla föga bevisande på grund av ringa spridning, rotvokalen *e* (för väntat *ö*, se nedan) och *vn* (för *mn*).

2) Frånses KU KÖ SO FÖ ha *skåväl* f. skovel, *såväl* n. sovel, jte böjningsformer (t. ex. pl. *skåvlår* BÖ KU KÖ SO FÖ) överallt lång rotvokal. Den ljudlagsenliga behandlingen av rotvokalen ffr konsonantförbindelse föreligger i formen *skolå* och det därtill hörande *skola* vb. skovla BÖ. Rörande tillkomsten av det långa *o* i *skolå* ansluter jag mig till Hesselmans resonnemang 1902 s. 41 ff; *o* företräder en diftong *ou* uppkommen av kst. *ov* ffr konsonant, liksom i *on* m. ugn BÖ.—KU KÖ SO FÖ *skåvväl, såvväl* (*skåvvlår* pl., *såvvlä* bsg.) ha tillkommit så att diftongen överfördes till intersonantisk ställning, där den övergick till *åvv*.

3) *dreväl* m. 'drivare', jfr *drevling* s. 136 BÖ, *revel* m. revel, allm., *skreväl* m. bakre extremitet på sälen BÖ FÖ (Kallsö), *trevin* a. trägen FÖ — jte synkoperade former.

Detta är ord, för vilkas osynkoperade former utgångsformer med *i* i ändelsen äro säkra eller sannolika och vilka åtminstone ej kunna antagas ha infört långt *e* ur osynkoperade former i de synkoperade. Jfr med *dreväl* ordet *drivväl* m. ett slags dörrslutare KU, med *trevin* åter *trivvin* a. trägen BÖ. Emellertid är det en veritabel villervalla man har att räkna med i fråga om dessa ord och dem under 1) ovan.

Särskilt svårbehandlat är ordet 'skrevel'. Utom ovannämnda form har jag i åländskan antecknat och kontrollerat: *skrevväl*, bsg. *skrevvlin* BÖ; pl. *skrevvlar* FI; *skrevvel*, bsg. *skrevveln* EC; bpl. *skrevvlåna* VÅ; *skräväl skrävlin* SO; *skrävlå* f. BÖ KU; bsg. *skrävvlån* SA (Åsg.: blott som härmning av 'skärgårdsbornas' språk); *skrövvlån* bsg. LE. Under uppslagsorden 'skrävel I', 'skrävle' och 'skrövel' ger även ÖO för östsv. dialekter en mycket brokig samling former, som föga överensstämma med de ovan nämnda.

Jfr med de ovan nämnda 'drevel' samt 'drevla' och 'drevling' följande former i ÖO: 1) *drövil* (kst.), pl. *drövvlar* Eg. F. (Finnby); *dröväl* Öb. (Sideby och Lappfjärd); 2) *drövvla* Nyl. (Sjundeå) kst. *dröväl* Öb. (Lappfjärd och Närpes); 3) *drövvling* m. Nyl.; (kortstavigt?) *drövling* Öb. (Närpes) Eg. F. (Kimito), *drävvling* f. Åland, *drävling* BÖ KU och (rätt!) FÖ (jag har skrivit *drevvling* i FI JO EC).

Det är tydligt att *ö* överallt förutsätter en labialisering *i-y* ffr tautosyllabiskt *v;* det föregående *r* hör ej till villkoren för övergången, jfr exx. nedan. Också kunna fallen med långt *v* genomgående vara konsekvenser av labialiseringen.

Som exemplen nedan visa är *ö* (uppkommet av *y*, delvis representerande äldre *i*) alltid kort ffr *v* (delvis representerande äldre *g*):

d ö v v l å f. ett slags däld BÖ. Jfr vNyl. (Bromarv) enl. ÖO *dyvlå,* no. *dyvle* n., N-Luleå *dövel* 'bottenlös myrpöl' enl. Sv. lsm. VI: 3 s. 27.

g r ö v v l a vb. gräva, krafsa o. d., s. a. s. med (omåttligt) stora tag: BÖ KU KÖ SO FÖ VÅ LE GE EC. Jfr no. *gryvla,* vb.

g r ö v v l å f. grop: BÖ KU FÖ VÅ. Jfr no. *gryvla,* f.

n ö v v l å f. tapp i båtbottnen: BÖ KU VÅ, (*növvla*) SA GE FI JO EC (KÖ SO FÖ LE anv. ordet *dövikka* o. d.). Jfr no. *nygla.*

s k r ö v v l å f. skreva, gömma: BÖ SO LE, (*skrövvla*) GE 1. Jfr nyl. *skrivlå* (ÖO; egendomlig är uppgiften ibidem *skrivvlå* FÖ, jfr *skrevlå* s. 53 ovan).

Det är tydligt att i ord av denna typ en evolution ingripit, som ställt den utom de kortstaviga orden och därmed även utom räckhåll för stavelseförlängningen. Den kortstaviga antekonsonantiska förbindelsen *yv* diftongerades (genom *yu*, som dissimilerades) till *öu*, som vidare i BÖ KU ffr konsonant blev *öy* (*möylå* a. möglig) men ffr vokal, då den överfördes till denna ställning, allestädes till *övv* (vilket dock åtminstone i vEg. F: IÖ HO av något oklar anledning — kanske samma företeelse, för vilken Hesselman och Danell hos Danell 1905 s. 216 och 217 med not 4 ge ett slags förklaring — uppträder som kortvokaliskt *öv*: jfr IÖ *möväl* n. mögel — *möulå* a. möglig och *mövärstakk* m. — *möurå* f. myra; HO har, påtagligen analogiskt, *vv* ffr konsonant t. ex. *mövvrå* f. myra, *rövvn* f. rönn jfr Rönnören ortn.: *rövvnörin*, 1816—17 i skiftesh. Röfvenör-).

Förbindelsen *övv* i *dövvlå, grövvla* etc. beror sålunda på analogiinverkan av former med intervokaliskt *v*-ljud. Detta i fråga om kvantiteten. Omvänt finna vi otvivelaktigt analogiskt *ö* i sådana osynkoperade former som *grövväl* m. (skällsord; no. *gryvil* m.) BÖ KU KÖ SO FÖ VÅ GE, *tordövväl* m. torndyvel BÖ KU KÖ SO FÖ, jfr även *hövväl* m. hyvel BÖ KU KÖ SO FÖ GE, *stövvel* o. d., allm. (nyl. *styvil*). På denna analogi beror det även att orden t. ex. i BÖ utgå på *-äl* (kak. *l*), bsg. på *-vvlin* i mask., icke *-el* (dent. *l*) resp. *-vvelin*.

De över hela Åland brukliga *övvär* prep. och *övvra* a, svd. 'över, övre' bero sannolikt delvis på sådana företeelser som de behandlade, även i fråga om kvantiteten. Även svagtrycksutveckling är tänkbar och möjligen i någon mån förlängning av *v* ffr *i*.

Påfallande är den så vitt jag vet fullständiga avsaknaden av exx. med långt *ö* i *dövvlå*, *grövvlå* etc. Dylika former äro i ösv. överhuvud mycket sällsynta, men finnas dock t. ex. i Öb. (Maxmo, Oravais och Munsala, där jag funnit dem vara de vanliga) och Öprov. I Pedersöre hd i nÖb. representeras äldre *yv* av *öu* (*stöulår* pl. har jag även en gång antecknat i vEg. F: IÖ), vilket enligt ÖD § 16 (jfr däremot § 11) ljudlagsenligt återginge på långvokaliskt *öv*.

Ordet 'lever' heter i allmh. *levär* f. med besg. *levrän* BÖ KU, västligare *levärn*, varemot KÖ 1891 *levvär* pl. *levvrår*. Sannolikast synes att det tvivelsutan analogiska *vv* även här hör hemma i en visserligen ej här anträffad labialiserad sidoform. Från Vätö i Roslagen uppger Schagerström 1882 s. 42 en sådan form, och finnes den ej annorstädes i Uppland, har den dock förmodligen funnits (jfr om Södermanland och Dalarna samt verbet 'leva' Hesselman 1910 s. 140, resp. 65). Detsamma kan utan hinder antagas för åländskan: det är ej troligt att det föregående dentala *l* hindrat labialiseringen, även om det försvårat den.

Summan av det sagda är att exemplen med den tonlösa spiranten *s* nästan påtagligare än de med den tonande spiranten *v* vittna om den förlängning alla vokaler otvivelaktigt i hela Åland undergått ffr resp. konsonantförbindelser.

De återstående på *l*, *n*, *r* (*m*-fall saknas) slutande förbindelser det ytterligare gäller att behandla börja nu för tiden med explosivorna *g*, *d*, *k*, *p*, *t*. De äldre förbindelserna *tl* och *gn* komma ej här i fråga, den förra på gr. av övergången till *sl* resp. *l*-geminata, varom ovan, den senare på grund av *g*:s övergång till (långt) *ng*-ljud (*vangn* m. vagn, *bångna* vb. bågna, *singna* vb. segna, sjunka o. s. v.), mindre på grund av dess ög. till konsonantiskt *u*, som avsatt blott obetydliga spår i åländskan (*on*. m. ugn, *möylå* a. möglig, varom ovan). Av sistnämnda anledning kan den äldre förbindelsen *ygl* behandlas alldeles som om ingen ög. till *öul* egt rum. Utom ämnet falla förbindelserna *dl*, *dn* som blivit *l*, *n* (*sal*, *salin* 'sadel, sadeln', *stana* vb. stanna, *svenå*, d. ä. dativen *svidno* 'svedt'). Med kommer däremot *dr*, som jämförelsevis sällan representeras av ensamt *r*.

Exempel med a, ä ffr tonlös explosiva.

a p l a r o. d. — *a p p l å r* o. d. pl. aplar: *p* i (*aplår*) SO FÖ, (*aplar*) SU SA GE HA EC; *pp* i (*applår*) BÖ, (*applar*) EC (Fbo).

b ä t t r ä komp. bättre: *tt* allm.
f j ä t r a r—*f j ä t t r a r* pl. fjättrar (på en släde): *t* i EC (Fbo); *tt* allm.
f r ä k ä n, bsg. *f r ä k n ä n* f. fräken: *k* allm. t. ex. BÖ VÅ FI JO EC; *kk* i GE.
g n a t r a—*g n a t t r a* vb. gnattra (isl. *gnotra* vb. skallra m. m. d.): *t* i FÖ (Överö), SA (Lbö); *tt* i BÖ KU SO FÖ (Kallsö).
h ä k k l a vb. häckla: *kk* allm. t. ex. BÖ KÖ SO FÖ LE JO SA GE HA EC.
h ä p n a—*h ä p p n a* vb. häpna: *p* allm.; *pp* i KU EC.
k a k l a—*k a k k l a* vb. kackla: *k* i KÖ SO FÖ EC (Fbo); *kk* i BÖ KU VÅ SU SA GE FI JO HA LE EC (Sby).
k n a p ä l, bsg. *k n a p l i n*—*k n a p p e l*, *k n a p p e l n* m. stensamlingen på bastuugn: *p* i SO FÖ; *pp* i VÅ SU SA GE FI JO LE HA EC (i BÖ KU *knöpplä* bsg.).
k l a t t ä r n., *k l a t t r å* o. d. a. något till substansen löst, delvis 'klottigt' vartill adjektivet: *tt* i BÖ KU KÖ SO FÖ.
k r a k l a—*k r a k k l a* vb., *k r a k k ä l* bsg. *k r a k k l ä* n. 'krackla, krackel, krakelet': *k* i SO EC (Fbo); *kk* i BÖ KÖ KU FÖ LE SU SA GE FI JO EC.
k r ä k l a—*k r ä k k l å* o. d. (f.) kräckla: *k* i EC (Fbo); *kk* i BÖ KU SO KÖ FÖ LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC.
n a k n a a, pl. nakna, allm.
r a k l a—*r a k k l a* vb. rackla: *k* i EC (Fbo); *kk* t. ex. KU FÖ JO FI.
r a p l a—*r a p p l a* vb. spilla: *p* i FÖ EC (Fbo); *pp* i BÖ KU SO VÅ FI (enl. ÖO även FÖ och f. Åland).
s a k n a m. saknad, allm.
s k a k l a r—*s k a k k l a r* (pl. *-år* i BÖ FÖ) pl.: *k* i KU KÖ SO FÖ EC (Fbo); *kk* i BÖ LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC.
s k v a t r a—*s k v a t t r a* vb. skvattra: *t* i EC (Fbo); *tt* i BÖ KU SO LE SU SA GE.
s t a k l a—*s t a k k l a* vb. gå 'stakande': *k* i SO FÖ EC (Fbo); *kk* i BÖ KU VÅ LE SU SA GE FI JO HA EC.
s t a p l a r—*s t a p p l a r* o. d. pl. staplar: *p* i KÖ SO FÖ SA EC (Fbo); *pp* i (*stäpplar*) BÖ, (*stapplar*) KU LE SU SA GE FI JO EC.
s t a p l a—*s t a p p l a* vb. uppstapla: *p* i KÖ SO FÖ SA EC (Fbo); *pp* i (*stäppla*) BÖ, (*stappla*) KU LE SU SA GE FI JO.
v a k n a vb. vakna, allm.
v a t t ä n, bsg. *v a t t n ä* n. vatten, allm.

Exempel med a, ä ffr tonande explosiva.

f j ä d ä r, f j ä d r a r o. d. — *f j ä d d ä r, f j ä d d r å r* o. d. f. fjäder: *d* i (*fjädrår*) BÖ KU KÖ SO FÖ LE, (*fjädrar*) VÅ SU GE SA JO FI HA EC; *dd* i (*fjäddrår*) KÖ 1891 s. 25, 127, (*fjäddrar*) EC (Fbo).
h a g ä l bsg. *h a g l ä—h a g g ä l, h a g g l ä* n. hagel: *g* allm.; *gg* i KÖ 1891 s. 28, 84.
k n a g g l a vb. knaggla, allm. Jfr Eg. F.: Nagu kst. *knaga* vb. enl. ÖO, vEg. F. (IÖ HO) kst. *knagäl* vb. idem.
l ä d ä r bsg. *l ä d r ä—l ä d d ä r, l ä d d r ä* n. läder: *d* allm; *dd* i KÖ 1891 a. st.
n a g ä l, pl. *n a g l a r* m. nagel, allm. (KÖ 1891 s. 93).
r a g l a—r a g g l a vb. ragla: *g* i BÖ (vanl. *gg*), VÅ SO GE FI; *gg* i BÖ KU LE SU SA JO. Jfr vEg. F. (IÖ HO) kst. *ragäl* vb.
t a g ä l, bsg. *t a g l ä* (*t a g l a* vb) tagel: *g* allm. (KÖ 1891 a. st.).
t j e g l å o. d.—*t j ä g g l a* f. kägla: *g* (efter *e*, uppkommet av förlängt *ä*) i (*tjeglå*) BÖ KU FÖ VÅ, (*tjegla*) SA FI; *gg* i JO EC.
v a g ä l, pl. *v a g l a r* m. vagel (tvärbjälke): BÖ KU FÖ SU SA GE FI.
v ä d ä r, bsg. *v ä d d r ä* n. väder: *d* allm.; *dd* i KÖ 1891 s. 36, 57, 84 (rätt!).

Det är förnämligast på ovanstående tre tiotal ord, varav en tredjedel med tonande explosiva, man har att bygga sin uppfattning om kvantitetsbehandlingen i åländskan. Däremot måste man räkna med yttre inflytande i följande ord: *knapra* (även *gnapra* BÖ) vb. knap[p]ra, allm., *knäklar* pl. knävlar BÖ SO FÖ SU SA GE FI, *räkna* vb. räkna, allm., *vräkling* m. vräkling, allm. (jfr *vräka* vb.) — med allestädes lång vokal ffr tonlös explosiva, *smattra* vb. smattra (föga brukligt), i allmh. knappast tillhörande det aktiva ordförrådet — med kort vokal; likaså böra de långvokaliska *fagär* a. fager (väsentligen litterärt), *magär* a. mager lämnas å sido, emedan de åtminstone ingenstädes på östsvenskt område ha kort vokal.

Exempelsamlingen berättigar oss tydligen icke att göra skillnad mellan olika förbindelser börjande med tonlös konsonant eller olika sådana börjande med tonande konsonant. Ingen enda förbindelse överhuvud har hindrat vokalförlängningen, *tn* icke undantagen, även om det enda exemplet med denna förbindelse (*vattän, vattnä*) i åländskan alltid visar kort vokal. (I vEg. F.: IÖ har jag hört långvokaliskt *vatna* pt. vattnade). Den obestridliga geografiska skillnad, varom exemplen vittna, kan ej heller tagas som stöd för en mening, att förlängningen ffr tonlös konso-

nant hörde hemma blott i ett par mindre områden i sydost (speciellt KÖ FÖ) och nordväst (EC: Finnbo). Ty det är blott den ena sidan av denna skillnad som kännetecknas genom att vokalen i KÖ etc. ffr tonlös konsonant är lång men kort i övriga trakter: den andra sidan av saken är den att i ord med tonande konsonant vokalen, såsom framförallt KÖ visar, i flere exempel kan vara och tidigare helt visst oftare kunnat vara kort (ffr lång konsonant) i samma trakter, medan exemplen för andra orter (där vokalen praktiskt taget alltid är kort ffr tonlös konsonant) ej tala om något sådant, ej åtminstone ens närmelsevis lika tydligt: vi ha nämligen som typisk motsatsen KÖ *haggäl*, bsg. *hagglä*, *väddär*, bsg. *väddrä* vid sidan av *kakla* vb. och *skakäl*, pl. *skaklar* men t. ex. BÖ *hagäl*, *haglä*, *vädär*, *vädrä* vid sidan av *kakkla*, *skakkäl*, *skakklar* o. d.

Slutsatsen att t. ex. BÖ-motsatsen *haglä* — *kakkla* är ljudlagsenlig enlig stavelseförlängningen är tydligen icke mera berättigad än den att KÖ-motsatsen *hagglä* — *skaklar* är det; att den senare är det har aldrig av någon antagits och skall väl aldrig heller av någon göras gällande. Vid sökandet av en förklaring för motsatsen BÖ *hagglä* — *skaklar* synes det då lämpligt att utgå från KÖ *hagglä* — *skaklar*.

Enligt Hultman och Hesselman kan KÖ *hagglä* knappast fattas annorlunda än som en analogi till *haggäl*, där de tydligen anse, att *g* förlängts intervokaliskt. Men denna *g*-förlängning är, som redan ovan (s. 46 f.) sagts omöjlig. Alltså finnes faktiskt ingen annan möjlighet än den att *gg* tillkommit antekonsonantiskt. Med ett antagande att stavelseförlängt *a* åter förkortats ffr *gl* (ÖD, tillägg och rättelser) komma vi ingen vart, ty det ger intet svar på frågan varför *a* är kort endast i KÖ: det bleve blott en onödig barlast i resonnemanget, ty det krävde för nästan hela Ålands vidkommande analogiförklaringar, vilka i princip ej kunna bli några andra än den, som tämligen direkt leder till målet i fråga om KÖ, låter de allmänna formerna med lång vokal förbli vad de äro d. v. s. ljudlagsenliga och framförallt — direkt anvisas av åländskans närmaste granndialekter i öster, d. ä. IÖ HO i vEg. F., där kvantitetsskicket som bekant befinner sig på en äldre ståndpunkt.

Hur man än vrider och vränger, kommer man ej från att de kortstaviga IÖ HO *naglar* pl., *raglar* ps. bero på inflytande av *nagäl* m. och *ragäl* inf. Vi måste räkna med att även i KÖ etc. t. ex. ett långvokaliskt *haglä* återfick kort *a* från *hagäl*, innan detta stavelseförlängdes ffr intervokaliskt *g*. Men den korta stavelsen *hag* i *haglä* kunde naturligtvis ej som i IÖ HO bevaras i

åländskan, vilken ej vet av några 'korta' stavelser, utan fick i sinom tid *gg* enligt regeln att sekundärt korta tryckstarka stavelser förlängas medels konsonanten. Detta är ju alldeles som det skall vara i en dialekt, där stavelseförlängt *ved* m. etc. på liknande sätt ombildats till *vedd* etc. Att man ej får anföra det alltid långa *a* i *dag, svag* etc. i samma dialekt som en instans mot den givna förklaringen av *hagglä* visar ju t. ex. motsatsen *dag, fat* med lång vokal, *naglar, vatnä* med kort vokal i IÖ HO. Förhållandet är med andra ord det att kvantiteten i oförlängda 'osynkoperade' former utövat ett vida starkare inflytande på förlängda 'synkoperade' än kvantiteten i oförlängda böjningsformer till enstaviga ord på densamma i de enstaviga, som undergått stavelseförlängning; motsatsen framstår som en överensstämmelse, om man säger att för båda fallen kvantiteten i 'grundformerna', som nom. sg. resp. inf. hos verben ofta med sund instinkt kallats, med stor styrka gjort sig gällande.

Vore endast detta inflytande, hade man naturligtvis överallt i Åland *nagglar* pl., *ragglar* ps. liksom även *kakkla, skakklar.* Men nu kan, såsom alla torde medgiva och som vi ovan sett, ett psykologiskt inflytande korsas av ett fysiologiskt: i kvantitetsutvecklingen visar det sig så att analogisk kortstavighet mest gynnas i sådana förbindelser av vokal och konsonant, vilka på grund av resp. ljuds bildningssätt kräva en relativt mera energisk eller 'skarp' artikulation. Det är blott en av denna regels konsekvenser som visar sig däri att i allmänhet tonande konsonanter framom tonlösa gynna analogisk vokallängd. I förevarande ordtyp kan man tydligast iakttaga förhållandet i södra delen av svenska Österbottens norra hälft, där jag gjort en del iakttagelser. Vi ha här i Maxmo, Oravais och Vörå med en regelbundenhet, som knappast möter på något annat håll, där korta stavelser ännu finnas bevarade, t. ex. *nagäl* m. med kort, *naglar* med lång vokal men såväl *kakäl* som *kakla* vb. kackla med kort vokal. En inskränkning finnes, men denna, som f. ö. är ytterst obetydlig, gäller ej här som vEg. F. (IÖ HO) orden med tonande utan dem med tonlös konsonant närmast efter vokalen: denna kan, resp. har med säkerhet kunnat vara lång även i *fräsmå* f. Oravais och *vakran* a. vacker Vörå (det senare enligt Freudenthal, vars uppgift med rätta intager ett mycket framträdande rum i Hesselmans bevisning). Jag inskränker mig här till att på grund av dessa två former beteckna den korta vokalen ffr tonlös konsonant i *kakla* m. fl. som analogibildad efter 'synkoperade' former och till ett konstaterande av att något sådant analogiinflytande, i det närmaste undantagslöst hos ord med

postvokalisk tonlös konsonant, alls icke observeras i ord, där tonande konsonant följer vokalen. Alltså: tonlös konsonant gynnar, resp. tonande konsonant försvårar generalisering av kortstavigt uttal. Av liknande skäl ha 'osynkoperade' formers obestridligt stora inflytande på paradigmats kvantitetsförhålladen i åländskan ej lett till formen *nagglar* men väl i allmänhet till *skakklar* och mindre ofta till *raggla* än till *kakkla*.

På detta sätt blir även det egendomliga förhållandet att formerna *haggäl, hagglä, väddär, väddrä* i stort sett geografiskt höra samman med de jämväl sällsynta *skakäl, skaklar* och *gnatra* vb. begripligt. Alla dessa, till periferiska trakter hörande former böra betraktas som rester av ett tidigare språkskick med vidare geografiska gränser (sannolikt hela Åland) — med dubbelformer: *haglä, hagglä* och *skaklar, skakklar*, varvid redan från början *haglä, skakklar* voro vanligare än *hagglä, skaklar*, av skäl som nyss utlagts.

Såsom redan ovan med hänvisning till behandlingen av intervokaliska konsonanters förlängning framhållits är en förlängning av kst. *hagäl* till *haggäl* (varmed *hagglä* skulle förklaras) omöjlig. Till ytterligare belysning må anföras att man ex analogia för *skaklar* pl. finge den alldeles orimliga förklaringen att dess långa *a* och korta *k* förutsätta en stavelseförlängd nom. *skakäl*, d. v. s. det tonande *g* i 'hagel' skulle förlängts i en ställning prosodiskt fullkomligt identisk med den, där det tonlösa *k* förblivit kort — såvida man ej rent av ville göra gällande att *g* förlängts i *haggäl*, emedan 'helt och hållet obetonad' vokal följde, medan *k* i *skakäl* förblev kort, emedan vokal med 'stark biton' följde!

Den vanliga långkonsonantiska formen *skakkäl* har även ovan (s. 31) nämnts vid behandling av frågan om kort konsonant även efter *a, ä* blivit geminerad ffr *u*. Att ordet som sagt ingenting bevisar för ett positivt svar på frågan antydes ju redan av såväl rotvokalen *a* som ändelsen *-äl*. Efter vad vi sett om formens spridning och kvantitetsutvecklingen ffr konsonantförbindelse, kan det betraktas som visst att *skakkäl* fått *kk* analogiskt. Icke heller *stäppäl* m. stapel m. fl. d. äro bevisande, ehuru det i första hand kunde synas så, då vokalen stavelseförlängts i synkoperade former.

Exempel med trångvokal ffr tonlös explosiva.

b l å t n a—b l å t t n a vb. blötna: *t* i LE (Järsö), (analog. *blötna*) GE EC (Fbo); *tt* i BÖ KU KÖ SO FÖ SU SA GE. (analog. *blöttna*) SA FI JO EC.

b å t t n a o. d. vb. nå botten: *tt* i VÅ SA GE FI JO EC, (*böttna*) BÖ, (*bettna*) KU FÖ LE.

d r e p p l a vb. spilla, drägla: SA GE EC. Jfr Öprov. *d r i p a* vb, *d r i p u l* vb (ÖO), no. *dripl* n.

f e t t n a vb. bli fet: BÖ. Jfr kst. *fetna* (sup.) HO.

f l i t t r a—f l e t t r a vb. fnittra: *i* i SO FI; *e* i FÖ LE (Flaka). Enl. ÖO *flittra* FÖ. — Jfr sydf. kst. *flitär* o. d. (ÖO).

f n i t t r a—f n e t t r a vb. fnittra: *i* i BÖ VÅ, LE (Järsö), SU SA GE FI JO EC; *e* i FÖ (Kallsö), EC (Fbo). — Jfr kst. *fnetär* vb. HO.

g l i t t r a—g l e t t r a vb. glittra: *i* i BÖ SO FÖ LE VÅ SU SA GE FI JO EC; *e* i BÖ, BÖ 1891 s. 52.

k l å t t r a vb. klottra, allm. Fsv. *klutra.*

k å k l a—k å k k l a vb. kåckla: *k* i EC (Fbo); kk i BÖ SU GE FI EC. Jfr fsv. *koklare* m.

(*m ö k l-*) — *m ö k k l-* a. stor: om lång vokal vittnar väl skrivn. *Mööckle* ortn. (JO) 1661 hos Murenius; *kk* i ortn. Möckelö JO, Möckelby JO, Möckelgräs GE; jfr *mökklå* f. myckenhet KÖ.

(*p i t t r-*) — *p e t t r a* o. d. vb. vara uppsluppen el. fjäskig: *i* i SA, i *pittrågär* a.; *e* i (*pettra*) EC (Fbo), (*pjettra*) EC (Sby), (*pjettri* a.) FI GE. — Jfr Öb. kst. *pitra* och *pitär-patär* (om fåglalåt), fsv. *pitra och patra* (MO).

r u t t n a—r å t t n a vb. ruttna: *u* efter adj. *rutten* i SO FÖ LE SU SA FI JO EC; *å* i BÖ KU KÖ, jfr även *Råttningskärret* ortn. 'ruttnaängs-' BÖ, *Råttensten* ortn.' ruttnastenen' KÖ.

s j e t ä n b e k k—s j e t t ä n b e k k ortn.: *t* i BÖ (Jurmo: en enda, gammal, person 1909); *tt* i BÖ (Jurmo, Björnholma, Lappo).

s l å k n a—s l å k k n a vb. slockna: *k* i LE (Järsö), EC (Fbo); *kk* allm.

s t r i p p l a—s t r e p p l a vb. strö ut: *i* i SO SU, jfr även *stripplå* a. gles (under vissa förhållanden) BÖ; *e* i FÖ (Kallsö), LE (Flaka), SA GE, jfr även *streppäl* n. något glest, spec. om grässtrån BÖ, *streppälvass* m. gles rövass FÖ. — Jfr Öb. *stripla* vb., no *stripla.*

t r å t t n a (— *t r ö t t n a*) vb. tröttna: *å* i BÖ KÖ KU FÖ; (*ö* i SO LE SU SA GE JO EC).

v i t n a—v e t t n a vb. vittna: *i* i SO, FÖ (Kallsö), LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC; *e* i BÖ KU KÖ SO, FÖ (Överö).

u t t r a r—å t t r a r pl. uttrar: *u* i SO FÖ SA GE FI EC; *å* i BÖ KU KÖ LE.

y t t r a—ö t t r a a. yttre (vokalen förkortad före stav. förl.; jfr vEg. F: IÖ HO kst. *ötär, ötärst*): *y* i FÖ LE SU SA GE EC; *ö* i BÖ KU KÖ SO (*uttra* KÖ 1891 s. 63, *uttärst* stundom i BÖ).

Exx. med trångvokal ffr tonande explosiva.

d e g ä r—d e g g ä r a. stor (i ortn.): *g* åtm. i BÖ KU SO KÖ FÖ; *gg* i ortn. Degerby: *deggärbi* KÖ 1891 s. 149 men simplex *degär* s. 52, 76.

d r e g l a—d r e g g l a vb. drägla: *g* i BÖ KU FÖ FI EC; *gg* i SA JO HA.

e d r a—e d d r a pron, pl. edra: *d* i ('yngre') BÖ KU KÖ, SO FÖ VÅ SA FI JO EC (jte *era*); *dd* i ('äldre') BÖ KU KÖ, HA.

f å g ä l, pl. *f å g l a r—f å g g ä l, f å g g l a r* m. fågel: *g* i t. ex. BÖ KU LE GE EC; *gg* i KÖ 1891 s. 59, 77, 84.

f ö g l e el. *f ö g ä l* sockennamnet Föglö, allm. (*fögäl* åtm. i BÖ KU KÖ SO FÖ LE). Jfr t. ex. *fögälskåra* m. skyttekoja av sten, BÖ KU.

i g ä l pl. *i g l a r—e g ä l e g l a r* o. d. 'igel': *i* i FÖ SU SA EC, jfr *ilkåht* 'igelkott' KÖ 1891 s. 16, 34, 38; *e* i (*egäl*) BÖ KU SO LE SU SA GE FI, (*eglå*) FÖ (Kallsö). — Jfr Hesselman 1910 s. 139.

l ö d r å f. liten garnögla (på segel): BÖ SO FÖ, (*lödra*) GE. Etymologi hos Hesselman 1902 s. 86.

m ö g l å—m ö g g l i o. d. a. möglig: *g* i BÖ KU FÖ; *gg* i SA EC JO HA FI.

n e d r a—n e d d r a a, sv. dekl. nedre: *d* i BÖ FÖ; *dd* i KU VÅ SA FI JO HA EC.

s e g ä l bsg. *s e g l ä—s e g g ä l, s e g g l ä* n. segel: *g* allm.; *gg* i KÖ 1891 s. 24, 33, 52, 84, 129; 133.

s e g l a—s e g g l a vb. segla: *g* allm; *gg* i KÖ 1891 s. 77, 145.

s ö d r a—s ö d d r a a. södra: *d* allm. t. ex. BÖ LE VÅ SA EC; *dd* i KU FI JO HA, ibland väl även annarstädes.

t e g ä l, t e g l ä — t e g g ä l, t e g g l ä n. tegel: *g* allm.; *gg* i KÖ 1891 s. 52. 84.

Såsom materialsamlingen utvisar äro fallen av lång trång vokal ffr tonlös konsonant annan än *s* ytterligt få: *blåtna* LE, *kåkla* EC (Fbo) *Mööckle* JO år 1661, *Sjetänbekk* BÖ, *slåkna* LE EC. Tillsammans med *s*-fallen (s. 50 f.) bli de ansenligt många. Alldeles tydligt är att materialet åtminstone ej tillåter en regel, enligt vilken de trängre vokalerna förlängts blott ffr tonande, men ej ffr tonlösa konsonanter. Fastmer måste det erkännas att ord med trång rotvokal överhuvud (vare sig att det är en tonande eller tonlös konsonant som följer) i princip förhålla sig alldeles lika som de med *a, ä*. Hela den uppfattning, som ovan framlagts om tillkomsten av åländskans nuvarande kvantitetsskick, k r ä v e r, å ena sidan, att lång trångvokal här ffr tonlös explosiva skall vara mindre vanlig än långt *a, ä*

i vilken typ som helst och långt *e* (*ö*, *å*) i typen *bek*, *let*, å andra sidan, att kort trångvokal här ffr tonande explosiva skall vara vanligare än kort *a*, *ä* i samma ställning, resp. kort *e* (*ö*, *å*) i typen *lenn*, *vedd*, d. v. s. just vad förhållandet är. Den omständigheten att frekvenssiffran för lång trångvokal ffr tonlös av konsonant följd explosiva starkt närmar sig O ger oss sålunda blott en exponent på styrkan av det analogiinflytande, som, gynnat av fonetiska faktorer, gjort sig gällande i ifrågavarande fonologiska typ. Men siffran kan knappast bringas ur världen.

Även i Sverige äro långvokaliska exempel som nämnt mycket sällsynta. Exemplen från de dialekter, vilka med avseende å kvantiteten mest likna åländskan, äro dessutom något tvetydiga. Om Burträsk *öpen* vb. öppna säger Lindgren 1890 s. 134, att kvantiteten möjligen beror på en utgångsform *ö-pn* med son. *n*. I Degerfors har enligt Åström 1888 s. 130 rotvokalen »stundom» förlängts, »när sekundärvokal inträder», d. v. s. svarabakti efter konsonanten, ex. *slaken* vb. slockna, en förklaring, som han dock ej tillämpar på *bleken* vb. (isl. *blikna*), som han s. 33 snarast tror vara associerat med *blek* a. (*ei* har i målet blivit *e* ffr 'kort guttural'). Utan tvivel har vokalen i målet verkligen såsom dessa forskare förmoda blivit lång ffr konsonant följd av svarabakti, men det synes dock, då konsonanten är lång i sådana ord som 'botten, vatten' troligare att vokalförlängninningen skett ffr konsonantförbindelse. I Vätö heter det enligt Schagerström 1882 s. 42 *trOkla* vb. tråkla, där rotvokalens kvalitet synes utesluta att ordet inkommit i målet med lång vokal; det icke på andra håll i Uppland belagda *tjökling* m. kyckling (jfr t. ex. Öb. kst. *tjykälong*) måste väl även förstås så att vokalförlängning egt rum; härtill komma *ypin* a. öppen (jte *yppin*, *öppen*), *spiken* a. spicken, för vilka man helst bör ge en enhetlig förklaring, och denna kan ej vara någon annan än den att vokallängden kommit ur synkoperade former, ty ffr *i* har konsonanten som ovan framhållits tvivelsutan förlängts även i Vätö (jfr *bette* m. *mykky* a, n., sidoformen *yppin* etc.). Naturligtvis bör vid bedömandet av dessa former även beaktas att några långvokaliska exempel, som ej kunna misstydas, anträffats i den närbesläktade åländskan, likaså vittnesbördet av ord med *s*-förbindelser. Framför sådana, åtminstone *sm* (emedan *m* i allmänhet ogärna blir sonantiskt), visar även uppländskan några exempel med förlängd trångvokal (de finnas hos Hesselman 1910 s. 155), en omständighet, som i förbigående sagt utom andra bestämt talar mot att former som *vräss* n. (Sdml.) och *gnessa* vb. (Skuttunge) äro ljudlagsenliga.

De direkta antydningarna om att även de trängre vokalerna, speciellt äldre *i*, förlängts ffr tonlös explosiva äro och förbli dock i alla händelser ytterligt knappa. Men just i fråga om denna vokal kan en möjlighet till indirekt bevisning stå att vinna, genom den från Hesselman härstammande kombinationen av kvantitetsfrågan med den om vokalens behandling i kvalitativt avseende.

Det är Hultman, som 1904 i Nordiska studier s. 244 givit en visserligen fullkomligt hypotetisk och vad särskilt föreliggande ordtyp beträffar blott indirekt anvisning på denna möjlighet, då han på tal om ord av typen *vett*, *hetta* (men e j ål. *vettna*) yttrar, att stavelseförlängningen, o m ög. *i-e* bör »ställas i samband» med den, svårligen kan fattas som en konsonantförlängning (enbart). Vad detta samband beträffar, betecknar Hultman det som »alldeles otroligt» (jag skulle säga »icke fattbart»), att förlängningsfenomenet som sådant skulle framkallat vokalövergången, »såsom Hesselman snarast håller före».

För att göra Hesselman rättvisa bör man beakta frågetecknets plats, då han (1902 s. 85) talar om »den av förlängningen betingade (?), öppnare kvaliteten» och att den egentliga regeln, enligt vilken vokalen öppnats »i sådana stavelser, som blivit förlängda» rimligtvis ej kan fattas så att t. ex. på Runö, där förlängningen som han säger träffat vokalen, *bik* först skulle låtit *i* bli långt, utan den ringaste förändring av kvaliteten, som först därpå skulle blivit *e*. I alla fall är formuleringen utomordentligt svävande, och detta är säkerligen icke blott en händelse. Ty alldeles handgripligt nära måste den formuleringen ha erbjudit sig att stavelseförlängningen och vokalöppningen (icke berodde av varandra utan blott följdes åt, emedan de) hade en gemensam grund i en tredje faktor. Men då hade den diskrepansen att samma faktor, som överallt lett till vokalöppning, på en del håll framkallat konsonant-, på andra vokalförlängning under f. ö. alldeles lika förhållanden, framträtt för skarp.

Ifrågavarande naturliga formulering möter intet hinder i en kvantitetsteori, enligt vilken stavelseförlängningen alltid träffat vokalen. Något sådant hinder är givetvis ej den omständigheten, att man i Norge, Sverige och Finland (n. och sÖb. och vEg. F.) möter dialekter, som låtit *i* bli *e*, ehuru stavelseförlängning ej skett. Då man t. ex. i Eg. F. (IÖ) har de kst. formerna *sega* m. sank äng, *smeta* vb. smeta, *vedär* prep. vid, *gnetär* pl. gnetter, tala dessa former blott mot att vokalöppning och stavelseförlängning äro samtidiga och för att vokalöppningen är äldre. Kan det nu ledas i bevis att vokalens öpp-

ning och förlängning i t. ex. *vet* n. vett, *heta* m. hetta (så i Burträsk) bero på en gemensam grund och medger man ytterligare, att vokalöppningen i *vettna* vb. vittna är samma företeelse som öppningen ffr kort slutljudande konsonant, något som f. ö. ingen veterligen bestritt, kan det väl ej vidare betvivlas att bakom *vettna* ligger en äldre form med stavelseförlängd vokal.

Som villkor för vokalförlängningen i *vet, heta* har ovan angivits att det slutljudande, resp. ffr *a* stående *t* ej följdes av en starkt bitryckt vokal. Vi skola finna skäl för den meningen att vokalöppningen betingats av liknande prosodiska förhållanden. Vi nödgas dock först ytterligare något sysselsätta oss med åländska o. a. förhållanden, som ej tyckas ge något stöd för nämnda påstående, men i stället mera direkt upplysa om trångvokalernas behandling ffr konsonantförbindelser.

I åländska ord, där vokalen följes av *k, p, t, s* är proportionen för lång vokal som vi sett ojämförligt mycket ogynnsammare än i ord, där *g, d* (*v*) följa. Men i fråga om vokalkvaliteten är skillnaden mycket mindre. Icke blott alla ord med tonande konsonant (även i de icke så få fall där denna är lång) utan även de allra flesta med tonlös konsonant visa, åtminstone på något håll exempel med öppnad vokal, och dislokationen av dessa former kan knappast lämna rum för tvivel därom att vokalerna öppnats i hela området eller att vokalbehandlingen ffr förbindelser innehållande *l, r* skulle varit en annan än ffr dem, som innehålla *n, m*.

Ingen lärer betvivla, att den oöppnade vokalen i *nykklar* pl., *yppna* a, pl. eller i *ẏppna* vb, *jissna* vb., *vissna* vb. inkommit eller kunnat inkomma ur osynkoperade subst.- resp. adj.-former eller att även kvantiteten, abstrakt taget, h. o. h. kan bero på samma inflytande. För de korta *a, ä* i *kakkla* vb, *häkkla* vb. etc. har det antagits att de bero på inflytande av former, där *k* följts av sonant, t. ex. ändelselösa infinitiver, och samma förklaring är tvivelsutan möjlig för t. ex. FÖ *glissma* vb. och *gressna* vb. liksom för *dreppla, vettna, fnittra* vbb., även om det här med hänsyn till den växlande vokalkvaliteten kan förefalla mindre troligt, i det att man på denna väg skulle vänta antingen endast öppnade eller endast oöppnade former.

Frågan är då närmast huru de trängre vokalernas kvalitet behandlats ffr konsonant följd av representanten för äldre eller yngre sonantiskt *l, m, n, r*. Man kan ej betvivla, att vokalen i åländskan liksom i (uppländskan och) vEg. F. blivit öppnad och så till vida hade man skäl att, om analogihypotesen är riktig, överallt vänta öppnad vokal, t. ex. *fnettra, glettra*, former som

dock i åländskan faktiskt äro ojämförligt mycket mera sällsynta än *fnittra, glittra.* Emellertid tillkommer en viktig omständighet: den tid som börjar efter förlängningen i t. ex. *segla* vb och slutar före förlängningen i *segel* sönderfaller med avseende å kvalitetsbehandlingen av vokalen tvivelsutan i två perioder, en tidigare med bevarat *i* och en senare med därur uppkommet *e.* Detta bevisas delvis därav att den oförlängda formen i mellersta Öb. och likaså Öprov. har eller kan ha *i* kvar, *sigäl* o. d., medan den i sÖb. och vEg. F. alltid (liksom andra ord av samma typ) har *e,* dels av växlingen *sigäl* — *segla* 'segla, seglade', *sigäl* — *segli* 'segel, seglet', *tigäl* — *tegli* 'tegel, teglet' i Maxmo, Oravais och Munsala i m. Öb., där kort *i* ännu i dag fullkomligt regelbundet på angivet sätt står mot långt *e* (egen iakttagelse). Medan åländskan ännu, liksom mÖb. och Öprov., hade de kortstaviga *vita* vb. veta, *fnitär* vb. fnittra gav analogiinflytandet av det senare formen *fnittra* —, men efter uppkomsten av kst. *veta, fnetär,* liksom vEg. F. i våra dagar, gav samma analogi naturligtvis *fnettra* —. Det synes icke osannolikt att samtidigt med *fnittra* o. d. även sådana former som *siggla* (vanl. i norra-östra Uppland) uppkommo, ehuru de senare försvunnit på grund av ringa livskraft från början, förklarlig genom de tonande konsonanternas många gånger framhållna svagare förmåga att gynna sekundär kortstavighet. F. ö. kan ju KÖ *seggla* vara en senare ombildning av en dylik form.

På det hela taget kan man säga, att uppländskan i fråga om förekomsten öppnad och oöppnad vokal förhåller sig föga annorlunda än åländskan. Den viktigaste skillnaden ligger däri att uppländskan (vars område ju är mycket större) har sådana *i*-former som *siggla* m. fl. (stundom även med lång vokal). Jag kan ej finna någotdera av de förslag till förklaring Hesselman 1910 s. 148 meddelar vara antagligt. Det alternativ, som, f. ö. med all nödig reservation, bygger på Skuttunge-växlingen *sigel* n. — *segla* vb. (där *sigel* tvivelsutan är analogiskt) kan saklöst avskrivas. Påtagligen undviker man även helst att förklara de väl belagda *siggla* etc. med tillhjälp av i varje fall n ä s t a n alls icke belagda ersättningsförlängningar. Att *siggla* har *gg* står i god överensstämmelse med att det tillhör ett område, där *gg* även i slutljud och ffr vokal är ytterst vanligt, men vokalen *i* synes snarast kunna tjäna som bevis för att *gg* (utom ffr *i, u*) överallt är analogiskt. — Som en besynnerlighet kvarstår att *siggla* tillhör den del av Uppland där tvärtom även *e* i typ *fnettra* etc. är bäst belagt. Jag kan ej värja mig för att jämföra förhållandet därmed att man för kökarskan, sådan den skildras

av Karsten 1891, såsom ovan framhållits lätt kunde få det intryck att *a, ä* företrädesvis äro långa ffr tonlösa men korta ffr tonande explosivor (*kakla* — *väddrä*). Med all den reservation, som inneligger i anmärkningen att jag ej kunnat utan mellanhänder studera förhållandet, ville jag nästan på dagordningen ställa frågan, om ej besynnerligheten *siggla* — *fnettra* lika mycket illustrerar en vanlig svag egenhet i upptecknares och hemulsmäns sätt att 'belägga' som de verkliga förhållandena i resp. dialekter. Den består däri att man av olika förekommande former tager resp. uppgiver blott den eller de, man finner vara de 'karakteristiska', och en praktisk regel vid bedömandet är den att av två former den, som mindre liknar hsv., bättre karakteriserar dialekten. Onekligen kan man dock även tänka sig möjligheten av tendenser, som skulle givit *i*-formerna *siggla* etc. faktisk överhand i språket. Troligare synes dock att *siggla*, liksom *fnettra*, blott äro en rest av ett språkskick, som håller på att försvinna och ergo är det 'gamla' och 'äkta'.

Kvalitets- och kvantitetsväxlingen i t. ex. *sigäl*: *segli* i Maxmo etc. visar så tydligt som möjligt, att öppning och förlängning av vokalen höra hop åtminstone där tonande konsonant följer. Då man enligt mina iakttagelser i Maxmo och Oravais genomgående tyckes ha kort *i* ffr tonlös konsonant, i alla paradigmaformer (*glitär, glitrar, stripäl, striplar* etc), så beror detta i princip på samma skäl som det faktum att i åländskan (liksom uppländskan) former som *fnittra, glittra* äro ojämförligt mycket vanligare än *fnettra, glettra*.

Enligt Hultman i ÖD 7: 2 — och han vidhåller sin uppfattning åtminstone ännu i föreläsningar (3 mars) 1910 — har en ög. *i-e* ffr ljudlagsenligt kort konsonant skett endast ffr följande *n* men ej *l, r*, ty ffr *l, r* hade urspr. kort konsonant förlängts före ög. *i-e*. Motiveringen bygger påtagligen på en iakttagelse att ej allenast Ål., vEg. F., sÖb. utan även mÖb, nÖb visa exempel med öppnad vokal ffr *n*-förbindelser (*fäkn* vb. bli fet, *väkn* vb. vitna m. fl.), medan dylik vokalism i mÖb., nÖb. saknas ffr *l*- och *r*-förbindelser. Från och med sÖb. söderut kan man, synes det, enligt Hultman räkna med ög. ffr lång konsonant i *fnettra, glettra* (däremot, praktiskt taget, knappast med ög. ffr analogiskt kort konsonant, ehuru formuleringen lämnar denna möjlighet öppen, utan att dock med några exx. understryka den) liksom i *sleppa* vb. slippa, *sprekka* vb. spricka etc (§ 28).

Häremot (även i fråga om uppfattningen av *sleppa, sprekka* o. d.) kan ett och annat invändas. Redan Hesselman har 1902 s. 96 f. anfört några, delvis kanske dock något svaga exempel, som

tyda på övergång även i m. Öb. och n. Öb.: *bösmal, knöpäl, räpäl, rässm, sprösl.* Härtill kommer att oöppnad vokal åtminstone i Maxmo och Oravais (men ej Vörå) är det normala, praktiskt taget enrådande, även ffr *n*-förbindelser, samt det viktiga förhållande att konsonanten, vilken som redan nämnts är kort ffr *l, r,* tvärtom genomgående är lång ffr *n, m* t. ex. *jissna, lissma, vissna, vittna* (jfr *fassna, fräkkni, räkkna, passma, tassna*).[1]

---

[1] Denna motsättning är ingen exklusiv egenhet för trakten Oravais—Maxmo, även om den kanske ej är lika utpräglad på något annat håll. I det uppsvenska området, där tonlös konsonant i många ord ofta är kort efter *a, ä,* t. ex. *häkla* vb, *klatra* vb, visar ordet 'vatten' dock nästan undantagslöst *tt* ffr *n:* former med kort *t* torde (jfr Hesselman 1902 s. 28, 1910 s. 157) ha anträffats ytterst sparsamt — blott på några få enstaka punkter i Dalarna? I det gotländska Lau-målet (Klintberg 1884 s. 7 ff) märkes motsatsen *hekle* vb. häckla, *kakle* vb. kackla, *smatre* vb. smattra men *flattne* vb. flatna, *glissne* vb. glesna, *sakkne* vb. sakna m. fl., och i en del andra götiska mål kan en liknande skillnad iakttagas även i ord med trängre rotvokaler. I södra Kalmar län (Linder 1867, ordlista) möta å ena sidan *håtra* vb. huttra, *plåtra* vb. (ål. plåttra), *påtla* vb. (gotl. påttla), likaså *fepla* vb, *pretla* vb etc. men å andra sidan *blåttna* vb. bliva blöt, *buttna* vb. bottna, *råttna* vb. ruttna, *tråttna* vb. tröttna. Dylika förhållanden tala ju ej för att *l, r* mera än *n* (*m*) gynnat förlängning av föregående konsonant men kunna säkerligen å andra sidan ej heller med framgång användas som argument för ett påstående att urspr. kort rotstavelse tvärtom en gång skulle förlängt tonlös konsonant ffr följande *n* (*m*) men låtit den t. v. förbli kort ffr *l, r* — åtminstone ej så länge ingen dialekt anträffats med trångvokalerna bevarade ffr *n-* (*m-*)förbindelser men öppnade ffr *l-, r*-förbindelser, m. a. o. en dialekt, som skulle uppvisa ett förhållande rakt motsatt det ÖD trott sig finna i nÖb. De anförda faktiska kvantitetsmotsättningarna äro därför ej att anse som några företeelser av verkligt konstituitiv betydelse, även om det kan vara en något invecklad uppgift att visa på vilka vägar de 'sekundärt' tillkommit. Ett uppslag till förklaring kan finnas i det bekanta faktum att medan de en gång sonantiska *l, r* mycket tidigt och allmänt givit upphov åt svarabaktiutveckling sonantiskt *n* antingen gjort det vida senare eller än i dag kvarstår som sådant. Det står nämligen utom allt tvivel att ffr *l, m, n, r* förlängda urspr. korta stavelser åtminstone ofta åter blivit korta genom inflytande av paradigmaformer innehållande representanten för äldre sonantiskt *l, m, n, r* och det låter mycket väl tänka sig att kortstaviga paradigmaformer med bevarad sonant, t. ex. *vat'n* kraftigare än sådana, i vilka svarabaktivokal uppkommit, t. ex. *klatär,* befordrade den associativa kvantitetsombildningen, emedan de mera än de senare liknade de stavelseförlängda paradigmaformerna, t. ex. *vatnar* resp. *klatrar*: det stavelseförlängda *klatrar* förblev oförändrat ännu någon tid efter det *vatnar* åter på analogisk väg blivit kortstavigt; sedan blev även *klatrar* kortstavigt men det tidigare tillkomna kst. *vatnar* bevarade sitt försprång, i det att dess *t* blev *tt* enligt regeln att sekundärt korta stavelser vid förlängning antaga lång konsonant, ej vokal. Sistnämnda utveckling har i nÖb. ej medhunnits ens ffr *n,* förmodligen av det skäl att stavelseförlängningen där är yngre än i mÖb, under det att i sÖb., där stavelseförlängningen tvärtom kan antagas vara något äldre än i mÖb., sekundär längd tillkommit även ffr *l, r* och detta t. o. m. om den postvokaliska konsonanten var tonande. Att

Den oöppnade vokalen här måste ju i ord med *n*-förbindelser bero på ett analogiinflytande, och dettas obestridlighet innebär även ökad sannolikhet för att *i* även i *l*, *r*-förbindelser har samma orsak. Då man i Maxmo och Oravais ljudlagsenligt har *i* i *sigäl, glitär, vittn* liksom i kst. *bita* m. bit, *glimar* ps. glimmar, *vit* vb. veta men i vEg. F. (resp. sÖb) ljudlagsenligt *segäl, gletär, vetän* med *e* liksom i *beta, glemar, veta,* förvånar det ej att den analogi som i mÖb. givit *i* i *glitra, vittna,* däremot i vEg. F. (resp. sÖb) nästan alltid låtit det ljudlagsenliga *e* i *gletra, vetna* o. d. förbli oförändrat.

Detta reserverande »n ä s t a n alltid» bör spec. observeras. Även i vEg. F. kan man få höra *i*-former och säkert är åtminstone att de ej speciellt visa sig i ord med *l*- och *r*-förbindelser, framom sådana med *n.* Måhända finnes tvärtom en rakt motsatt tendens. Man kan observera, att i vEg. F. å ena sidan öppnad vokal inträngt i former som *tekäl* (lika i sÖb., i Åland *tikkel* utgform *stikil*), *tötäl* (ål. BÖ *tuttel,* utgform *tytil*), *töräl* (lika i sÖb., Ål. BÖ *turrel,* utgform *tyril*), vilket ju tyder på att den öppnade vokalens position var stark i ord med l- (och *r*-?) förbindelser, och å andra sidan vokalen är oöppnad i *jisna* (ål. *jesna*), *krisna* (ål. *kresna*), *tysna* (ål. *tösna*), *visna* (sÖb. *vessna,* som jag hört i Närpes), d. v. s. ffr *n*-förbindelser, jfr den långa konsonanten i samma fall i mÖb., ovan. När man stundom här i vEg. F. dessutom får höra *fnitra, glitra, titra* (darra; isl., no. *titra*) jämte de obetingat normala *fnetra, gletra, tetra,* är det klart att *i* ej beror därpå att en *r*-förbindelse följer.

I nÖb. ha kst. *bita, glimar, vita* öppnat rotvokalen till *e-ä: beta, glemar, veta* (t. ex. Esse). Paralellen med sÖb., vEg. F. gör det troligt, att ög. då skett även ffr konsonant, där sonantiskt *l, m, n, r* följt resp. följer. I enlighet härmed borde öppnad vokal ffr konsonantförbindelser möta oftare i nÖb. än i mÖb, men rörande faktiska förhållandet låter det ytterst glesa materialet

---

åländskan, där stavelseförlängningen är ännu äldre, undergått samma sekundärbehandling som sÖb. framgår av former som *naggäl* m., *väddär* n. m. fl., se ovan. Men i Åland och västanhavs, där alla tryckstarka korta stavelser blivit långa, även ffr representanten för äldre son. *l, m, n, r,* har härigenom en ny på utjämningens resultat verkande faktor tillkommit: här ha former utvecklade ur sådana innehållande son. *l, m, n, r* slutligen blivit ett stöd för den ljudlagsenliga vokallängden ffr konsonantförbindelse, så att den långa vokalen (resp. följande korta konsonant) i t. ex. *kakla, klatra* måhända räddats genom tillkomsten av lång vokal i de apokoperade *kakäl, klatär.* För denna möjlighet talar även det faktum att lång vokal ffr följande 'tonlös' konsonantförbindelse är en företeelse, som praktiskt sagt iakttagits endast i dialekter, som förlängt alla tryckstarka korta stavelser.

knappast säga nämnvärt mera än att ifrågavarande möjlighet står öppen. Måhända beror det dock ej blott på en tillfällighet att av de ovan återgivna 3 exx. med öppnad vokal ffr tonlös explosiva följd av *l* 2 äro från nÖb. (*knöpäl*, *räpäl*) och att för det tredje, mÖb. (Vörå) *knökäl*, sidoform med *y* finnes, eller att mÖb. *sigäl* står mot Gkby *sägäl*. Å andra sidan finnes intet exempel med öppnad vokal (*e*, *ä*) ffr *r*-förbindelser (d. ä. i huvudsak *tr*); vi ha t. ex. *pitra* pt. i Vörå och Kronoby, *glitra* pt. i Maxmo och PE-PU, men i dylik ställning är *e* ju ytterst ovanligt även i åländskan, som dock enligt alla ifrågasatta regler borde ha det överallt: en omständighet, på grund av vilken vi ej så mycket böra räkna med *i*-former i denna ordtyp, framhålles av Kock i Ljh. I s. 13, i anslutning vartill sådana fall som *pitär-patär* mÖb. (i en trollformel, där kråkan figurerar), *slipär-slapär* vEg. F: IÖ (i en gåta om hummelrankan) här kunna nämnas. Måhända kunna vi ej heller i fråga om vokalbehandlingen ffr *n*-förbindelser ställa nÖb mot mÖb. Vokalöppningen är nog i ÖD 7: 2 bättre belagd för norra än mellersta Öb., men man kan ej här sluta e silentio; jfr dock den egendomliga 'konsonantförlängningen' ffr *n* i mÖb (Maxmo och Oravais men ej Vörå), som kan ha ett sammanhang med motsatsen *vittn* (Mxmo, Orav.) mot *väkn* 'vittna' i Vörå, *bäknan* 'tidigare' i Vörå och nÖb.

Hultman framhåller som blott en möjlighet att de korta explosivorna i mell. och nÖb. varit förlängda ffr *l*, *r* men ej *n* (§ 28). Deras nuvarande korthet skulle då bero på en lag, enligt vilken de senare förkortats ffr *l*, *r* o c h *n* (§ 13). Det är tydligt att den förra formuleringen har sin grund i vokalöppningen ffr *n*-förbindelserna: den hade ej kunnat komma till stånd ffr förlängd konsonant. Men i så fall inser man ej varför konsonantförlängningen ffr *l*, *r* betecknas som en möjlighet, icke som en nödvändighet: ffr kort konsonant bör ju *i* ha blivit *e* (§ 7: 2). Det är väl så, att man måste tveka att antaga en konsonantförlängning, som ej har annat stöd än det av en specifikt nordösterbottnisk konsonantförkortning (styrkt blott genom *dråkn* vb. drunkna, *uglun* bsg. ugglan) ungefär på samma sätt, som man tvekar att förklara den korta vokalen i *naglar*, *nagglar*, *kakkla* genom den till södra (men ej norra) Öb., vEg. F. och Åland hörande vokalförkortning, som lett till formerna *yttran*, *öttra* o. d. 'yttre' (långt *y* nordligare, i Vörå).

Det tyckes sålunda ej kunna vara fråga om någon 'tidig' konsonantförlängning, som i m. och nÖb. skulle hindrat vokalöppning ffr 'kortstaviga konsonantförbindelser'. Men då blir onekligen även här den möjlighet öppen att, såsom Hesselman

påstått, vokalerna öppnats även om det ej var en *n*-förbindelse, som följde, och att stavelserna varit förlängda. Då så är, finnes ingen anledning att ej även för ord med tonlös explosiva sluta positivt dels på de direkta exemplen *knökäl, knöpäl, räpäl* dels på analogien av *sigäl — segli* o. d., d. v. s. korta stavelser innehållande trång vokal ha i m. och nÖb. öppnat vokalen och förlängts. Givetvis ha då även enstaviga ord såsom Hesselman anser, förlängts, ehuru de nu äro kortstaviga med öppnad vokal, men att, som han därjämte snarast tyckes mena, förlängningen träffat konsonanten, däremot tala som vi funnit förhållandena i alla andra stavelseförlängande ösv. dialekter, medan ingenting talar för.

Vi komma så småningom till motiven för den mening att vokalöppning och stavelseförlängning (d. v. s. sådan förlängning som följer vokalöppningen) ha sin grund i enahanda förhållanden (jfr s. 64 f.).

Till att börja med må uppmärksamhet fästas vid att vokalen ffr konsonant följd av sonantiskt *l, m, n, r* påtagligen öppnats i trakter, där den öppnats ffr konsonant följd av *a* och att vokalen i denna senare ställning bevaras där den bevaras i den förra. Alltså kan ög. *vita — veta* t. ex. i vEg. F. ej betraktas som något slags *a*-omljud i den mening att ög. berodde på *a*-kvaliteten direkt. Men båda typerna ha det gemensamt med monosyllaberna, vilka även öppnat vokalen, att deras postvokaliska konsonant på en viss tid stod ffr en trycksänka av olika djup men i varje fall djupare än den, som följde t. ex. i *bitin* ppc, *viku* f. i samma dialekt och med vars förefintlighet det kan sammanhänga, att den föregående vokalen förblev oöppnad. För det andra förtjänar även den omständigheten någon uppmärksamhet att där vokalen öppnats i enstaviga ord bsg. alltid har samma vokal, icke *i* som vore att vänta, om ändelsens *i*-kvalitet i och för sig skyddat rotvokalen *i*. Analogiförklaringen ligger ju nära, men det är påfallande att rotvokalen ingenstädes växlar. En växling *bek: bikit* borde dock ej vara psykologiskt omöjligare än t. ex. *sigäl: segli*, isht ej i delar av nÖb., där bsg. nästan utträngt obsg. En annan sak är att en dylik växling f u n n i t s (se ÖD 7: 2 anm. och 9: 6 anm.) intygad genom sådana analogiska former som Runö *bit* n., Ormsö *vikk* n., nÖb. *tsyt* n. kött. Dylika former visa, att ög. i bsg. ej kunnat ske lika tidigt som i obsg., något som ej heller kan väntas, då ju även typerna *vita, sigäl* notoriskt senare än typ *bit* öppnat vokalen, men de utesluta alldeles icke möjligheten av en ög. bsg. *bitit — bete*. Men då blir konklusionen att rotvokalen i *bete* bsg. är ljudlagsenlig just den 'metodiskt' riktiga.

En möjlighet till mera bindande bevisning erbjuder den ordtyp det ännu återstår att med avseende å kvantitets- och för bevisningens skull även kvalitetsutveckling behandla, d. v. s. ord, i vilka kort tryckstark vokal följts av kort ffr 'konsonantiskt *i*' stående konsonant annan än (de samnordiskt förlängda *g* och *k* och) det för förlängning omottagliga kak. *l* ävensom *r*, vilket behandlas endast i förbigående.

Kvantitetsförhållandena i dessa ord erbjuda föga av intresse. I överensstämmelse med Hultmans helt säkert riktiga mening har åländskan låtit rotvokalen, vilken den än är, förbli kort och förlängt den följande konsonanten. Skenbara undantag, med långt *ä*, finnas dock, mest i BÖ KU.

Exempel med rotvokalen ä.

glädja, gläda (*gläd*) — *gläddja* vb. glädja: *d* allm. t. ex. FI; *dd* i KÖ 1891 s. 24.

hässja o. d. (torkinrättning för hö eller ärtris): (*ässja*) FÖ, (*hessja*) SA, (*hessjå*) BÖ. — Föga brukligt; i allm. anv. ordet '*ärtgälla*'.

läppja vb. läppja, allm.

lättjå o. d. f. lättja, allm.

näsja—*nessja* vb. vara näsvis: *s* i BÖ (stundom, analogiskt efter *näså* f.); *ss* i BÖ, FÖ (Kallsö), GE.

sämjas—*sämmjas* vb. sämjas: *m* i (vanl. dock *komma sams*, långt *a*) BÖ KU; *mm* i (*sämmjå*) KÖ FÖ LE VÅ EC.

sämjå—*sämmjå* o. d. f.: *m* i BÖ KU; *mm* i (*sämmjå*) KÖ SO FÖ LE VÅ, (*sämmja*) GE FI JO EC.

sävjå, pl. *sävjår* f. sävstrå: BÖ KU SO; (*sev*, pl. *sevar*) i VÅ SU SA GE FI JO HA EC.

trämmja 'trevnad': FÖ EC (ombildning, jfr BÖ KU KÖ SO *tremmna* m.).

trännjån n. tranbär: BÖ KU och annarstädes.

tämja täma (*täm*) — *tämmja* vb. tämja: *m* i (*tämja*) BÖ, *täma*, *täm* ('*täm in hästen*') allm. t. ex. BÖ FI; *mm* i FÖ JO GE.

vänja, *väna* (*vän*) vb. vänja: (*vänja*) BÖ KU, FI (i bet. 'bliva van vid ett djur'), (*väna*, *vän*) FI (i bet. 'van vid en sak'), allm. t. ex. FÖ BÖ VÅ LE SA JO EC.

ävjå—*ävvjå* f. evja: *v* i BÖ KU, jfr *ävåt* a, n. evjigt; *vv* i KÖ SO FÖ LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC — jfr adj. *ävvjåt* SO LE SA, *ävvjit* GE EC.

Konsonantförlängningen är som sagt otvivelaktig. Speciellt bevisande är *trännjån* n. Exemplen med lång vokal ffr *j*-förbindelse förstås i allmänhet ytterst lätt. Endast BÖ KU *ävjå*

f. kan synas i någon mån besvärligt: dock är det klart att kvantiteten härleder sig från en äldre *j*-lös form, vars existens även intygas av *ävåt* a, n. De hithörande verbens åländska normal former äro tydligen *j-lösa* utom där rotvokalen följes av tonlös konsonant: tydligast observeras förhållandet i de ändelselösa infinitiverna, i det att dessa ingenstädes ha *j* efter tonande konsonant.

Exempel med trängre vokaler.

b e d d j a el. *b ö d d j a* — *b e d j a* o. d. vb. bedja: *dd* i KÖ 1891 s. 23, 67, 103, 113, 143; *d* i (*bedja*) FÖ FI m. fl., (*beda, bed, be*) allm.

b y s s j å o. d. f. lägerplats, isht svinets: (*bissjå*) BÖ KU KÖ, (*byssjå*) SO FÖ LE, (*byssja*) FI JO HA EC.

d r y p p j a—*d r ö p p j a* vb. idissla: *y* i VÅ GE, FÖ (Kallsö, sällan), (*d r i p p j a*) BÖ KU; *ö* i KÖ SO FÖ SU SA GE FI EC. — Ordet tyckes hålla på att vika för uttr. 'tugga om'.

f i t t j a m. '*band*' (knippe nyskuren råghalm): FÖ.

f i t t j a vb. slänga[s], röra[s] av och an, glappa: BÖ KU KÖ SO FÖ.

f l y t t j a n—*f l ö t t j a n* ortn. (bekant klippgrund i Ålands hav, LE, västerut från Lågskär): *y* FÖ LE EC HA JO FI GE; *ö* i SO, FÖ (vanl.), LE etc. — På kartorna än den ena än den andra formen.

g l i s s j å f. springa, som det lyser genom, BÖ. Jfr *glissjåt* a, n. 'lysande i olika färger' (om tyg med insprängda färger) och *glissja* vb i uttr. som 'glissjar å snöar', då stora flingor falla långsamt (så att färgintrycket är starkt) BÖ.

h y m m j a vb. provisoriskt el. slarvigt täcka el. överhölja ngt, t. ex. övertåget på en sko eller ett trasigt byxknä e. d. med en lapp, marken, golvet, sängbottnen etc. med hö el. halm: FÖ EC, (*himmja*) BÖ KU. — Jfr VSpr. III.

j y t t j å o. d. — *j ö t t j å* f. gyttja: *y* (*i*) allm. (märk *j i t t j a* JO); *ö* i SO (alternativt).

k l ö v v j a vb. kliva: KÖ 1891 s. 67 (SO FÖ *klyva*).

l i d d j a—*l e d j a* o. d. vb. i uttr. som *arrmin liddjar inga* d. v. s. armen är trög i leden: *dd* i (*liddja*) BÖ SO FÖ; *d* i (*ledja*) BÖ (även *leda*).

l y d d j a o. d. m. dålig, 'luddig' ull, d. v. s. i allmh. sommarull: (*lyjja*) FI, (*lyddja*) SO FÖ (Kallsö), (*liddja*) BÖ KU KÖ.

l y d d j a o. d. — *l ö d d j a* o. d. vb. sommartid klippa får: (*l i d d j a*) BÖ KU KÖ, (*l y d d j a*) SO, FÖ (allm.), LE VÅ SU SA JO HA EC, (*lyjja*) GE SU FI JO HA EC; *ö* i (*löddja*) KÖ SO, FÖ (i t.ex. Överö som 'äldre' form, men knappast i t. ex. Kallsö och Bråttö).

m i d d j å o. d. — *m e d d j å* f. midja: *i* i (*middjå*) BÖ KU KÖ SO FÖ LE VÅ, (*middja*) SU FI JO HA EC, (*mijja*) SU GE, SA (Haga), FI JO HA EC; *e* i (*meddjå*) KÖ 1891 s. 23.
m y n n j å o. d. — *m ö n n j å* o. d. f. mönjefärg: *y* i (*mynnjå*) FÖ (Kallsö), LE, (*mynnja*) GE FI, (*minnja*) JO; *ö* i (*mönnjå*) BÖ KU SO, (*mönnja*) SU SA GE HA EC. — Mlty. *minja.*
m y s s j a o. d. vb. täta med mossa el., i överförd bet. 'uppföra en timra': (*missja*) BÖ KU KÖ, (*myssja*) SO FÖ LE VÅ SU SA GE FI JO HA EC.
n y t t j a (resp. *nittja*) vb. nyttja, allm.
r y d d j a o. d. — *r ö d d j a* vb. rödja: *y* i (*ryddja*) SO FÖ LE VÅ etc., (*riddja*) BÖ KU KÖ, (*ryjja*) SU GE FI JO HA EC, (*ryja*) EC; *ö* i (*röddja*) KÖ SO, FÖ (Överö, stundom Kallsö).
r y m m j a o. d. — *r ö m m j a* o. d. vb. visa sig grumligt o. d.: *y* i (*rimmja*) BÖ, jfr *grymmjåt* a, n. grumligt, FÖ; *ö* i (*römmja*) KÖ 1891 s. 67, jfr *grömmja* SO.
r y s s j å o. d. f. ryssja, allm.
s i l l j å o. d. f. rem, varmed något fästes: (*silljå*) BÖ KU, (*sillja*) SU GE HA EC.
s j i l l j a o. d. — *s j e l l j a* vb. skilja: *i* allm. (även *sjillga* KÖ); *e* i KÖ 1891 s. 52.
s m i d d j å o. d. — *s m e d d j å* o. d. f. smedja: *i* i (*s m i d d j å*) BÖ KU KÖ SO FÖ LE VÅ, (*smiddja*) SA EC m. fl., (*smijja*) GE FI JO HA; *e* i (*smeddjå*) KÖ 1891 s. 23, (*smeddja*) SU EC.
s p r i t t j å f. 'spröte', käpp: BÖ; härtill *sprittja* vb. slå med s. Jfr *sprytju* Öb. (Vörå).
s t y d d j a o. d. — *s t ö d d j a* vb. ljustra: *y* i (*styddja*) LE VÅ SU SA JO HA, (*stiddja*) BÖ KU KÖ, (*styjja*) SU GE FI HA EC; *ö* i (*stöddja*) FÖ SO, KÖ 1891 s. 67.
s v i d d j a—*s v e d j a* vb. svedja: *i* i BÖ KU VÅ FÖ (jfr ortn. *Sviddjeholm*, så även i skifteshandlingarna), LE SU SA JO; *e* i KÖ SO FÖ SU EC.
s v i j j a i ortn. Norr- och Södersvidja: *nårr-, södärsvijja* (i SA) SA FI.
t i l l j å, t i l l j a f. tilja, allm. t. ex. KÖ SO FÖ.
t r i d d j e, t r e d d j e—*t r e d j e* '3:e' *dd* i (*triddje*) BÖ KU LE VÅ GE, (*treddje*) FÖ SA FI JO, KÖ 1891 s. 138; *d* i (*tredje*) SU SA EC.
v i d d j å o. d. — *v e d d j å* f. vidja: *i* i (*viddjå*) BÖ KU SO FÖ LE VÅ, (*viddja*) SU SA JO EC, (*vijja*) SA (Haga), GE FI JO HA EC; *e* i (*veddjå*) KÖ 1891 s. 23.
v i l l j a m. vilja, allm.
v i t t j a vb. vittja, allm.

Av de som synes mycket få undantagen med lång vokal väcker knappast något annat än det enstaka *ryja* vb. rödja EC egentligt intresse. Det behandlas dock lämpligast i annat sammanhang, tillsammans med former innehållande *dj*, vilka bland ord av den nu behandlade typen bilda ett kapitel för sig jfr s. 76.

Vida mera komplicerade äro kvalitetsförhållandena. Så mycket kan dock genast sägas att man i ingen händelse med ÖD kan antaga en allmän åländsk vokalöppning ffr *j*-förbindelserna. En närmare granskning visar, att ej heller KÖ SO FÖ, därifrån öppnad vokal belägges genom flere exempel, kunna ha haft någon dylik övergång; *i* och *y* böra sålunda överallt ljudlagsenligen kvarstå.

I fråga om förekomsten av öppnad vokal observeras att sådan aldrig står ffr *s* (*myssja*, *ryssja*), *e* aldrig och *ö* ytterst sällan ffr *t* (*fittja*, *vittja* alltid; SO *jöttjå* ytterst ovanligt i bredd med *jyttjå*). Detta kan ej, vid en supponerad övergång ffr *j*-förbindelser, förklaras med att ffr *j* stående tonlös dental skulle hindrat övergången, t. ex. i följd av dentalens palatalisering, ty då kvarstå *Flöttjan*, *jöttjå* oförklarade. Att vokalen alls ej skyddats genom den följande konsonantens tonlöshet i och för sig, visar *dröppja*, den enligt vad det tyckes mest spridda av alla former med öppnad vokal.

Men saken står ej nämnvärt bättre heller för ord med tonande konsonant ffr *j*. Att *i* ej blivit *e* visar *liddja* vb. 'leda' omotsägligen. Sidoformen *ledja* i BÖ är tydligt analogisk och samma förklaring ligger omedelbart till hands för de på en del håll antecknade *bedja*, *smedja*, *svedja* o. d. Delvis annorlunda ligga förklaringsmöjligheterna för *tredje* o. d., KÖ *meddjå*, *veddjå* men de saknas, som vi skola finna, ej, även om man antar att *i* ljudlagsenligt kvarstår.

Exempelsamlingen kunde i så fall möjligen befinnas tyda på att *i* behandlats annorlunda än *y*, vilket senare skulle blivit *ö* (jfr särskilt motsatsen *fittja*, *vittja* — *Flöttjan*, *jöttjå*). Men de verkliga förhållandena, vilka ingen exempelsamling kan exakt åskådliggöra, tala avgjort emot en dylik distinktion. Det finnes säkert ingen enda *ö*-form i KÖ SO FÖ, som ej vid sin sida hade en annan, i allmänhet vida vanligare med *y* (*i*). Jag har 1911 i KÖ SO FÖ gjort speciella iakttagelser rörande denna sak, och de bekräftas bestämt av Ekholm, som i många år varit bosatt i Bänö i FÖ och uttryckligen förklarar, att det där heter *lyddja*, *ryddja*, *styddja*, icke *löddja* etc. såsom han på grund av ÖD § 36 väntat. Bänö är grannby till Överö i nFÖ, därifrån jag har *ö* bäst belagt; t. ex. i söder (Kallsö och Bråttö) är *ö* ytterligt säll-

synt. I KÖ och SO är förhållandet i princip alldeles detsamma. I SO framhöll en efter omständigheterna mycket omdömesgill person, att *y*-formerna isht utmärka kvinnornas språk, en omständighet vilken alls ej låter dem framstå som några nyheter: det torde av ingen förnekas att kvinnorna i fråga om språkets oreflekterade naturlighet och som praktiska språkgenier överhuvud avgjort överträffa männen. Att former som *lyddja, ryddja* etc. i KÖ SO FÖ äro inhemska synes vara höjt över allt tvivel, och detsamma gäller även *ö*-formerna, ty det låter alls ej tänka sig, att de överhuvud speciellt konservativa KÖ SO FÖ framom åländskan i övrigt skulle i fråga om dem låtit sig påverkas av hsv. Växlingen *ö-y* representerar uppenbarligen en äldre paradigmaväxling, vad såväl KÖ SO FÖ som åländskan överhuvud beträffar.

Beträffande de flesta hithörande verb är det möjligt och troligt att de en gång haft en växling *i, y* i inf. — *e, ö* i pres. ind. (enligt Hesselman 1910 s. 130 not 2 med citat m ö j l i g e n även pret.). Men då denna växling ej kan förklara *e, ö* i alla fall (substantiven och vb *dröpja,* vilket aldrig veterligen böjts annorlunda än efter 1 sv. k. — så böjas nu för tiden även alla de övriga) tjänar det ingenting till att bygga något på den. Då återstår endast en möjlighet, nämligen följande.

Enligt Hultman (ÖD 1: 49) ha hithörande ord en gång även i åländskan och oberoende av satsaksenten förlorat den slutljudande ändelsevokalen, varpå det föregående *j* blev sonantiskt, *i.* Detta *i* har i enlighet med en ovan uttalad förmodan på grund av trycksvaghet ej, liksom det senare *i* i t. ex. supinerna *budit, lidit,* förmått skydda den föregående vokalens kvalitet, liksom det ej heller kunnat hindra dess förlängning. I följd härav måste i åländskan ha uppkommit sådana former som *mede* f. midja, *stöde* vb. ljustra, *dröpe* vb. idissla, medan vokalen kvarstod i *middjan* bsg., *styddjar* ps., *dryppjar* ps. etc. I allmänhet utjämnades växlingen till förmån för oöppnad vokal — en tid ha förmodligen sådana apokoperade former som *mide* f., *styde* vb. funnits — men även analogiska former med öppnad vokal uppkommo, ehuru jämförelsevis sällan, och ha till senaste tid bevarats i former som *meddjån* bsg., *stöddjar* ps, *dröppjar* ps.

Att de förutsatta formerna *mede, stöde, dröpe, mide* etc. icke blott äro några tomma konstruktioner visar den sydligare västerbottniskan, som med avseende å kvalitets- och kvantitetsutveckling synnerligen nära överensstämmer med åländskan. Starkast är även här materialet för äldre *y.* Vi möta t. ex. i Degerfors (Åström 1888 s. 46 f.) *röde* vb. rödja, *stöde* vb. ljustra,

i Burträsk (Lindgren 1890 s. 97) *apöni* (med långt *ö;* fsv. *apynja,* BÖ *åpinjå*), *klövi* vb. (isl. *klyfja,* av 1 sv. konj.). Tydligt bevisande äro här även ord med *r:* Dfs *söre* f. sörja, Burtr. *spöri* vb. spörja, varmed jfr t. ex. Burtr. *byri* su. burit.

I ord med äldre *i* äro förhållandena liksom i åländskan otydligare. Burtr. *mi* 'midja' och *smi* smedja a. a. s. 83 kunna möjligen förstås så att *d* föll mellan två *i* (det förra sannolikt kort), då det senare saknade levis, d. v. s. i följd av sin egen (*d*:s) svaga aksent. Måhända bero även Dfs *mide, smide* på liknande skäl (jfr Åström 1888 s. 32, 1893 s. 10), men de, liksom Burträsk-formerna, kunna även ha lånat *i* från ställning ffr *j*-förbindelse (Åström a. st. *smiddjen* pl. smedjor) liksom vi antagit, att det en gång skett i åländskan. Som direkt bevis för att *i* verkligen blivit *e* ffr kort konsonant, följd av *i* uppkommet av *j*, kan Burtr. *teli* (f.) tilja (a. st.) tjäna. Lindgren förmodar visserligen, att *e* är analogiskt och hör hemma i ställningar ffr *j*-förbindelser, t. ex. bsg. *tellja,* men denna gissning är alldeles osannolik. Åström 1888 s. 32 tyckes ej heller hålla före att *i* i *mide* 'midja' bevarats av samma skäl som t. ex. i *lide* su. lidit, och ehuru denna utmärkta forskare här tyvärr ej ger skäl för sin skepsis, är denna tvivelsutan väl befogad. Då det nämligen är fullkomligt klart att icke vokalen utan den följande konsonanten förlängts ffr *j* och lika tydligt att vokalen, ej konsonanten förlängts ffr av *j* uppkommet *i* (det finnes knappast något enda exempel, som ens skenbart talade däremot, utom Dfs *ville* m. vilja), kan man nästan redan på denna grund tryggt påstå, att Burtr. *teli* 'tilja' ej kan ha fått *e* från bsg. *tellja* o. d. utan att förhållandet måste vara det motsatta. Det vore nämligen exempellöst att av två paradigmaformer som dessa med olika kvantitet den vokalförlängande skulle bevarat *i,* som däremot i den konsonantförlängande skulle övergått till *e.* När Lindgren s. 83 uppger *vile* 'vilja' men *velljen* bsg. viljan, kan denna växling omöjligen vara 'äkta'; snarast beror den på ofullständigt återgivande eller bevarande av två par formdubletter. Man kan, utom det alltid långa *ö* i *röde, stöde, klövi* etc. jämföra, att i de nämnda målen *i, y* aldrig öppnats och förlängts ffr tonlös konsonant och att efter sådan även i slutljud i allmh. följer *j* (ej *i, e*) t. ex. Dfs *ryssj* 'ryssja', *vittj* 'vitja', Burtr. s. 125 *flyjtsj* 'flotte' (*yj* av äldre kort *y*); Burtr. s. 153 *dyssi* (grf. *dysja*) 'hösträng', *ryssi* 'ryssja'. — Liksom *teli* 'tilja' kunna sålunda även Burtr. *bedi* vb. bedja, *sjeli* vb. skilja gott vara ljudlagsenliga, ehuru Lindgren tror dem vara påverkade av pres. ind. I Dfs har utjämningen till förmån för trångvokal gått längre än i Burtr.:

av särskilt intresse vid jämförelsen med åländskan är att Åström uppger dubbelformer som *sjile* — *sjele* vb. skilja, *vire* — *vere* med bsg. *virrja* — *verrja* (f.) vidja, *-svirrja* — *sverrja* i ortn. -svedja.

Befinnes det sannolikt att vokalen i Västerbotten öppnats och förlängts i de apokoperade formerna, har man så mycket större skäl att räkna med samma utveckling även i åländskan som enligt vad vi sett någon annan utväg att förklara växlingarna *lyddja* — *löddja, middja* o. d. — *meddjå, dryppja* — *dröppja, jyttjå* o. d. *jöttjå*, etc. icke finnes. Jämförda med förhållandena i Västerbotten bli dessa växlingar, vilkas förklaring bygger på apokoperingslagen, i sin tur ett icke alldeles överflödigt stöd för nyss nämnda viktiga sats.

Om, såsom vi sålunda måste antaga, i åländskan *drypja* blivit *dröpe, flytja* — *flöte, gytja* — *jöte*, ha naturligtvis även *nytja* blivit *nöte, sprytja* — *spröte* och lika säkert *mysja* — *möse, rysja röse*, att även *fitja* blivit *fete, vitja* — *vete* ges det intet skäl att betvivla. Då *nytja* o. följ. aldrig nu för tiden ha öppnad vokal, beror det i princip av samma skäl som det ytterst sällsynta uppträdandet av *ö* i *gytja*. Efter apokoperingen och sonanteringen av slutljudande *j* ha ord med förbindelse av tonlös dental och *j* analogiskt infört denna i den apokoperade formen, såsom de ovan s. 77 anförda västerbottniska exemplen visa (att Burtr. *dyssi, ryssi* ha sidoformer med *j* synes sannolikt även på grund av Lindgrens anmärkning 2 s. 153). I vEg. F. kan detsamma observeras i ord med vokalen *i*: sålunda t. ex. IÖ HO *fitje* vb. 'fittja', *vitje* vb. vittja, IÖ *misje* vb. täta med mossa, varemot i HO, där ingen övergång *y* — *i* liksom i IÖ och öÅland egt rum, t. ex. *jytypiggan* ökn. gyttjepiggarna, *mysy* vb. täta med mossa. Generaliseringar sådana som de anförda bero till sitt slutresultat givetvis på beskaffenheten av förbindelserna *sj, tj* till skillnad från t. ex. *pj*, vilken aldrig generaliserats i vare sig Västerbotten, Eg. F. eller Åland: därför är *dröppja* i Åland en mycket vanlig form, under det att *i* alltid och *y* nästan alltid 'kvarstå' ffr *sj, tj*.

Materialet av ord med tonande konsonant ffr *j* är i allmänhet för ensidigt för att möjliggöra några givande jämförelser mellan olika grupper. Då ord med kak. *l* mellan äldre *y* och *j* tvivelsutan i alla paradigmaformer låtit *y* övergå till *ö* (ÖD 1: 11, jfr Hesselman 1910 s. 132 f.), lämnas de här helt utom räkningen. Blott mellan de äldre förbindelserna *ydj* och *yrj* föreligger en skillnad i behandlingen, som kan vara av en viss betydelse för frågan om tillkomsten av öppnad vokal ffr *j*-förbindelser i allmänhet. »Att förbindelsen *-yrj-* i Ålands h:d represen-

teras av *-örj-* får», säger Hultman ÖD 1: 74 anm., »icke tillskrivas *r*-ljudets inflytande», och till stöd för detta omdöme hänvisar han till § 36, enligt vilken vokalen i åländskan skulle öppnats oberoende av vilken konsonant det var som föregick *j*. Denna del av premisserna existerar ju ej vidare, men icke desto mindre torde Hultmans mening fortfarande i princip vara riktig.

Först och främst är det alldeles otvivelaktigt att förbindelsen *-yrj-*, om Åland och vEg. F. (IÖ HO) frånses, bibehållits i hela Finland och Östersjöprovinserna men därjämte även i Uppland från längst i norr till längst i söder (jfr Hesselman 1910 s. 131 f.) Överallt har dock *yrj* i större eller mindre utsträckning ersatts med *örj* o. d. och ingenting är troligare än att detsamma skett i Åland och vEg. F. För det andra kan formen *murrjå* (jte *mörrjå*) a. mörjig, råddig, oklar i BÖ (enl. ÖO även KU FÖ) anses i sitt *u* bevara ett spår av bibehållet *y*.

De utvägar, som i ÖD § 1: 74 anvisas till förklaring av det sekundära *ö* o. d. i förbindelsen *örj* etc. äro ej tillfyllestgörande. Där ges en ganska sannolik förklaring på sällsyntheten av former som pret. *byrja, smyrja* men det säges ej varför vokalen är öppnad i t. ex. *söre* f. sörja (Wichterpal) och *märiassk* (jte *miriassk*) f. askmörja (Nuckö, jfr simplex *märe* enl. Danell). Förhållandet är påtagligen det att öppen vokal är ljudlagsenlig, där följande stavelse innehåller eller innehållit ett av *j* uppkommet *i*, i Östersjöprovinserna liksom i Åland och vEg. F. och måhända allestädes (nb. ffr *r* liksom kak. *l*). Förleden i Nuckö *miriassk* har *i* från former, där ingen sonantering av *j* kom i fråga. På samma sätt förstås *siri* f. sörja DGNO, *stiri* f. Acipenser DGNORW, *miri* f. mörja DGO (ortnamnsförkortningar som i EOb.), *bire* (jte *bäre*) vb. börja i Nuckö etc.

Det egendomliga *u* (jte *ö*) i BÖ *murrjå* (KU FÖ) a. förekommer (jte *y* och väl även *ö*) enl. ÖOb. även i Nyland: vNyl. och Sibbo *murrjå-* (jfr Pojo och Tenala i vNyl. *myrjågär*). Liknande former med *u* (jte *y* och *ö*) finnas i sÖb., spec. *burrjani* bsg. början. Men ojämförligt vanligast är *u* (jte *ö*) ffr *rj* i Nagu i Eg. F., enligt K. P. Pettersons material, som jag delvis på ort och ställe kontrollerat (*u* är 'kort svenskt' d. v. s. *ö*-haltigt): *buri, burrja* vb. börja, *gurrjå* f. (jfr ÖOb. *askgörja* och *görjejord*), *murrjå* f. mörja (jte därtill hörande *murrjå* a., *muri murrja* vb), *sturrjå* a. bullersam, stojande, o. d. (jte därtill hörande *sturi åv* vb. lugna sig), *surrjå* el. *sörrjå* a. sörjig (till *sörrjå* f. sörja, varmed jämför *söri* vb. uppösa sörja ur vak, *söribro* f. sörjebro). För alla dessa *u*-former bör man ju, så länge ej positiva motskäl framvisas, antaga en gemensam förklaring, och denna kan givetvis ej vara den

att *yrj* genom ostörd utveckling vare sig direkt eller via *örj* blivit *urrj*, eftersom ju *y* finnes kvar i sÖb., större delen av Eg. F. och Nyland och *ö* (Borgå-trakten *ä*) uppträder allestädes. Utan *u* måste vara en, t. v. icke närmare med visshet bestämbar, produkt av en paradigmaväxling *y-ö*, d. v. s. antevokaliskt *yrj* kvarstod då *yrj* ffr paus blev *öri*. Ingenting hindrar att för Öb., Eg. F. och Nyland, även där det heter *fyri* adv. före antaga sistnämnda utveckling, jfr den västerbottniska motsättningen *söre* f. sörja (Degerfors), *spöri* vb. spörja (Burträsk) mot *fyri* adv. och *byri* su. burit (Burträsk). Borgå *gärijod* 'görjejord' är ljudlagsenligt (liksom Nuckö *märe*, *märiassk*, se ovan), sidoformen *girijod* analogisk (liksom Nuckö *miriassk* och *gyrijord* i Sjundeå, Kyrkslätt och Esbo).

Om således *ö* i Ål. och vEg. F. *börja* vb, *mörrjå* a., *smörrja* vb, *störrja* Acipenser (KÖ, även annarstädes enl. ÖOb.), *sörrjå* f. förklaras genom samma analogi som i KÖ etc. *stöddja* vb. m. fl., kan det knappast nekas att *ö* ffr *rj* dock beror på ett visst inflytande av *r*, efter som *örrj* är så utan all jämförelse vanligare än *öddj*. Men detta inflytande är då detsamma som det indirekta av *p*, vilket visar sig däri att *dröppja* vb. är en mycket vanlig, medan *jöttjå* f. gyttja etc. är en högst ovanlig form.

I vEg. F., där det heter *böre*, *börrja* vb. börja, började, *smöre*, *smörrja* vb. smörja, etc. finnes faktiskt en växling mellan öppnare och slutnare vokal i ord med äldre *y* (men ej, enligt vad det tyckes, *i*) ffr andra konsonanter, så att vokalen är slutnare i former, där *j* finnes kvar än i apokoperade former som HO *mysy* vb. täta med mossa, IÖ *drypy* vb. 'dröpja', IÖ HO *lydy*, *rydy*, *stydy* vb. 'lödja, rödja, stödja'. Det kan ej här vara fråga om några subjektiva hörselförnimmelser, ty vi finna i IÖ *y* bevarat i angivna former, medan det blivit *i* i supinerna *drippja*, *liddja*, *riddja*, *stiddja* liksom *missja* och *jittjå* f. gyttja. För den fråga vi behandla är denna växling dock t. v. av ringa betydelse, emedan det möjligen kan invändas att rotvokalen i *drypy* etc. influerats av den tidigare genom vokalharmoniskt inflytande av rotvokalen förändrade ultimavokalen.

I fråga om Östersjöprovinserna ha redan Nuckö *märe* f. mörja och Wichterpal *söre* f. sörja framhållits som antydande, att av *j* uppkommet *i* ej förmått hindra *y* att antaga öppnare kvalitet. Men vi ha här mindre än annarstädes anledning att stanna vid ord med *r*, ty liknande vittnesbörd lämnas även av ord med andra konsonanter ffr äldre *j*. Att de icke äro alldeles tydliga ligger i sakens natur; ordtypen är ju empiriskt oåtkomlig i sällsynt hög grad. Hos Hesselman 1902 s. 85 f. (mom. 144) har en

god del av materialet använts som bevis för den av honom antagna vokalöppningen i sammanhang med stavelseförlängning ffr konsonantförbindelse. Så skulle t. ex. Ormsö *dräni*, pt. och su. *dränia* 'dröna' bevisa, att i en äldre pt.-form rotvokalen öppnats ffr *nd*, där *d* hör till ändelsen, ty själva kunde *dräni*, *dränia* icke vara ljudlagsenliga, etc.

Såsom av det föregående framgår och andra estlandssvenska exempel, där man ej kan räkna med inflytande från pres. sg. och impt., visa är ingenting dock mycket mera sannolikt än att den öppna vokalen i *dräni* m. fl. är helt enkelt ljudlagsenlig. För Nuckö *ne* vb. nåda (grf. väl *nydja*), *ste* vb. stödja kunde ju inflytande av imperativen antagas, men antagandet, som väl i och för sig verkar föga sannolikt, är alldeles obehövligt, då man vet, att räkneordet äldre *tridje* i alla baltiska dialekter blivit *tre* och otvivelaktigt äldre *smidja* till *sme*, vilken form dock uppges endast från Dagö och Gsvby (Dagö därjämte *smi*, så även Ormsö och Nuckö: analogisk form liksom Rågö och Wichterpal *smidi*). Sedan de apokoperade *smidj*, *tridj* blivit *smede*, *trede* bortföll *d* (varav ej följer att *d* ljudlagsenligt fattas t. ex. i Nuckö *bjue* su. bjudit, *gnie* su. gnidit,) och de två sammanstötande korta vokalerna kontraherades till långt *e*. På samma sätt förstås den öppnade vokalen i de anförda *ne*, *ste*, likaså i Ormsö *regi* vb. rödja och även i Nuckö (Danell 1905 s. 149) *räddjana* ortn. Röddjorna (ljudlagsenligt *riddjana* har mer eller mindre direkt påverkats av ljudlagsenligt *rede* o. d. obsg. el. vb).

Där ej, såsom i anförda fall, ett tvivelsutan mycket snart efter sonanteringen av *j* inträdande *d*-bortfall räddat de ljudlagsenliga formerna med öppnad vokal har, i synnerhet hos substantiven, den till ställning ffr bevarad *j*-förbindelse hörande vokalen, liksom i åländskan, oftast generaliserats. Det heter sålunda enligt EOb. i allmänhet *bisi* f. 'byssja', *dripi* vb. 'dröpja', (*drini* vb. 'dröna' med *i* blott Gsvby), *fiti* m. 'fitje', pasma, *fliti* f. flat häll i sjön (jfr ortn. *Flötjan* i Ål.), *giti* f. gyttja, *risi* f. ryssja; likaså överallt *vidi* f. vidja, där ju även *d* (jfr ÖD 9: 15) utom Rågö, Wichterpal (Nargö) måste vara analogiskt; att det även på nämnda orter liksom i de därifrån uppgivna *smidi* f. smedja, *stidi* f. stöd är det synes med hänsyn till *tre* 'tredje' och ÖD 9: 15 anm. jämförd med ÖD § 58 s. 281 tämligen säkert. — Men i bredd med *drini* vb. står *dräni* o. d., som dock kan vara påverkat av pres. sg., jämte *fliti* vb. flytta (bl. a. Nuckö enligt EOb.) formen *fläte* (Nuckö enligt Danell s. 144), vilken om den ej vore ljudlagsenlig kunde förklaras blott med tillhjälp av impt. (pres. sg. efter 2 sv. konj. hette ljudlagsenligt *flitor*, jfr *nitor* pl. nötter) och jämte

dripi (Danell *dripe*) enl. EOb. i Nuckö *drepi*, pt. och su. *drepia* vb. 'dröpja', där ej ens inflytande av imperativen kan antagas: *drepi* måste ha ljudlagsenligt öppen vokal.

Dubbelformerna *drini*: *dräni*, *fliti*: *fläte*, *dripi* el. *dripe: drepi* kunna ej fattas som några nyheter utan äro rester av ett äldre språkskick, för vilket former med öppnad och oöppnad vokal voro likvärdiga. Medan det rådde, begynte urspr. *ä* i *gränja* vb. (»gränja», gråta, lipa enl. Danell s. 107) på grund av 'falsk analogi' utbytas mot *i*, och om *i* nu, som det tyckes, är enrådande, beror det naturligtvis av samma skäl som att *i* för äldre *i*, *y* är i det närmaste enrådande i verb så väl som substantiv. Att även dessa senare haft dubbelformer bestyrkes även genom en analogibildning av nyssnämnda slag, det i Östersjöprovinserna allmänna *trini* el. *trine* f. tranbär, av grf. *tränja*.

Sålunda visa mer eller mindre tydliga förhållanden i Västerbotten, Åland och även mål med bevarad 'intervokalisk' kortstavighet, att av *j* uppkommet, d. v. s. aldrig med bitryck försett *i* i motsats till urspr. *i* ej förmått hindra de korta rotvokalerna *i*, *y* att övergå till öppnare ljud. Detta innebär, att bevarandet av rotvokalen i t. ex. ål. *lidde* su. lidit, *sinnå* f. sena, *skutte*, su. skjutit beror på samma faktor som den intervokaliska konsonantlängden, d. ä. den följande stavelsens en gång starka aksent. Vokalöppningen och förlängningen i t. ex. ål. *sleda*, *spena* m. spene, *flåta* m. flotte och *måd* 'modd', *lön* f. lönn, *let* m. färg för fiskbragder bero åter, liksom i västerbottn. *röde* vb. rödja etc., på frånvaron av en följande relativt starkt aksentuerad stavelse. Då nu vokalens öppning och förlängning faktiskt bero på en gemensam, uppvisad grund och då vidare även vokalöppningen i *vettna* vb. o. d. av allt att döma är samma företeelse, d. v. s. beror av samma grund, en följande trycksänka, skall det knappast vidare kunna betvivlas, att den öppnade vokalen i *vettna* en gång varit lång och, då anledning tydligen ej föreligger att göra skillnad mellan *n*- o. a. förbindelser, att följaktligen de enstaka långvokaliska formerna *blåtna* vb, *kåkla* vb, (*Mööckle* 1661), *sjetänbekk* ortn., *slåkna* vb ha ljudlagsenlig kvantitet.

Åtminstone för de flesta fall står det utom allt tvivel att kvantitetsbehandlingen av ord med postvokalisk konsonant ffr *l*, *m*, *n*, *r* varit en annan än den av dylika med samma konsonant ffr *j*: *nidra* har blivit *nedra* och *krisna* blivit *kresna* med lång vokal, *e*, medan *vidja* givit *viddja* och *bysja* åter *byssja* utan förändring av rotvokalens vare sig kvantitet eller kvalitet. Denna olikhet i utvecklingen låter sig svårligen förstå, om typerna

nidra och *vidja* intill begynnelsen av den utveckling vi behandlat voro av en och samma prosodiska beskaffenhet. Man tyckes sålunda tvingas till antagandet att stavelsedelningen i *vidja* var en annan än den i *nidra.* I fråga om typ *nidra* antager väl, såsom redan ovan framhållits, knappast någon annat än att stavelsegränsen gått mellan *d* och *r*, och annat än knappast möjligt, om man i ög. *nidra* — *nedra* vill se samma ljudfysiologiska företeelse som i ög. *vid* — *ved.* I enlighet härmed skulle delningen av *vidja* varit *vi-dja* eller möjligen *vidj-a.* För det senare alternativet talar dock ingenting men för det förra den omständigheten att 'konsonantförlängningen' i *lidde* su. lidit grundväsentligen bestod däri att en del av den senare stavelsen gick inåt den föregående eller att m. a. o. stavelsegränsen flyttades framåt. Någonting i och för sig svårbegripligt synes ej ligga däri att, då en senare levisbetonad stavelse tenderar att kasta en del av sitt innehåll över till den föregående, även en stavelse med konsonantanhopning närmast efter stavelsegränsen gör det; Grips resonemang 1901 s. 93 anm. 10 kan jag som synes alls icke omfatta. Måhända kunde man för båda fallen tala om ett inflytande av den senare stavelsens 'massa', varvid dess postvokaliska konsonantelement ej liksom fallet enligt läran om fullständig och ofullständig vokalbalans tyckes ha varit med hänsyn till aksentföreteelserna kan visas ha spelat någon roll.

Det är i och för sig föga sannolikt att ej giltigheten av de kvantitetsregler vi funnit sträckte sig över vidare områden än Åland. Redan ovan (s. 18, 28, 32, 63, 76) har även i förbigående antytts att såväl åländskans närmaste fränder i östra Uppland som språket i södra Västerbotten i fråga om kvantitetsutveckling följt samma regler som åländskan, även om de numera skilja sig såväl från varandra som från åländskan, inom vilken även, som vi sett, stora olikheter råda mellan olika trakter.

Den ffr konsonant följd av paus eller *a* förlängda vokalen har bäst och utan nämnvärda inskränkningar bevarat den så tillkomna kvantiteten i Burtr. (*bet* 'bett', *heta* 'hetta' m. fl. enl. Lindgren s. 132). Vid det analogiska ersättande av långt *e* (uppkommet av *i*), som i Dfs och Vätö liksom i Åland ägt rum ffr tonlös explosiva, har Dfs måhända (materialet är något knappt, Åström s. 33) hunnit något längre än Vätö men i varje fall gått en något annan väg än detta senare mål genom att en-

ligt vad det vill synas h. o. h. uppge vokallängden ffr slutljudande konsonant (*bekk* 'beck', *lett* 'lett' m. fl. mot *bek, let* m. fl. i Vätö) men delvis bibehålla den ffr kons. ffr *a* i svaga mask. (*beta* jte *betta, heta* jte *hetta* enl. Åström s. 32 mot *bötta, hetta* i Vätö, jfr ovan s. 38 not.)

Vätömålets kvantitetsförhållanden i ord med tonlös explosiva övergå tydligen småningom till dem, som känneteckna uppländskan längre västerut. I Fasterna tecknas enstaviga ord väl med kort slutljudande konsonant men vokalen har tecken för halvlängd t. ex. *bläk* 'blick', *sjäp* 'skepp' alldeles på samma sätt som fallet är i ord med urspr. lång konsonant t. ex. *knåp* 'knopp', *ståk* 'stock' (Tiselius ss. 82, 67), varför den vokal-'förlängning', varom halvlängdstecknet vittnar, ej utan vidare kan anses vara densamma som i Vätö-målets *bek, let.* För min del anser jag, troligen i en viss motsats till Hultman i Nordiska studier, post skriptum, att halvlängden i båda fallen representerar äldre hellängd. Ord med intervokalisk konsonant ha i Fasternamålet hunnit till samma stadium som BÖ: *å* är långt i alla ordklasser, så vitt av de få exx. kan dömas: *drOpä* 'droppe', *strOkä* 'stråke', *brOtas* 'brottas', *skOtä* 'skotta', likaså *mOsä* 'mosse, mossa', *pOsä* 'påse' (Tiselius s. 70), men efter representanten för *i* råder lång konsonant t. ex. a. a. s. 92 *bötta* 'göra till bitar', s. 16 *vätta* veta.

Längre väster- och norrut från östra Uppland synes lång tonlös explosiva efter samtliga trångvokaler vara i det närmaste enrådande, sålunda i stort sett lika som i KU KÖ SO FÖ, men betydelsen av denna omständighet som stöd för en teori, enligt vilken ord med *k, p, t* primärt behandlat kvantiteten på ett speciellt sätt d. v. s. förlängt konsonanten förringas därigenom att i samma område även alla övriga konsonanter (utom kakuminalt *l*) kunna vara långa, även detta väsentligen i överensstämmelse med KU KÖ SO FÖ. Det står utom all fråga att nödiga premisser saknas för ett omdöme, enligt vilket t. ex. förlängning av *g, d, v,* dentalt *l* skulle ägt rum i de nordligare dialekterna men ej i de södra. Likasom man å ena sidan i norr anträffar — låt oss säga undantagsvis — former med lång vokal, finnas å andra sidan sådana med lång konsonant även i söder. Frågan kan blott vara den huru den för norr och söder gemensamma ljudregeln bör formuleras.

Svaret på denna fråga bör ej vara svårt att giva, om det kan visas att ändelsevokalernas kvalitet även i det område, varom nu är fråga, utövat ett inflytande på föregående konsonants kvantitet.

De upplysningar Grip 1901 meddelat om det ett stycke norrut från Uppsala talade Skuttungemålet, en dialekt, som i fråga om nutida kvantitetsskick *tydligt* ligger mellan de varandra dock så närstående åländska KU- och KÖ-målen, ge likväl värdefulla anvisningar. Av dem framgår med fullkomlig tydlighet bl. a. att *o*, *u* förlängts ffr slutljudande och ffr *a* stående *g* och *d*. Exx. med slutlj. *g* (s. 87): *hOg* 'håg', *rOg* 'råg', *tOg* 'tåg' samt *flOg* 'flygfä' (jte *flOgg*, som man ej med Grip behöver anse bero på dialektblandning); med slutlj. *'d': bO* 'bud'; med *g* ffr *a: dOga* vb. duga; med *d* ffr *a: knOda* vb. knåda, *trOda* vb. tråda. Även ffr *n* har vokalen tydligen förlängts: *mOn* fsv. mon, *sOn* 'son', *brOna* 'eldsvåda'. Å andra sidan visa samtliga exx. med *g* ffr *u* (*fluggu* 'fluga' etc. s. 89), att *g* i sådan ställning förlängts, och det kan ej betvivlas att det hade gått lika med sådana äldre kortstaviga förbindelser som *-udu-*, *-unu-*, men målet saknar exx., som direkt visade detta. Där kvantitetsskicket visar olika behandling av ifrågavarande konsonanter är det i allmänhet om ej alltid så att *g* är kort hellre än *d* och *n*. Så ock i Skuttunge, där man kan observera motsatserna *sega* fsv. sigha, *svega* fsv. svigha mot t. ex. *lenna* vb. lena upp, *sennä* 'sena' och *grisdeg* (jfr fsv. digher), *meg*, *deg*, *seg* (se Grip s. 45 anm. 2) mot t. ex. *fredd* 'fred', *smedd* 'smed' etc. (a. a. s. 87).

Att ett följande *i* ej här skulle haft samma verkan som följande *u* är i sig självt osannolikt. Beviset för att *i* verkat detsamma som *u* ger sig i Skuttunge-målet utan vidare, om man avvisar Hesselmans flerstädes uttalade uppfattning att kvantiteten i starka su., ppc, där dessa ha lång tonande intervokalisk konsonant, ehuru samma konsonanter i andra ställningar (t. ex. i slutljud och ffr *a*) äro korta, uppkommit analogiskt: när vid sidan av inf. *sjuta* står *sjutte* men vid *bjuda* likaså ljudlagsenligt *bjude*, ombildas enligt sagda uppfattning den senare växlingen efter den förra till *bjuda: bjudde.* Mot denna uppfattning kan anföras allt, som Hesselman med fog 1902 mom. 47 framhållit mot ett liknande resonnemang av Hultman i ÖD: den är i metodiskt avseende högeligen vådlig. Den hör enligt min uppfattning till dessa 'förklaringar' av undantag, som helst böra användas först sedan den regel, mot vilken undantagen stå, letts i bevis på bindande sätt. Men sådant har som bl. a. av ovanstående framgår långtifrån skett. Vi måste, sedan det en gång visats att även i Skuttunge ändelsevokalens kvalitet med visshet åtminstone i en del fall varit av betydelse för kvantitetsutvecklingen, sluta, att den långa konsonanten t. ex. i Skuttungemålets *bjuddi* su. bjudit (och likaså i *luddin* a. luden) är helt enkelt

ljudlagsenlig, d. v. s. målet har en ljudlagsenlig växling *bO* 'bud', *knOdä* 'knåda' — *bjuddi* su., *luddin* a. liksom, enligt vad vi nyss sett, *flOg* 'flygfä', *dOga* vb. duga — *fluggu*, *stuggu* o. s. v. Ljudlagsenlig är på samma sätt även växlingen *dOgä* vb. duga — *jujji* su. ljugit, *sujji* su. sugit (svm. *bOji* 'båge', svm. *lOji* 'låge' ha analogisk kvantitet och vokalkvalitet alldeles liksom svm. *steji* 'stege', varmed jfr det fullt ljudlagsenliga *stijji* su. stigit och å andra sidan de likaså ljudlagsenliga förut nämnda svm. *sega*, *svega*).

Bland ord med andra tonande konsonanter efter äldre *o*, *u* är det för så vitt av Grips material kan dömas endast de med *v*, som i någon grad kunna sägas tala mot ändelsevokalens inflytande på kvantitetsbehandlingen. Det heter sålunda ej blott *suvvi* su. sovit, *duvvin* a. duven, *huvvu* n. huvud (a. a. s. 89) utan även enl. a. a. ss. 75, 88 *gOvvä* fsv. 'gova', *kOvvä* fsv. kovi, *lOvvä* vb. lova, *sOvvä* vb. sova, något som erinrar om ett ovan påpekat förhållande i HI i Eg. F. Av ingen väsentlig betydelse är det att målet sannolikt saknar exx. på förlängning av äldre *o*, *u* ffr *r* (a. a. s. 88): det finnes å andra sidan hos Grip a. st. blott 1 ex. med *rr* ffr *a* nämligen *bOrrä* vb. borra, som kan ha *rr* från subst. 'borr', där tillkomsten av lång konsonant liksom i *gOrr* (ål. går), *spOrr* (ål. spår) o. a. enstaviga ord tydligen måste bero på andra skäl än i vilka flerstaviga ord som helst.

Även orden med äldre kort *i* ffr *v* tala måhända liksom de där *g* följer (se ovan) i någon mån för konsonantförlängning ffr *i* (*u*) men ej *a*, jfr a. a. s. 89 *jivvi* su. givit med s. 87 anm. 3, där man finner *levä* vb. leva och (*?jevä:*) *jevu* 'fodergiva', vilken som även a. st. framhålles alldeles icke behöver återföras på fsv. *gäva*. Då ej heller målets *hlede* 'släde' behöver återföras till en grundform med *ä* (annorlunda Hesselman 1910 s. 71 med not), är det mycket möjligt att vi i motsatsen mellan detta ord (s. 54) och *gniddi* su. gnidit, *liddi* su. lidit m. fl. (s. 43) ha exempel på den regelmässiga kvantitetsväxling, som uppkommit genom att den kortstaviga förbindelsen *-id-* behandlats annorlunda ffr *a* än ffr *i* (*u*).

Endast de ord, i vilka äldre kort *i* stod ffr *l* och *n* kunna i Skuttunge bestämt synas tala för allmän förlängning av konsonanten efter denna vokal (a. a. s. 87 f.). Emellertid jävas just i fråga om hithörande ord Skuttungemålets vittnesbörd starkt genom förhållanden i sådana trakter av Uppland, där förlängning av *n* förmodligen icke befunnits antaglig och säkerligen ej heller är det för alla fall. De viktigaste exx. äro hsv. *sele*, *spene*, *fena*, *sena*, om vilka vi sett, att de i nästan hela Åland, liksom

hsv. *skena* subst. kunna uppträda med lång konsonant, även i trakter, där det heter *bleka, grepa, speta.*

Det material till belysning av dessa ord man anträffar hos Hesselman 1910 är knappt och ojämnt men lämnar ej rum för tvivel om att det bör fattas på samma sätt som i åländskan. På båda hållen är lång konsonant vanligare i svm. *sella, spenna* än i svf. *fenna, senna, spila,* varmed som representativ parallell kan jämföras att i östra Roslagen tonlös konsonant i regel nu är lång i svm. men kort i svf. (*betta* o. d. men (*vår*) *slita, spitär* pl. m. fl.). Men i alla dessa ord (i uppl. dock ej i svf. *spila,* som allestädes där det förekommer, även i Harg, där det heter *sella, sjell* i väv, och alternativt *spella* vb. spela, har kort konsonant), som en gång hade ändelseväxlingarna *i: a* och *a: u,* har likväl lång konsonant större utbredning än i ord, där konsonanten ej kunnat följas av annat än *a* eller paus. Beträffande svm. *sella* märkes speciellt att det har *ll* i hela Uppsala län, medan det hos Hesselman uppges för *spel* n. lång konsonant i norr ungf. till Skuttunge i söder men lång vokal »i öster och söder», som torde betyda Stockholms län utom Frösåkers härad och Uppsala län ungf. åtminstone till den del, som ligger söderom Uppsala. Kvantiteten i vb. *spela* förefaller att i allmh. stämma med den i substantivet ehuru det oftare har lång vokal även i n. Uppl. (dock *ll* alternativt ej blott från s. Uppsala län d. ä. här Teda, Veckholm, där *ll* betydde, att formerna fortfarande (uppteckningsåret) vore kortstaviga [1]), utan även i så sydliga trakter av Roslagen som Roslags-Bro och enligt Schagerström Vätö!) Även *ll* i 'skel' (i väv och sms. 'vägskel') synes ha uppfattats som ljudlagsenligt blott för nordligare trakter (ungf.

[1]) Av upplysningar och uttalanden hos Isaacsson 1923 s. 35—39 synes böra slutas att uppgifterna om förekomst av korta tryckstarka stavelser i v. Uppl. och Västmanl. innehålla en relativ sanning, och då ff. s. 26 mom. 11, s. 29 mom. 6 samt s. 40 ff. uppfattar dylika kortstaviga ord som i kvantitetsavseende direkta representanter för fornspråkets förhållanden, är detta något, som ej förlikes med den anslutning han i anm. s. 48 f. ger Sjödahl 1922 s. 100 f. Erkänner man, att vokallängd i *fluga* är ljudlagsenlig, då *a* följer, borde det ej komma i fråga att tala om ljudlagsenlig kortstavighet i *spada* etc. s. 46, 1, *a, håga* etc. s. 47, 2, *a.* Den kortstavighet, som i fråga om dessa konstateras, måste m. a. o. vara av senare ursprung, och därmed är även för övriga fall denna som sagt blott relativa kortstavighets omedelbara sammanhang med fornspråkets i högsta grad tvivelaktig. Antagandet av en sådan liten reliktö som det här är fråga om kräver starkare skäl. Å andra sidan göra nutida kvantitetsförhållanden det ganska sannolikt att en liknande ursprunglig kortstavighet som den berörda funnits på åtskilliga andra håll, där den i sin tur vikit för ett kvantitetsskick mer eller mindre överensstämmande med det, som råder t. ex. norr i Fjärdhundra.

till linjen Skuttunge i väster — Harg i öster), men finnes dock uppgivet även från Estuna och Rådmansö i Roslagen d. ä. trakter, där det heter *bek, let* o. s. v.! Beträffande *n* märkes att svm. 'spene' förmodligen har *nn* icke blott, som man kan sluta av H:s material, i norr ned till linjen Skuttunge—Harg utan hela Uppsala län (jfr *nn* i Södermanland enl. Ericsson 1913 s. 79) och även långt söderut i Stockholms län (*nn* i Fasterna, Frötuna, Estuna, Malsta!), vilket ej hindrar att kort *n* uppträder i det betydligt längre norrut än Skuttunge liggande Nora, svf. *fena* och *sena* åter *nn* åtminstone nedtill linjen Järlåsa, Åkerby, Tuna, Singö. Åtminstone i trakterna längs denna linje kan man möta sådana motsatser som att *fena* har kort, *sena* långt *n* (Björklinge, Allunda, på vilken senare ort det förra ordet dock tyckes ha resp. ha haft dubbelformer; annorlunda Hesselman) eller tvärtom (Singö) eller att för *fena* anges kort *n* för nordligare orter (Björklinge, Allunda), långt för sydligare (Skuttunge, Tuna): detta kan ej förklaras så att till Björklinge, Allunda, Singö kortkonsonantiska till- eller inkommit genom inflytande söderifrån. Materialet av former, där *n* ej alternativt kunnat följas av *i, u* är knappt och, jfr s. 18 noten, måhända något osäkert: man har dock anledning observera, att enl. Hesselman 1910 s. 44, 65 adj. *len* '?len, mjuk' i Harg har kort *n*, vilket gör det sannolikt, att även *lena* vb. töa o. d. har det trots *nn* i *fenna, spenna* och att *n* i dessa ord (flere olika men varandra närstående betydelser) är kort även i Frötuna, Estuna, Malsta, ehuru 'spene' har *nn*.

Jag menar, att liksom ord med andra tonande konsonanter än *l, n* i allmänhet i Skuttunge vittna om det inflytande ändelsevokalens kvalitet utövat vid stavelseförlängningen, så göra just dessa, jämte *r* för 'förlängning' mest mottagliga tonande konsonanter det i andra icke obetydliga delar av Uppland och de allra mest mottagliga (*k, p, t,*) slutligen i östra Roslagen (motsatsen *betta* o. d. — *let*) liksom i åländskan. Men de genom stavelseförlängningen tillkomna förhållandena ha i uppländskan ännu mer än i åländskan förändrats genom analogi-inflytelser, i följd av vilka å ena sidan lång konsonant kommit att stå i slutljud och ffr *a*, kort konsonant även ehuru ej i samma utsträckning ffr *i, u*. Dessa företeelser ha redan i princip berörts på tal om åländskan. När det i östra Roslagen heter *betta* o. d. (*vår*)*slitå, spitär* o. d., är detta samma företeelse som när det heter t. ex. i SA *sella, spenna* vid sidan av *grepa, speta, veka* resp. i HI *fienå, sienå,* KU *fenå, senå,* FÖ *finå, sinå,* f. Åland (se ovan) *fina, sina, spila* i samma mål som ha *sella* och *spenna*.

De uppländska formerna *lenna* vb. lena, *spella* vb. spela (obs. Vätö) kunna förstås som de åländska *bekka, reppa, spetta* och HI *bakka, gappa, pratta,* de uppländska *vedd* 'ved' (lika i KÖ), *lenn* a. len (lika i KU SO FÖ), *sjell* n. skel (lika i FÖ, lika i Estuna och Rådmansö!) på samma sätt som *bekk, skepp, vett* i uppländska, åländska och 'estsvenska'.

De uppländska avvikelserna från kvantitetslagen skilja sig sålunda ej till arten utan blott till graden, speciellt den geografiska omfattningen från de åländska. Framför allt märkes att former med långa *k, p, t* efter *e* i slutljud och ffr *a,* vilka i åländskan äro (åtminstone i de närmaste) enrådande blott i KU KÖ SO (inalles något mera än 2,000 personer), av materialsamlingarna att döma synas vara enrådande i Uppland, om man frånser några få undantag, vilka det låge nära till hands att betrakta som 'gränsformer': *bek* i Väddö (förleden i detta namn anses, väl med rätta, då äldre skrivningar visa i samma riktning, representera äldre kortstavigt *vid- !*), *gnet* i Harg (formen betecknas av Hesselman utan anförda skäl som »säkert oriktig») samt i västra Uppland *bek* (Sparrsätra), *nöt* (Teda). Det är emellertid möjligt att dylika former ännu skola kunna anträffas [1]) även i andra delar av Uppland. Bland ord med följande *a* torde *streta* vb. streta oftast ha lång vokal, eftersom Hesselman upptager det med lång konsonant blott från de på en linje liggande Järlåsa, Skuttunge, Tiärp. Man torde ej göra honom orätt, om

[1]) Sedan detta skrevs, ha ytterligare ett par exempel blivit mig bekanta från västra Uppland: *gnet* hsv. gnet el. gnett samt *sjet* i uttr. *int et sjet* 'inte ett dugg' (Isaacsson 1923 s. 45 anm.). Formerna tyckas vara enrådande i de nordligare socknarna i södra Fjärdhundra, m. a. o. i ett område, som f. ö. allmänt visar lång slutljudande konsonant (t. o. m. *g!*) efter av kort *i* uppkommet *e.* De specialförklaringar cit. ff. då på grund av sin uppfattning om kvantitetsutvecklingen måste ge dem äro att *gnet* beror på lån från rspr. under det att *sjet* möjligen delvis vore påverkat av inf. och pret. av *sjita, sjet.* Rörande *gnet,* som visserligen ovan utan anmärkning medtagits i materialsamlingarna, kunde vida hellre medgivas, att i de flesta trakter en påverkan av motsvarigheterna till rspr. *get, getter* varit möjlig, men i stället ger *sjet* ett så mycket kraftigare stöd åt min mening om den primära kvantitetsbehandlingen i uppländskan. Ordet har liksom många andra liknande ursprungligen abstrakta avledningar otvivelaktigt åtminstone länge varit oböjligt och synes att döma av vad ff. meddelar om dess användning vara det fortfarande i s. Fjh. Någon påverkan av tvåstaviga former har ej kunnat komma i fråga, och den ljudlagsenliga formen står kvar trots frånvaron av t. ex. en sådan medverkande omständighet som den man på tal om *gnet* ej får anse utesluten. Omöjligheten av den citerade förklaringen för det genom betydelseutveckling starkt isolerade *sjet* är så mycket påtagligare som ordet har *tt* i sms. *sjetthus* och *sjettstövel,* där betydelsen fortfarande nära överensstämmer med verbets.

man (märk frågetecknet ffr utgångsformen kst. *strita*) förmodar, att han känner en långvokalisk form från de flesta orter men räknar med att den snarast går tillbaka på en form med diftongen *ei*. Detta är dock en möjlighet, som saknar varje konkret stöd, enär de svenska formerna överallt där saken kan kontrolleras otvetydigt visa tillbaka på en utgångsform med kort *i:* Östersjöprovinserna *strita*, HO kst. *stretå*, IÖ kst. *streta*, BÖ *streta* (icke *strejta*), KÖ KU FÖ *stretta*, Degerfors *streta*, Uppland a. o. *stretta*. Å andra sidan är just *streta* (måhända dock även *peta* och *smeta*) framför alla hithörande ord ett sådant, som haft betingelser att bevara en ljudlagsenligt ffr *t* ffr *a* förlängd rotvokal *e*, emedan det är det enda som saknat böjningsformer med ändelsevokalen *i* resp. närbesläktade enstaviga former, där konsonanten tidigare kunnat bliva lång genom sekundär inflytelse av annat slag. Enligt vår teori är det alldeles i sin ordning att *streta* har lång vokal även om '*sele*' har kort. Hade vi ett än rikhaltigare material av ord med äldre kort *u*, *o* än det man finner hos Tydén 1924 framför oss, kunde vi sannolikt göra flere observationer av samma slag: vi finge måhända då stifta bekantskap med dialekter, där de efter 1 sv. konj. böjda *knåpa*, *påta*, vid sidan av vilka i allmänhet ej heller torde stå några självständiga enstaviga neutralabstrakter, ha kort konsonant i motsats till t. ex. svm. *bråtta* 'snuva', *flåtta* 'flotte' m. fl. samt *bråttas* vb. brottas, *skåtta* vb. skotta nu eller tidigare associerade med *brått* n., *skått* n. och eventuellt ytterligare, liksom i Åland, i motsats till svm. *brånna*, *rånna!*

De uppländska formernas med lång slutljudande tonlös konsonant höga ålder får lika litet som deras nutida utbredning betraktas som avgörande instans mot antagandet att de en gång haft lång vokal. I likhet med Hesselman (annorlunda Sjöros i SNF 1917 s. 66) anser jag det stå utom allt tvivel, att de av honom i Nordiska studier s. 382 f. anförda skrivningarna ur Helsingii Synonymorum libellus bevisa förekomsten redan på ifrågavarande tid (1587) av lång konsonant i *beck*, *bett*, *skepp*, *lock*, *lott* etc. (liksom även i *brånne*, *hussor*, *lenna*, *mocka*, *mosse* etc.) i uppländska, resp. gestrikska. Men härifrån är steget långt till den slutsats att dylika former på den tiden skulle varit enrådande i det inre Uppland. Å andra sidan är det väl nästan omöjligt att genom vittnesbörd av äldre skrivningar leda i bevis att långvokaliska former funnits, då det alltid mot sådana, som med säkerhet återge lång vokal kan anmärkas att de blott vittna om inflytande från Närke, inre Södermanland, Östergötland eller andra sydligare trakter eller ock — östra Roslagen!

Men om uppländskan sålunda i blott ringa grad i fråga om sist berörda ordtyp ger direkt stöd åt vår förlängningsregel, gör den det i stället för en annan typs vidkommande, tack vare tidig, otvivelaktigt 'dialektisk' användning i skrift, på ett sätt, som ger stödet synnerligt värde, emedan det gäller former som senare försvunnit ur uppländskt talspråk. De i Manerä'n förekommande formerna *-gättun* (1740), *läddun* (1742) äro som redan ovan blivit nämnt ej ensamstående former. Redan Schroderus skriver (1638) *gattur* pl., *staddug* a. stadig. Man kan ej, med Schagerström 1882 s. 40 noten, betvivla att dubbelskrivningarna avse konsonantlängd, ty man får ej räkna med sådana tillfälligheter som att vare sig förbindelse av lång vokal och kort konsonant eller förbindelse av kort vokal och kort konsonant i de jämförelsevis få orden med *u* i ändelsen så ofta betecknades genom dubbelskrivning av konsonanttecknet men aldrig i de mycket talrikare formerna med ändelsevokalen *a*. Då Schroderus skriver adv. 'tillbaka' med *ck*, betecknar utan tvivel även detta lång konsonant (jfr *tibakkå* KÖ), men längden här kan ej bero på samma skäl som i *gattur*, *staddug* utan har sin skilda orsak, sannolikt svagtrycks- (knappast semifortis-) utveckling liksom väl även i Skuttungemålets och hsv. *barbacka* samt inre Södermanlands *enstakka*. Mot anförda dubbelskrivningar finner man t. ex. i Manerä'n regelbundet enkelskriven konsonant i verb (t. ex. *rakar* ps. faller, *skaka*, *skapa*, *hopskrapa* 1742) och svm. (*spada*, *Maki* 1740, *branstakin* 1742).

Skrivningarna i Manerä'n — de lokaliseras av Schagerström a. st. till östra Roslagen, där kort vokal överhuvud anses ha blivit förlängd; Hesselmans uttalande i Uppland II s. 535 förstår jag ej — visa tydligt på en dialekt, där såväl tonande som tonlösa konsonanter blivit förlängda: ffr i, u *obuddin* ppc, *gniddi* su., *riddi* su., *fluggur* pl., *stuggun* bsg., *läddug*, a., *säddug* a., *halfspicken* etc. men såsom vi måste sluta av det om ord med rotvokalerna *a*, *ä* nyss sagda förblivit korta ffr *a* (och i slutljud: *gnie* n. ?gnidning (1742)). Orden *niedan* (»Niedan å ny», 1742) och *griepa* svm. (1740) *spåranä* bpl. (1742) kunna vara stavelseförlängda i dialekten inhemska former utan hinder av sådana väl även på lång konsonant (ffr *a* och i slutljud) visande former som *spårras* pass. väl 'förses med sporrar' (1740), *läffva* vb. leva, *måcka* vb., *påtta* vb. påta, *spällas* pass. (Vätö *spälla*, Schagerström!), *späll* n. 'musik' (1740), *säddvänjå* 'sedvänja' (1740, 1743).

Formerna *gättu*, *läddu*, vilka otvivelaktigt härstamma från en tid, då den gamla kasusböjningen ännu fanns kvar hos svf. ha knappast någonsin ens i någon del av Uppland varit enrå-

dande eller ens de vanligare, ty i så fall förstode man ej, varför de spårlöst försvunnit. Saken ställer sig precis lika för ord av typen fsv. kst. *bik*, *vit*, om man, liksom Hesselman icke utan skäl antagit för den nordligare hälften av Österbotten, utgår från att dessa ord sedan vokalen förlängts ffr slutljudande konsonant i allmänhet återfingo den gamla kvantiteten genom ett analogiinflytande, som utövades av tvåstaviga former. På detta sätt kunde kortvokaliska former bliva vanligare än långvokaliska, vilka senare efterhand h. o. h. utträngdes på samma sätt som *gättu* och *läddu*.

Det sist och slutligen kanske viktigaste argumentet för denna uppfattning kunde formuleras sålunda: de ljudlagsenliga långvokaliska formerna ha dock de facto ännu ej h. o. h utdött i Uppland, några kvarleva ännu ehuru i mycket ringa utsträckning i östligaste Uppland och måhända även annarstädes (Harg, Sparrsätra, Teda etc.) i ett eller annat ord. Ty det förblir onekligen alltid en mycket svag teori, enligt vilken en ytterst liten isolerad del av Uppland, för vilken dessutom ingen bestämd västgräns kan angivas, från början skulle gått en annan väg än landskapets övriga delar i fråga om en så gammal företeelse som stavelseförlängningen i enstaviga ord. Ett geografiskt samband m e d Åland och m o t Uppland över huvud tror väl dock ingen på i fråga om föreliggande företeelse. Härtill kommer ju att förhållandena i Åland liksom även i östra Uppland, särskilt i ord med *t*, direkt tyda på att de långvokaliska formerna en gång varit utsatta för stark påfrestning av till samma paradigmata samtidigt hörande kortstaviga.

Den andra gruppen av ord, vilka i Uppland liksom FÖ SO KU KÖ HI göra svårigheter genom sin långa konsonant, utgöres av infinitiver till verb böjda efter 1 sv. konj. Som ovan framhållits finnes knappast någon annan förklaringsmöjlighet än den att antaga svagtrycksutveckling och detta antagande erhåller onekligen ett visst positivt stöd i det anmärkta förhållande att Degerfors-målet, vars infinitiver ej visa något tecken till svagtrycksutveckling, medan en evident sådan föreligger i de ändelselösa uppländska och åländska infinitiverna, icke visar lång konsonant i hithörande sv. verb, ehuru sådan uppträder i svm. jämsides med ljudlagsenligt kort.

Förutsättningarna för genomförande av lång konsonant på denna väg behöva ej nödvändigtvis ha varit enahanda för uppländskan och alla åländska mål, även om de ändelselösa infinitiverna ej äro främmande för någon del av området. Delar av Åland liksom Uppland kunna på en viss tid ha haft egenheter

i satsaksenten, vilka annarstädes saknats eller varit mindre utpräglade. Speciell uppmärksamhet förtjänar Hesselmans uppgift (1902 s. 60) att i en stor del av Uppland den (som sagt vid svagtryck uppkomna) »ändelselösa infinitiven ofta (l. oftast) uppträder starktonig: s t ì g-f r a m m 'stiga fram' — något som likvisst kan vara en senare förskjutning». Tyvärr anges ej det frågavarande området närmare: avses nordligare delar av landskapet i allmänhet, passar detta väl hop med att det är på samma håll som 'konsonantförlängningarna' visa den största fullständigheten, ty nämnda aksentuering kan gott ha verkat, att lång konsonant regelmässigt i infinitiverna (utom ffr paus) blev rådande. Ett stöd för antagandet att aksentueringen i fråga tillhör norra Uppland ge förhållandena här vad aksentueringen av composita beträffar: dessa ha nämligen här bl. a. i Frösåkers och norra Olands härad enligt Kruuse i Uppland II s. 544 ofta så jämn fördelning av aksenten, »att det åtminstone för blotta örat är omöjligt att avgöra» var huvudtrycket vilar. Det sms. *hùs-tak* n. aksentueras sålunda förmodligen alldeles lika som det ovan nämnda *stìg-framm* inf.

Men nyssnämnda område, till vilket de så extremt konsonantförlängande Gräsö och Hållnäs höra, företer även en egenhet i fråga om ordaksenten, i det att här (Hesselman 1905 s. 44, jfr Kruuse, a. st., jfr Isaacsson 1923) svenskans två aksenttyper »sammanfallit . . . i en utpräglat akut». Det är skäl att härmed sammanhålla den hos Kock, Accentuierung ingående uppgiften (förmodligen efter Freudenthal, som väl bedömt saken efter min fars uttal, resp. Anton Karsten) att bland de åländska målen åtminstone BÖ har båda aksenttyperna, medan aksent 2 uttryckligen frånkännes KÖ. Nu har som vi sett BÖ kort konsonant i *måka, påta, streta* men KÖ (KU SO FÖ) lång, d. v. s. vi ha, om de citerade uppgifterna hålla streck, även här lång konsonant ffr *a* vid aksent 1. Att aks. 2 ej är främmande för åländskan längre västerut, där det ju som i BÖ heter *måka, påta, streta,* är fullkomligt säkert.

Det är icke omöjligt att den av Hesselman (resp. Kruuse) nämnda uppländska satsaksenten förekommer även i KÖ KU SO FÖ, ehuru jag ej kunnat observera den. Att den ej varit främmande för dessa mål synas mig uppgifterna om ordaksenten och parallellismen i fråga om kvantitet göra rätt sannolikt. Med denna uppfattning behöver man ej förvånas över motsättningen *måka, påta, streta* i Åland överhuvud (och vissa delar av Uppland?) mot *måkka, pātta, stretta* i FÖ SO KU KÖ HI och t. ex. Gräsö och Hållnäs i Uppland.

Slutligen kan anmärkas att det påtagligen råder en mycket långt gående paralellism mellan förekomsterna av lång konsonant ffr *a* (*e*, *i*) i svm. och infinitiver i de områden vi senast behandlat. Den är dock ej fullständig, ty vi observera t. ex. i KÖ *dd*, *gg* i svm. *båddå* 'ett slag holme', *låggå* 'låge' men *d*, *g* i vbb. *bådå*, *knådå*, *rådå*, *trådå*, *dågå*, och det vore ej oväntat om noggrannare undersökningar i det ifrågavarande uppländska området även här bragte liknande förhållanden i dagen. Men å andra sidan ligger ej heller någonting förvånande i parallellismen. När det t. ex. i kökarskans norra granndialekt KU heter svm. *brått̄a* och svvb. *pått̄a* och å andra sidan svm. *båda* och svvb. *tråda*, så beror ju motsatsen *brått̄a: båda* enligt våra antaganden på att det senare ordet i följd av den intervokaliska konsonantens kvalitet, alltså av ljudfysiologiska skäl, undandragit sig det analogiinflytande, vilket givit det förra dess nuvarande kvantitet. Den omständigheten att den analogi, varpå kvantiteten i *pått̄a* beror och som psykologiskt sett även måst verka på *tråda* (resp. i allmänhet svvb. med tonande konsonant), är av annat slag än den förra utesluter naturligtvis ej möjligheten att även detta senare ord genom inverkan av samma faktor som svm. *båda* bevarade sin ljudlagsenliga kvantitet.

Om den regel vi funnit för åländskan — vokalförlängning ffr konsonant, som ej följes av *i* eller *u*, i vilket fall konsonanten sannolikt tidigare geminerats — gäller för uppländskan, kan ej tvivel råda därom att den även gör det för dess granndialekter, närmast dem i Gestrikland, s. ö. Dalarna och norraöstra Södermanland med Södertörn. Förhållandena i Dalarna, där exempel på lång trångvokal även ffr tonlös explosiva möta åtminstone redan i Djura och Bjursås, kunna måhända i stort sett befinnas mera än de uppländska visa faktisk överensstämmelse med åländskans — i så fall gemensamma drag av ålderdomlighet som man kan vänta i två periferiska dialekter.[1])

[1]) Efter utkommandet år 1922 av Sjödahls avhandling Gammal kort rotstavelse i Västerdalmålen är detta mera än en sannolik förmodan. Bland de tre dialektområden han här särhåller påminner, i synnerhet vad ord med en intervokalisk konsonant beträffar, det västligaste (övre västerdalmålet) närmast om Hitis och Kökar, och de östligare (Malungs-målet och nedre Västerdalmålet) komma i anförd ordning närmast de åländska Kumlinge- och Brändö-målen, av vilka det senare ju trots östligare läge i prosodiskt avseende mera än det förra ansluter sig till språket längre västerut. Västerdalmålen bevara bättre än de nämnda åländska, resp. Hitis, den ljudlagsenliga kvantiteten i enstaviga ord slutande på tonlös explosiva men visa dock även och påtagligen mycket ofta (a. a. s. 42 f.) sekundärt lång konsonant: att sådan, enl. anf. källa s. 44, mycket sällan förekommer i övre västerdalmålet, där samma konsonanter med få undantag i intervokalisk

De nämnda delarna av Södermanland tyckas, att döma av de knappa uppgifterna hos Ericsson 1913 s. 74 f., 79, tämligen noga stämma med uppländskan: den långa vokalen mot hsv. kort i *borr*, *boss*, *brottas*, *flotte*, *flott* är väl också en överensstämmelse med uppländskan, även om man ej går så långt nordösterut som till Fasterna, och detsamma gäller förmodligen även den långa konsonanten i *spene*, *genom*, *skåra*, ppc *frussin*. Längst söderut (Södertörn) möter enligt vad det tyckes större likhet med n. Uppland och Kökar genom sådana kortvokaliska former som *stege*, *ved*, *spela*, *sele*, *-a*, *sena*, med halvlång »el. dyl.» konsonant »samt de även i södertörnsmål enastående formerna

---

ställning äro långa, stöder det ovan gjorda antagandet att t. ex. *tt* i KU SO KÖ HI *skått* n. och *skåtta* vb. tillkommit på olika vägar. Lång tonande konsonant ffr *i*, *u* är i Västerdalen sällsynt och det är anmärkningsvärt att den här liksom i många andra delar av Sverige (se a. a. s. 88 f.) främst visar sig i förbindelsen äldre *-ugu*, som vi funnit i åländskan göra undantag i rakt motsatt riktning; rörande uppfattningen av den långa vokalen gäller åtminstone delvis vad ovan och nedan i annat geografiskt sammanhang anföres, och i en viktig punkt d. ä. beträffande starka supiner och particip finner man ett viktigt stöd i de former med tonlös konsonant, vilka Sjödahl meddelar a. a. s. 63 anm. 2: 1. I detta sammanhang lämnas även de intressanta upplysningar, av vilka man med förf. måste sluta, att lång vokal i synkoperade former av starka supiner är ljudlagsenlig även ffr tonlös explosiva.

Sjödahl har liksom jag tagit fasta på den rätt gamla och såsom han även s. 101 framhåller ej heller för litteraturen främmande iakttagelsen att äldre kort konsonant särskilt ofta representeras av lång ffr *i*, *u*, och det synes sannolikt att han funnit sin speciella anledning därtill i nedre västerdalmålet liksom jag funnit min i Brändömålet, den åländska dialekt jag bäst känner. Men i den följande tankegången ha vi, om en del jämförelsevis underordnade detaljer frånses, föga gemensamt, och jag kan ej i detta sammanhang lämna onämnt, att jag aldrig lärt mig inse vilket praktiskt gagn vår forskning kan ha av Hesselmans i den bekanta uppsatsen Skiss till nysvensk kvantitetsutveckling (Språk och stil I) med anspråk på allmängiltighet gjorda uttalanden. Sjödahl har emellertid som det tyckes med övertygelse gått den anvisade vägen och — gått vidare, så att han nu vill (s. 109 f.) såsom »åtminstone tills vidare» allmängiltig betrakta en regel, enligt vilken kort intervokalisk konsonant har större benägenhet att förlängas ffr en trängre ändelsevokal än ffr en vidare. En dylik sats kan måhända i mån av sannolikhet vara av ett visst intresse för den 'jämförande' fonetiken, som ju ej är främmande för andra mer eller mindre liknande satser, men jag fattar ej, att den historiska språkforskningen vore bättre betjänad därav än av den rent deskriptiva satsen att kort konsonant representeras av lång oftare framför *i*, *u* än ffr *a*, resp. dessa ljuds ekvivalenter. Snarare synes den senare regeln vara att föredraga, emedan den upprätthåller ett klarare medvetande om nödvändigheten av ett djupare inträngande i företeelsernas väsen. Och är det någon av språkhistoriens speciella principer som bör upprätthållas, är det väl den att teserna ej skola tala om benägenheter hos språkljuden etc. utan om dessas öden.

maga, spada, släda» (med nyss angiven kvantitet): jag menar, att kvantiteten i de tre sistnämnda härstammar från de äldre nominativformerna. Mera påfallande likhet med åländskan i allmh. visar måhända den inre sörmländskan. Av Ericssons yttrande s. 74 tyckes nämligen framgå att det är »ett ganska begränsat antal» ord av ifrågavarande typ som visa olika kvantitet i olika delar av landskapet: till dem höra bl. a. *frosse, mosse,* de enda, för vilka lång vokal uttryckligen anges som allmän (jfr åländskan), vidare bl. a. *skott, beck* med anm. »mycket växlande», resp. »mycket varierande», *streck* (långt *e* »ovanl.») o. s. v. Även materialsamlingen hos Hesselman 1910 talar snarast för denna uppfattning. I viss mån kunna således konkreta skäl sägas föreligga till tanken att kvantitetsregeln haft giltighet för Södermanland i dess helhet. Den abstrakta möjligheten att ej heller det övriga Svealand i söder och angränsande delar av Östergötland gjort undantag är, måhända med frånseende av Vermland, obestridlig, och det kan t. o. m. sättas i fråga om ej det här allestädes (utom Värmland) bevarade *i* ffr *i, u* i någon mån är egnat att giva möjligheten konkret halt, ty vokallängden i nämnda ställningar kan mycket väl vara analogisk liksom i *brödskutå, fenå, senå* i KU i Åland etc. Längre söderut är det t. v. måhända ej skäl att gå med konsonantgemineringshypotesen, även om vissa förhållanden i danskan (se Boberg i Ark. XII) från och med de skånska slättmålen (Wigforss i Lunds univ:s fskr. 1918) samt fsv. skrifter (se bl. a. Aschw. gr § 296, 298 anm. 3, Ekholm 1915 s. 65 f., varmed jfr Beckmans Studier 1917, Sjöros i SNF 1917 s. 20) nog kunna locka därtill.

I norr ha vi däremot intet skäl att stanna vid gränsen Gästrikland—Hälsingland. Förlängd konsonant tyckes, visserligen i mycket varierande utsträckning, möta på alla håll i det vida området mellan Gästrikland och Västerbotten, om vilka sistnämnda tidigare talats. I förening med bevarad trångvokal visar den sig överhuvud blott i Härjedalen utom norra delen men därjämte även åtminstone ställvis i Hälsingland (Delsbo *hippen* a. enl. Sv. lsm. XI s. 87 och Uppränning s. 6, och vidare enl. Uppränning ppc *bitten, slitten* s. 41, *vicke* f. vecka s. 23, samt i 'norra Hälsingland' supin. *grippi, flutte* 'gripit, flutit' enl. Säve hos Leffler 1874 s. 50 not 1). Öppnad och förlängd vokal ffr *a* i Hälsingland äro ej svåra att finna, t. ex.: *flepa* vb. (Wennberg-Holmqvists ordb. 1873), *grepan* 'handtag' (Lénström 1841 s. 9), *speta* vb. spänna, *språta* m. 'käpp' (a. a. s. 28), *brånän* bsg. eldsvådan, *dråpä* m. droppe, *påsän* bsg. påsen (Bergsjö enl. Sv. lsm. 1909 s. 45, 47, 49) etc. Det vanliga i Hälsingland

synes vara att trång vokal blivit öppen även ffr konsonant, som ljudlagsenligt blivit lång ffr *i, u*, t. ex. svf. *messe, revve, vekke* av kst. *misu, rivu, viku* enl. Hesselman 1910 s. 112 jfr 102, Bergsjö *inbårre* ppc inburen, *brötten* ppc bruten, *gåvve* su. givit, *revve* su. rivit (Sv. lsm. 1909 s. 53, 66, 48, 51), Delsbo *fastbetten* ppc fastbiten, *skrevve* su. skrivit (Sv. lsm. XI s. 51, 82), *betti* su. bitit (Uppränning s. 41), men det synes knappast tvivelaktigt att denna 'vokalöppning' är en jämförelsevis ny företeelse, att med andra ord en växling lång öppnad vokal mot kort oöppnad ffr lång konsonant en gång funnits även här. Liknande förhållanden som i Hälsingland synas på det hela taget även de i norra Härjedalen (*drevve* su. drivit, *skrettje* su. skrikit o. s. v. i Hede enl. Jessen), norra Jämtland (*slette* su. slitit o. d., varemot *gnede* su. gnidit, i Ström enl. Jessen) och delvis Ångermanland (*bette* su. bitit, *brotten* a. 'bruten', *frossen* a. frusen, *slette* su. slitit enl. Sidenblad 1867) *vekke* f. vecka etc. vara. Oftare visa dock uppgifterna från Ångml. lång öppnad vokal och kort konsonant åtm. ffr *i* t. ex. *slete* (jte *slette*) su. slitit, *sete* su. suttit, *grepe* su. gripit, *brote* su. brutit, *frose* su. frusit (*fråsen* a. frusen i Multrå enl. Sv. lsm. V: 2 s. 32), *nose* su. nyst etc. enl. Sidenblad, *beti* el. *bete* su. bitit enl. Herman Geijer hos Hesselman 1905 s. 47 not, etc., allt former, vilkas kvantitet ej kan vara ljudlagsenlig, jfr ovan och ytterligare t. ex. *drossa* m. dråse, *mossa* m. mosse, mossa m. fl. (Sidenblad). Jag skall med hänsyn till materialets knapphet för ifrågavarande norrländska områden ej här närmare ingå på frågan men kan svårligen tänka mig annat än att även den långa öppna vokalen ffr kort konsonant i inre och östra Jämtland (Fölinge, Frösön enl. Jessen) och Medelpad (Njurunda enl. Stenblom) i fall som *bete* su. bitit, *bröte* su. brutit, *grepe* su. gripit, *fröse* su. frusit, *sköre* su. skurit, *vrede* su. vridit etc. är att förstå på samma sätt som i Ångml. Alldeles säkert är det kanske dock ej att följande *i, u* t. ex. i Medelpad på samma sätt som i uppsv. bevarat föregående trångvokal.[1]

Den frågan måste naturligtvis uppställa sig, om man ej för den olika behandlingen av de korta rotvokalerna i sveamålen

[1] Ifrågavarande trakters förhållanden kunna numera noggrannare studeras med ledning av Herman Geijer, Tilljämningens och apokopens utbredningsvägar (1921), där hans s. 43 speciellt för dessa trakter gjorda uttalande att »försvagningen av ändelsens akcent ock förlängningen av stamstavelsen, som ofta torde varit en följdföreteelse till akcentens tillbakadragning, motvärka tilljämningen ock gynna i stället öppning av stamstavelsens vokal» är av särskilt intresse; jfr ytterligare samma förf. i Nysv. studier 1921 s. 167 f.

å ena sidan, i de angränsande götiska å den andra kunde tänka sig en annan mera fattbar grund än det geografiska alibiets. Ovan ha vi kommit till det resultatet att i västerbottniskan och Åland bevarandet av de trängre vokalernas kvalitet ffr *i, u* sannolikt icke är att fatta som en omljudsföreteelse, i det att villkoret för detsamma vore att de konserverande *i, u* varit försedda med levis. Antagandet kunde väl passa för de götiska målen, emedan *i, u* i dem ej synes ha verkat vare sig vokalbevarande eller konsonantgeminerande. Men stavelseförlängningens regel blir i alla fall gemensam för svenskan i allmänhet: förlängningen har träffat vokalen; en annan, delvis åtminstone (d. v. s. i jämförelse med förlängningen i flerstaviga ord) äldre företeelse är att i ett stort område konsonantgeminering skett ffr med den äldre levis försedd vokal.

En annan fråga, som på forskningens nuvarande ståndpunkt blott till ringa del kan upptagas till besvarande, är den, i vad mån man för talspråket västanhavs kan och behöver räkna med att kvantiteten resp. kvaliteten i ord med vokal ffr konsonantförbindelse (*skvattra, vittna, viddja* etc.) influerats av former med intersonantisk konsonant, speciellt sådana, som förutsätta bortfall av slutljudande vokal.

Trakterna ned till Mälaren och inåt Värmland synas ej göra speciella svårigheter: vad som är antagligt t. ex. för åländskan är det även här. Det vanskliga i att uttala sig om förhållandena längre söderut åter sammanhänger framförallt därmed, att den kunskap man äger om ifrågavarande förhållanden är i hög grad fragmentarisk. Man får sålunda t. v. väsentligen förhålla sig avvaktande. Så mycket är i alla fall klart att ej allenast uppsvenska utan även nordligare och även götiska dialekter vänta på en förklaring av det faktum att vokalkvantiteten är växlande ffr tonlös konsonant följd av *l, n, m, r*. Lång vokal i sådan ställning är ej någon specifikt uppsvensk företeelse, även om den bäst är belagd på detta håll, se t. ex. materialet hos Olson i Svenska studier (festskrift till Cederschiöld, 1914) s. 64 och gotländskan, kanske speciellt Lau-målet (Klintberg 1884 s. 7). Likaså är det fortfarande oförklarat varför kvantiteten även växlar ffr tonande konsonanter, jfr *raggla* vb., *skrävvla* o. d., som framhållits av Lindroth, Bureus s. 229.

Av större intresse är frågan om ord med *j*-förbindelser.

Beträffande kvantiteten gäller i de allra flesta delar av svenskt språkområde att vokalen är kort ffr såväl tonlös som tonande konsonant följd av *j* och även då den föregående konsonanten (d. ä. här *d*) ej vidare finnes kvar. Undantag göra

överhuvud blott ord med (den i Sverige ganska sällan bevarade) förbindelsen *dj*. Lång öppnad vokal ffr *d* är vanlig i Södermanland, t. ex. *medja* 'midja', *smedja* 'smedja', *vedja* 'vidja', se ock nedan. I de flesta trakter är vokalen öppnad och kort, varvid *dj* representeras av *jj:* lång vokal och *j* tyckes stundom förekomma i den närmast Södermanland liggande delen av Närke (*smeja*, enl. Hesselman 1910 s. 125 med not 3) samt på olika håll i ordet *treje* '3:e' t. ex. Uppland (Gräsö, Hesselman), s. Dalarna (Neuman 1918 s. 48), Härjedalen (Jessen 1875 s. 23) och väl även annars, passim, t. ex. *rööj* vb. rödja i Jämtland (Frösön enl. Jessen 1875 s. 33). Dylika fall försvinna dock i mängden av sådana med kort vokal (*mejja*, *smejja*, *veja* eller undantagsvis, i södra Närke enl. Borgström 1913 s. 59 f., *meja* etc. med kortstavigt uttal), isht söderut fr. o. m. s. Dalarna, v. Västmanland, Närke och Östergötland. De uppsvenska normalformerna med lång oöppnad vokal, t. ex. *smi(j)ä* 'smedja', *ry(j)ä* vb. rödja (jfr enl. Stenblom i Sv. lsm. 1915 s. 53 *smiă* 'smedja' i Njurunda i Medelpad, genom Hälsingland isolerat från det uppsvenska området, och enl. Modin i Sv. lsm. 1901 s. 17 *rya* 'rödjad mark', former som det ligger nära till hands att sammanställa med Degerfors *mide* 'midja', *smide* 'smedja', alltså apokoperade former?) ha (Grip 1901 s. 126) tämligen löst förmodats bero på bortfall av spir. *d* ffr *j* och ersättningsförlängning på vokalen men vittna i ingen händelse om vokalförlängning ffr *dj*. Någon vokalförlängning ffr *j*-förbindelser har överhuvud knappast alls förekommit, och därmed förefaller det även ytterst osannolikt att ffr dylika förbindelser som representanter för äldre *i*, *y* stående *e*, *ö* kunnat tillkomma i genetiskt samband med en stavelseförlängning i sådan ställning.

De förmodanden, som uttalats om villkoren för tillkomsten av *e*, *ö* ffr *j*-förbindelser kunna överhuvud betecknas som rena gissningar och stöda föga varandra. Något så när säkert är blott antagandet om ög. ffr kak. *l* plus *j*. Här är det då åtminstone klart att det ej kan vara fråga om ög. ffr lång konsonant, vilket Lindroth (Bureus s. 227) tyckes antaga åtminstone ffr *r;* anf. förf. är även »benägen att tänka på supradental» som anledning till ög. *ynj* — *önnj*, en möjlighet, som Hesselman redan 1910 s. 134 framhållit. Kock antar (Ljh. I s. 41) en redan i slutet av 1300-talet belagd 'dialektisk' övergång *idj* — *edj*, även om det förblir »något ovisst, huru den i fråga varande dialektiska ljudlagen exakt bör formuleras». De värmländska *mejja* 'midja', *smejje* 'smedja' etc. skola åter enligt Kallstenius 1902 s. 150 f. bero på ög. *i-e* ffr *j* (parallell: *lejj* 'lie'). Slutligen

märkes Hesselmans förmodan (1902 s. 98) att vokalöppning ffr *j*-förbindelser kunnat ske i samband med stavelseförlängning och att där sluten vokal finnes kvar, detta skulle bero på ljudlagsenligt kvarstående vid trestavigt uttal, t. ex. *smidijå* 'smedja'.

Närmast Hesselmans uppfattning kommer snarast även Wigforss 1913—18 s. 510 ff., ehuru hans formulering får sin speciella prägel av den obestridda satsen att stavelseförlängningen i Halland alltid är en vokalförlängning. Då 'vidja' heter *vedja* med långt *e*, är detta, menar han, sannolikt ljudlagsenligt, eftersom långt *e* med visshet är det i t. ex. enstaviga ord och tvåstaviga med en intervokalisk konsonant. Att denna slutsats ej kan anses säker betonas dock tillbörligen med anförande av skäl. Vad dessa beträffar må uppmärksamhet här blott fästas vid uppgiften att kort vokal och *dd* icke blott är vanligt i sydligaste Halland, där geografiskt samband med samma företeelse i Skåne existerar utan även förekommer i ett isolerat område längre norrut åtminstone i *veddja* 'vidja' och *väddja* f. och vb. (fsv. *hvätia*, s. 148; *t*-ursprunget vållar ingen speciell behandling). Då Wigforss alldeles ej vill förringa betydelsen av dessa undantag, återstår här blott att konstatera, det han nödgas avstå även från varje antydan till svar på frågan, huru kvantiteten skall förstås icke blott i de två nämnda formerna utan även i dem från ömse sidor om Skåne-gränsen, där Åsbo härad närmast tillstöter.

Äldre uppgifter låta överhuvud den öppna vokalen ffr *j*-förbindelser framstå snarare som en medel- och sydsvensk än upp- och nordsvensk företeelse. Och ännu i dag kan det man vet om utbredningen av *e*, *ö* å ena, apokopén å andra sidan långtifrån uppmuntra till en hypotes sådan som den ovan framställda om tillkomsten av öppnad vokal ffr konsonant följd av *j:* det av allt att döma enhetliga nordsvenska apokoperingsområdet slutar i Mälartrakterna och med Värmland, och i detta område äro *i*, *y* bevarade i Uppland och Gästrikland, medan man mycket litet vet om *i*-, *y*-former från sydligare trakter (apokopé blott i Kalmartrakten). Påtagligt annorlunda ligger förhållandet i norskan: här höra *e*, *ö* de östnorska målen till, liksom apokopén, och det ser nästan ut som om *e*, *ö* vore vanligast just i de trakter, där apokopén starkast fortlever d. ä. trakterna kring Trondhjemsfjorden. Söder-västerut gå *e* och *ö* så långt som till norra-östra Telemarken (*bösjå* av äldre *bysja*, *vek*(*k*)*a* av *vitja* enl. Ross NBy. I s. 35), men det är intet djärvt antagande att dessa former bero på apokopé.

Något orimligt antagande är det då kanske ej heller att det

enhetliga svenska apokoperingsområdet tidigare nått längre söderut än nu, även om äldre skrifter ej lämna mycket stöd för detsamma. I fråga om Närke kan framhållas att Wivallius, som var hemma här, enligt materialet i Kocks Anmärkningar om 1600-talets verskonst s. 21 f. i Arkiv 25, i sin vers ofta och enligt vad det tyckes i huvudsak enligt samma principer som dalkarlarna Stiernhielm och Columbus, stockholmaren Lucidor och finländaren Forssius använder apokoperade former. Beträffande Södermanland och (åtminstone det nordligare) Östergötland förtjänar det observeras att enligt Hesselman 1905 s. 37 starka femininer här kunna ha svag pluraländelse, ett drag, vilket av Hultman i ÖD 1: 49 jämte enstaviga preterita av typen 'brände' för östra Åland anföres som den enda något så när direkta antydningen om att slutljudande vokal efter lång rotstavelse apokoperats. Då östgöten Messenius (född nära Vadstena) i motsats till de tidigare nämnda författarna blott helt sällan har apokopé, finner Kock a. a. s. 18 orsaken därtill troligen vara den »att den ej användes (åtminstone i större omfång) i hans hembygds mål». Detta kan vara riktigt, men det förefaller åtminstone lika troligt att det blott är konservatism i fråga om skrivspråk som föreligger. Av vikt för bedömandet av frågan är att som nämnt apokoperade former än i dag åter möta i Kalmar län.

Egendomligt vore det om *e, ö* i södra Sverige berodde av andra skäl än i norr, östnorskan inberäknad. Även geografiskt sammanhänger nämligen det södra området (t. o. m. större delen av Södermanland, Västmanland, Närke och södra Dalarna) över inre Dalarna (jfr särskilt de av Säve antecknade och av Hesselman 1910 s. 118 not 1 med reservation återgivna *linfättja* Tuna, *fettja* Torsång, motsvarande t. ex. i Södermanland växlingen *fittje — fettje*) och Hälsingland med nordligare delar av Sverige (och Norge). Och rörande tillkomsten av öppen vokal i sådana former som de västerbottniska *stöde* vb. ljustra, *söre* 'sörja', *teli* 'tilja' (jfr ovan) eller de trondhjemska *smed(d)i* 'smedja', *täl(l)i* 'tilja', *ved(d)i* 'vidja' m. fl. vid sidan av *smid(d)i, tilj: telj* och *tilje: telja, vid(d)i* etc. (Ross NBy IX s. 41, X s. 53 f.) synes man ej behöva visa någon tveksamhet.[1]

I enlighet med ovanstående bör man ej heller på grund av de nuvarande förhållandena i uppsvenskan förvåna sig, om man

[1] Det redan ovan i förbigående antydda förhållande att å andra sidan former med oöppnad vokal ej helt och hållet saknas i Göta-landskapen är även värt all uppmärksamhet. Då det i Södra Möre härad i Kalmar län enligt Linder 1867 ordl. heter t. ex. *fittja* subst. och vb., *stynnja* jämte *stönnja* vb. stöna, *tillja* eller *tillj* 'tilja', är det ej lätt att förstå den oöpp-

möter *e-* och *ö*-former i äldre skrifter av säkert uppsvenska händer. Huru förhållandena omdanas, ser man i åländskan. I själva verket har även den nutida uppländskan enligt Hesselmans material 1910 s. 116 f., jfr s. 130, icke så alldeles få exempel på öppnad vokal ffr äldre kort konsonant följd av *j*, och de kunna tvivelsutan väsentligen bero på övergång ffr intervokalisk konsonant. Man behöver därför icke med Neuman 1918 s. 72 f., som ger mycket starka skäl för att Didrikssagans huvudhandskrift i motsats till Hesselmans mening 1910 s. 246 härrör från en uppsvensk skrivare — han tror sig t. o. m. kunna lokalisera den till Roslagen —, av de i densamma mötande skrivningarna *j medio, bedia, tredje, brönia* (*skelias, welian* bsg. i Hertig Fredrik av samma hand) sluta, att den uppsvenska skrivaren haft sydsvenskt förlägg. Nämnda former innehålla nämligen enligt a. st. »det enda, som ej stämmer med hypotesen Roslagsdialekt»: s. 74 tillägger han visserligen formerna *löster* vb. lyster, *redderskap* n. ridderskap, *öppersta* 'yppersta' m. fl. som kriterier av samma art, vilka enligt min mening dock troligen åtm. delvis kunna vara uppländska även de, men detta är en fråga, som här faller utom ämnet.

Tänkbart vore även att öppnad vokal ffr konsonant följd nu för tiden av *j* kunnat tillkomma oberoende av apokopé, vid trestavigt uttal. Pluralen *sönnjär* 'söner' (utförligt om denna typ se Hesselman, Fskr. till Tegnér, 1918 s. 337 f.) går tvivelsutan tillbaka på en trestavig form, ännu fortlevande i norskan (Am. B. Larsen, Den solørske dialekt s. 97). Ög. äldre *syni-er* till *synjer* el. *sönjer* började tvivelsutan med aksentförlust på *i*, och ffr trycklöst *i* kunde *y* bli *ö*, förrän *i* blev *j*. Då det likväl oftast i svenskan heter *sönär* el. *sönnär* utan *j*, synes det föga troligt att någon övergång sådan som den nämnda ägt rum i detta ord. Den nu och då framhållna möjligheten att *ö* i *söner* berodde på *a*-omljud kan med hänsyn till den stora frekvensen av *y* i såväl fsv. som nsv. icke taxeras synnerligen högt. Mer än troligt synes att pluraländelsen i *sönär* etc., som ju i BÖ KU ej kan vara ljudlagsenlig, är analogisk efter konsonantstammarnas. Jfr fasta Åland *sönnren* bpl. och enl. Jessen 1875 s. 41 i Jämtland, Ström, *venner* 'vänner', *vennran* bpl. men pl. på *-i* av *lem* m., *sed* m., även *söni* 'söner' men bpl. *sönnjan*, Härjedalen, Lill-Herrdal (s. 18) *sönner, venner* men *smeddir, dalir* etc.

---

arde vokalen, om öppning verkligen skett ffr *j*-förbindelser. Naturligtvis förklaras förhållandena i S. Möre (exx. ovan samt *bössja* 'byssja', *flöttja* vb. flytta, *smea* f. smedja etc.) utan svårighet, om vokalöppningsregeln ovan tages till utgångspunkt.

Utg. formen *synir* har, i fråga om rotvokal och kvantitet, ljudlagsenligt givit *synner*, en form som ännu ehuru sparsamt finnes i östra-nordöstra Uppland, men med analogisk svarabaktivokal i ändelsen *söner* (långt *ö*). Genom kompromiss uppkommo vidare dels det vanliga *sönner*, dels även *syner* (ö.Uppland: Rådmansö, enl. Hesselman) samt *j*-bildningarna *synjer* (n. och mellersta Uppland ned till åtminstone Söderby-Karl, Fasterna och Alsike) och *sönjer* (ö. Uppland, Södermanland, Västmanland etc.). Karakteristiskt är att man inom en mycket obetydlig del av Roslagen — dess västgräns kan dragas från Blidö till Söderby-Karl med en i varje fall högst obetydlig buktning åt väster — anträffar alla sex former, alltså: *söner*, *sönner*, *synner*, *syner*, *synjer*, *sönjer*. Kompromiss måste även föreligga, då t. ex. i Härjedalen *sönner*, *venner* ha gravis, ehuru pluraländelsen *-er* som Jessen s. 17 säger »kräver Acutus», t. ex. i pl. av *fot* m.

Då Hultman i den förut citerade uppsatsen i Nordiska studier ger uttryck åt den tanken »att det icke är vokalens ställning framför de ena eller de andra konsonanterna eller i en stavelse av viss skapnad, som utgjort orsaken till de olika fallen av vokalförlängning i svenskan», synes mig detta innebära ett icke oväsentligt sammangående i princip med en uppfattning, som Hesselman 1902 i fråga om kortstaviga ord vill göra sannolik (t. ex. i mom. 43). Men Hultman går längre och antager förlängning av kort vokal även ffr lång konsonant. Vad det stöd han anför för denna mening beträffar, finner jag mig, i motsats till Hesselman 1905 s. 46 noten, övertygad om att den differentiering av äldre kort *a*, som kan konstateras t. ex. i Vätö-målet, då *a* här kvarstår ffr *kk*, *pp*, *tt*, *ss* men representeras av *ä* ffr *gg*, *bb*, *dd*, beror på att vid tiden för en allmän övergång av kort *a* till *ä* i målet *a* varit långt ffr *kk*, *pp*, *tt*, *ss* men kort ffr *gg*, *bb*, *dd*. En god parallell finnes i Åland och v. Eg. F., då kort *ä* i regel (dock ej t. ex. i KU) representeras av *e* ffr *kk*, *pp*, *tt*, *ss* (i BÖ men ej omgivande trakter även *gg*) men *ä* ffr *gg*, *dd*, *bb*, t. ex. *bekk* m. bäck, *teppa* vb. täppa, *mett* a. mätt, *lessa* vb. lägga på lass, varemot *ägg* n. ägg i IÖ HO KU FÖ, *bädd* m. bädd, *jädda* f. gädda, *näbb* m. näbb etc. F. ö. finnes lång vokal ännu i s. Öb. (åtm. Malaks och Petalaks) t. ex. ***baakka*** bsg. backen, *kaatto* bsg. katten, *kaassi* bsg. kassen etc., och även i sådana fall som KU *bähk* m. bäck, *kahtår* pl. kattor kan man tala om lång rotvokal med följande geminata.

Härmed är dock ej sagt att den sekundärt långa vokal, som en gång i t. ex. BÖ och Vätömålet funnits ffr lång konsonant beror på samma företeelse som långt *a* i de urspr. kortstaviga

fat n., *tak* n., *staka* m. etc. En påfallande olikhet är att lång vokal i det förra fallet i bjärt motsats till det senare av kvalitetsförhållandena att döma visat utpräglad förkärlek för grannskapet till tonlösa ljud men därjämte även *l, n, r,* vilka som vi sett i kortstaviga ord mera än *g, d,* (*v*) gynna föregående kort vokal. Men även med flere spörsmål rörande de urspr. långa konsonanternas kvalitativa utveckling är här, liksom vid urspr. kortstaviga ord en grundlig uppgörelse nödig för behandlingen av kvantitetsspörsmålet. Sådana frågor äro på åländskt och sydvästfinländskt område de om *h*-inskottet ffr tonlös explosiva, palataliseringen av långa *l, n* efter alla vokaler, *t, d* efter *i, y* och den hittills alls ej (utom i Am. B. Larsens anmälan av ÖO första häftet) uppmärksammade utveckling, vilken man ser exemplifierad i ÖO (se även Inledningen § 22) i former som *faddlla* vb. falla, *kaddlla* m. 'kalla' från BÖ KU (*ll* med tonlöshet börjande *l*), former som f. ö. äro mig obekanta på detta håll men tydligtvis ej kunna vara uppkonstruerade: från öarna i södra Skärgårdshavet har jag antecknat bl. a. *fudlla,* a., pl. fulla, och en närbesläktad företeelse ser jag i de även på detta håll av mig antecknade *tumnnån* bsg. tunnan, *flumnndra* f. flundra o. d.

De svårigheter forskaren möter i danskans och norskans kvantitetsförhållanden äro av mycket olika slag och väsentligen andra än de svenska. I danskan invecklas förhållandena genom det exempellösa konsonantslitaget i detta språk, varför kvantitetsundersökningarna här i ojämförligt högre grad än i svenskan måste bygga på vad som kan utredas om konsonanternas utveckling i kvalitativt hänseende. I norskan hänföra sig svårigheterna mera till det empiriska eller 'deskriptiva' än det 'historiska'. Aksentens betydelse för kvantitetsutvecklingen synes här ligga mera omedelbar, nästan handgriplig framför oss, en konsekvens därav att norskan i sin 'ligevaegt' ännu i dag i betydande geografisk utsträckning bevarar det gamla dynamiska aksentförhållandet. Men det är svårare för den skolade iakttagaren att för varje område, huru trångt begränsat det än månde vara, i varje fall avgöra vad han *hör* eller huru 'man' säger. Det är väl detta Amund B. Larsen menar, då han i Norvegia II s. 20 talar om förhållanden, som kunna »göre en utryg overfor alle kvantitetsregler». Denna svårighet måste speciellt framhävas i fråga om norsk kvantitet, men i övrigt gör den sig naturligtvis gällande i alla levande språk, även om den aldrig kan tillbörligen taxeras av den, för vilken forskningsobjektet alltid ligger a priori fixerat i skrift av äldre eller yngre datum.

ORDREGISTER.

FÖRKORTNINGAR,

innefattande även förteckning över de flesta citerade arbeten.

a. — adjektiv.
Aasen — Norsk Ordbog av Ivar Aasen.
adv. — adverb.
Aschw. gr. — Altschwedische grammatik av Adolf Noreen.
Beckman 1917 — Studier i outgivna handskrifter av N. Beckman (i Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet n:o 151).
Bergman 1893 — Alundamålets formlära av G. Bergman (i Sv. lsm. XII: 6).
Billing 1890 — Åsbomålets ljudlära av G. Billing (i Sv. lsm. X: 2).
Ark. — Arkiv för nordisk filologi.
Borgström 1913 — Askersmålets ljudlära av M. Borgström (i Sv. lsm. årg. 1914).
Danell 1905 — Nuckömålet av G. Danell (i Sv. lsm.).
Djurklou 1860 — Ur Nerikes folkspråk och folkliv av N. G. Djurklou.
Ekholm 1915 — Vidhemsprästens . . . anteckningar av Hugo J. Ekholm (Svenska litteratursällskapets i Finland Studier i Nordisk filologi, VIII: 2).
EOb. — Ordbok över estländsk-svenska dialekterna av A. O. Freudenthal och H. A. Vendell.
Ericsson 1913 — Grundlinjer till undersökning av Södermanlands folkmål av Torsten Ericsson (i Sv. lsm.).
Espersen 1908 — Bornholmsk ordbog av Espersen.
f. — femininum.
Fagerlund 1878 — Anteckningar om Korpo och Houtskärs socknar av L. V. Fagerlund.
Freudenthal 1889 — Vöråmålet av A. O. Freudenthal.
Geijer 1921 — Tilljämningens och apokopens utbredningsvägar av Herman Geijer, Stockholm 1921 (i tidskr. Svenska landsmålen).

Grip 1901 — Skuttungemålet av E. Grip (i Sv. lsm. XVIII: 6).
Hesselman 1902 — Stavelseförlängning och vokalkvalitet av B. Hesselman.
Hesselman 1905 — Sveamålen och de svenska dialekternas indelning av B. Hesselman.
Hesselman 1910 — De korta vokalerna *i* och *y* i svenskan av B. Hesselman (i Uppsala universitets årsskrift för 1909).
Hofberg 1861 — Allmogeord i Vestra Nerikes bygdemål.
Hultman 1894 — De östsvenska dialekterna av O. F. Hultman.
Hultman 1904 — Nya fall av fornsvensk vokalförlängning (i Nordiska studier tillegnade Adolf Noreen) av O. F. Hultman.
Isaacsson 1923 — Om södra Fjärdhundralands folkmål av August Isaacsson, Stockholm 1923, disp.
Jessen 1875 — Notitser om dialecter i Herjedal og Jemtland av E. Jessen (i Hist. tidskr. i Norge).
Karsten 1891 — Kökarsmålet av A. Karsten (i Sv. lsm. XII: 3).
kst. — kortstavigt, etc.
KÖ 1891 — Karsten 1891.
Lindgren 1890 — Burträskmålets grammatik av J. V. Lindgren (i Sv. lsm. XII: 1).
Manerä — Manerä på Bygda av Carl Jönszå 1740, 1742, 1743 (se Sv. lsm. XVIII: 6, s. 4 ff.).
m. — maskulinum.
Murenius — Boëtius Murenius' Acta visitatoria 1637/1666 utgivna av Kaarlo Österbladh (i Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar VI).
n. — neutrum.
Neuman 1918 — Utbredningen av vokalbalansen a:å av E. Neuman, disp. (även i Uppsala universitets årsskrift).
pl. — pluralis.
ppc. — preteritumparticip.
pron. — pronomen.
Rietz — Svenskt dialekt-lexikon av J. E. Rietz, Lund 1867.
Ross NBy. — Norske bygdemål av Hans Ross (i Christiania Videnskabsselskabs skrifter, Hist.-fil. klasse, 1905-1909).
Ross — Norsk ordbog av Hans Ross.
Schagerström 1882 — Upplysningar öfver Vätömålet i Roslagen av A. F. Schagerström (i Sv. lsm. II: 4).
sg. — singularis.
Sidenblad 1867 — Allmogemålet i norra Ångermanland av K. Sidenbladh.
Sjödahl 1922 — Gammal kort stavelse i västerdalmålen av Nils Sjödahl, Stockholm 1922, disp.

Sjöros 1917 — Två samnordiska kvantitetsregler av B. Sjöros (i Studier i nordisk filologi VIII: 2).
su. — supinum.
Thurman 1898 — Pargasmålet av J. Thurman (i Sv. lsm. XV: 4).
Tiselius 1902 — Ljud- och formlära över Fasternamålet i Roslagen av G. A. Tiselius (i Sv. lsm. XVIII: 5).
t. v. — tillsvidare.
Tydén 1924 — Vok. u och o i gammal kort stavelse i upp- ock mellansvenska folkmål av Folke Tydén, Uppsala 1924, disp.
Uppränning — Uppränning till grammatik för Delsbomålet (av L. Landgren, 1862, 2:a upplagan 1870).
vb. — verb (i infinitiv).
Wigforss 1914-18 — Södra Hallands folkmål av Ernst Wigforss, Stockholm 1913-18 (i tidskr. Svenska landsmålen).
Wigforss 1918 — De korta rotstavelserna i Skånemålen av E. Wigforss (i Lunds universitets festskrift).
VSpr. — Vårt språk av Adolf Noreen.
Åström 1888 — Språkhistoriska studier över Degerforsmålets ljudlära (Sv. lsm. VI: 6).
Åström 1893 — Degerforsmålets formlära av Per Åström (i Sv. lsm. XIII: 2).
ÖD — Hultman 1894.
ÖO — Ordbok över de östsvenska dialekterna av Herman Vendell.

Förkortningar av sockennamn.

BÖ	— Brändö i	Åland.	JO	— Jommala i	Åland.
EC	— Eckerö i	»	KU	— Kumlinge i	»
FI	— Finnström i	»	KÖ	— Kökar i	»
FÖ	— Föglö i	»	LE	— Lemland i	»
GE	— Geta i	»	LU	— Lumparland i	»
HA	— Hammarland i	»	SA	— Saltvik i	»
HI	— Hitis i	Eg. Finland.	SO	— Sottunga i	»
HO	— Houtskär i »	»	SU	— Sund i	»
IÖ	— Iniö i »	»	VÅ	— Vårdö i	»

INNEHÅLL

Förord.

Rättelser: s. 25 noten rad 2 läs: av följande *r* etc. — s. 87 noten rad 12 läs: tvivelaktigt.

Eddastudier I.

Av HUGO PIPPING.

Vsp 1: 4. *mǫgu Heimdallar.*

Den riktiga uppfattningen av ovanstående ord kan naturligtvis icke vinnas utan kännedom om etymologien för namnet *Heimdallr, Heimdalr, Heimdali* och om Heimdallskulten. Här skall göras ett försök till behandling av dessa omstridda frågor.

Till en början gäller det att avvisa några uppgifter och åsikter, som enligt min mening äro oriktiga.

C. R. Unger[1] ger belägg för en asg *Heimdaull*, och denna uppgift går igen hos Sophus Bugge[2] och hos Adolf Noreen[3], men är icke desto mindre onöjaktig. Enligt Ludvig Larsson[4] har handskriften visserligen haft *heimdavll*, men senare hälften av digrafen *av* är underprickad, vilket anger, att *av* skall ersättas med *a*. Detta kan ju betyda, att skrivaren tvekat mellan formerna *Heimdǫll* och *Heimdall*, men formen *Heimdǫll* får ingalunda betraktas som säkert belagd.

I äldre tider hava några forskare antagit, att andra sammansättningsleden i *Heimdallr* begynt med en konsonant, vilken skulle hava uppträtt som spirant, ifall den stått i udd-

---

[1] C. R. Unger Postola Sögur s. 146: 35. Christiania 1874.

[2] Sophus Bugge Norges Indskrifter med de ældre Runer I s. 181. Christiania 1891—1903.

[3] Adolf Noreen Altnordische Grammatik I. Altisländische und altnorwegische Grammatik. Vierte Auflage s. 250. Halle 1923.

[4] Ludvig Larsson Isländska handskriften N:o 645 4:o. I. Handskriftens äldre del s. 67: 3. Lund 1885. Ludvig Larsson Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna s. 139. Lund 1891.

ljud. Rask[1] skriver *Heimþallar* (i Vsp 1), Jacob Grimm[2] '*Heimðallr*, nach jüngerer schreibung Heimdallr' och Uhland[3] 'Heimdallr, Heimþallr, Weltstamm'. N. M. Petersen[4] säger, att *Heimdallr* är sammansatt med *dallr* eller *þallr*.

Ehuru denna mening om begynnelseljudet i andra leden av namnet *Heimdallr* numera knappast torde förfäktas av någon, har jag ansett det nödvändigt att pröva den. Min prövning har lett mig till den bestämda uppfattningen, att -*dallr*, även om ordet utvecklats som simplex, skulle begynna med klusilt *d*, icke med spirant. Jag har undersökt förhållandena i följande handskrifter och med följande resultat.

Cod AM 645, 4:to (se ovan sid. 1, not 4) har *heımdall* 67: 3 men *dǫmþı* 88: 7, *dømþr* 87: 4, *fır dømþv* 81: 10, *fyrdømþr* 63: 8, *framþe* 113: 15, *framþı* 122: 21, *glǫmþesc* 20: 9, *ılmþe* 11: 18, *lamþesc* 30: 17, *osémþ* 66: 26, *sęmþ* 68: 14, *vegsemþ* 115: 13. Här kan *d* i *Heimdall* icke hava uppkommit genom en av ställningen efter *m* framkallad övergång från spirant till klusil.[5]

Codex regius Nr 2365, 4:to[6] (vanligen kallad R) använder alltid tecknet *ð* i *Heimdallr*. Se 1: 2, 2: 23, 4: 1, 18: 16, 32: 5, 34: 5.

I denna handskrift betecknar *ð* än ett klusilt, än ett spirantiskt ljud. Bugge s. XI säger: 'Formen *ð* — — — bruges — ikke alene for *d*, men ogsaa meget ofte for *ð* baade i Indlyd og Udlyd.' En blick på första sidan i handskriften bekräftar Bugges uttalande. Handskriften lämnar

---

[1] Se Hildebrand-Gering Die Lieder der älteren Edda, vierte Auflage s. 1. Paderborn 1922.

[2] Jacob Grimm Deutsche Mythologie. Zweite Ausgabe. Erster Band s. 213. Göttingen 1844.

[3] Uhlands Schriften zur Geschichte der Dichtung und Sage. Sechster Band s. 14 not. 2. Stuttgart 1868.

[4] N. M. Petersen Nordisk Mythologi s. 247. København 1849.

[5] Om tidpunkten för denna övergång i fvn. se Adolf Noreen Aisl. Gr.[4] s. 175, § 238. 1 b. och där anförd litteratur. I fön. var denna övergång förlitterär. Se Adolf Noreen Altnordische Grammatik II. Altschwedische Grammatik s. 195, § 257. 1 a. Halle 1904.

[6] Håndskriftet Nr. 2365 4:to gl. kgl. Samling — — — (Codex regius af den ældre Edda) — — — i fototypisk og diplomatisk gengivelse. Udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Ludv. F. A. Wimmer og Finnur Jónsson. København 1891. Jfr Sophus Bugge Norrœn Fornkvæði sidd. 12—18. Christiania 1867.

sålunda ingen säker ledning vid bedömandet av kvaliteten för det omtvistade ljudet i *Heimdallr.* Det förtjänar dock ihågkommas, att ingen skrivning **Heimþallr* anträffats. Däremot skrives *Hamþıs mal* 88: 27.

Cod. AM 748, 4:to[1] lämnar inga upplysningar av större värde. Handskriften använder visserligen med anmärkningsvärd konsekvens *ð* som tecken för klusilt *d* och *ð* som tecken för spirant, men en del belägg visa, att en övergång *ð*>*d* i handskriftens dialekt ägt rum i rätt stor utsträckning. Jag hänvisar närmast till fallen *ðæmðag* 1: 15 och *glvmðv* 11: 10. Under dessa omständigheter har skrivningen *hæimðall* 8: 5 icke någon nämnvärd beviskraft.

En annan del av cod. AM 748, 4:to än den, som utgivits i facsimile, finnes avtryckt i Sn. E. II[2] sidd. 397—494. Där finner man bland *hrvtz hæiti* nsg *hæimdali* s. 483: 3 nedifr.

Cod. AM 544, 4:to[3] (kallad **H**) hör icke till de handskrifter, som lämna de bästa upplysningarna om namnet *Heimdallr.* Både Bugge och F. Jónsson (i Hauksbók) skriva genomgående *d* i detta namn. Se Bugge s. 19 a : 4, s. 21 b: 19, s. 23 b: 15 och Hauksbók s. 188: 2, s. 189: 24, s. 190: 28. Angående det sista belägget säges i Hauksbók s. 190 not 19, att skriften här är otydlig, och Bugge s. XXII f. anmärker, att handskriften över huvud taget är svårläst. Bugge och F. Jónsson äro i många fall (dock icke i fråga om namnet *Heimdallr*) oense i valet mellan *d* och *ð*. Bugge läser *d* på många ställen, där normalt fvn. språkbruk kräver *ð*. Jag nämner fallen: *vafǫdrs* s. 19 a: 5, *iuidiur* s. 19 a: 14, *stadi* s. 19b: 8, *idauelli* s. 19 b: 22, *giǫrdu* s. 19 b: 28, *svidʀ* s. 20 b: 7, *hǫfdu* s. 21 a: 10, *verdandi* s. 21 a: 30, *god* s. 21 b: 5, *modi* s. 21 b: 12, *badmi* s. 21 b: 22, *valfǫdrs* s. 21 b: 25, *iarnvidi* s. 21 b: 28, *verda* s. 22 a: 5, *mordvarga* s. 23 a: 17, *hrædaz* s. 23 b: 23, *suerde* s. 24 b: 2. Även

---

[1] Håndskriftet Nr. 748, 4:to bl. 1—16, i den Arnamagnæanske samling (Brudstykke af den ældre Edda) i fototypisk og diplomatisk gengivelse. Udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Finnur Jónsson. København 1896.

[2] Edda Snorra Sturlusonar. Tomus secundus. Hafniæ 1852.

[3] Bugge Norrœn Fornkvæði sidd. 19—26 samt Hauksbók udgiven efter de Arnamagnæanske Håndskrifter NO. 371, 544 og 675, 4:o samt forskellige Papirshåndskrifter af det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab. København 1892—96.

*modsogn*ir s. 20 a: 13 kan föras hit, ehuru Regius s. 1: 20 f. har *motsogn*ir. På alla dessa ställen läser F. Jónsson *ð*. Om alla Bugges läsningar godtagas, måste det sägas, att ljudvärdet för *d* i *Heimdallr* ej kan utletas ur cod. AM 544, 4:to. Om vi följa F. Jónsson, finna vi i denna handskrift ett stöd för antagandet, att *d* i *Heimdallr* betecknat ett klusilt ljud.

Codex Wormianus AM 242, fol.[1] (kallad **W**)

Denna handskrift innehåller, som känt, bl. a. dikten Rígsþula samt Snorra-Eddan i nästan fullständigt skick.

Rígsþula ger oss namnet *Heimdallr* blott en gång och detta i prosaföretalet, där nsg är belagd och skrives såsom ovan angivits. Detta belägg är viktigt, emedan skillnaden mellan klusil, tecknad *d*, och spirant, tecknad *ð*, upprätthålles mycket strängt i texten till denna dikt. I Bugges utgåva av Rígsþula har jag räknat 38 fall av klusilt *d* tecknat med *d* i in- och slutljud, samt 118 fall, i vilka *ð* står som tecken för en spirant. Det enda beteckningsfel jag anträffat är skrivningen *d* i st. f. *ð* i *ǫðladiz* s. 148 b: 15. Särskild vikt bör läggas på fallen *dœmðu* (s. 146 a: 12) och *tǫmðu* (s. 148 a: 18), emedan förbindelsen *mð* här är bibehållen. *Heimdallr* bör sålunda hava haft *d*, icke *ð*, redan innan en allmän övergång *mð*>*md* inträdde.

I de år 1924 utgivna delarna av cod. AM 242, fol. har jag anträffat 20 belägg för namnet *Heimdallr*. Överallt skrives *d*, icke *ð*. Tre av dessa belägg finnas i den del av handskriften, som i Sn.E. II kallas Orms-Eddu-brot, betecknas med **Wb** (icke **W**) och finnes avtryckt därsammastädes, sidd. 495—500.

De delar av cod. AM 242, fol., som hänföra sig till Snorra-Eddan, visa icke undantagslöst bevarad spirant efter *m*. Vid sidan av *drœymði* s. 42: 20 anträffas *þyrmdi* s. 56: 24. Men då namnet *Heimdallr*, som sagt, 20 ggr är belagt med *d*, är det högst osannolikt, att skrivaren uttalat det med *ð*.

Codex regius Nr 2367, 4:to[2] (kallad **r**) innehåller åtminstone

---

[1] Edda Snorra Sturlusonar. — Codex Wormianus AM 242, Fol. Udgiven af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, København og Kristiania — MCMXXIV, samt Bugge Norrœn Fornkvæði, sidd. 141—149 (Rígsmál eða Rígsþula).

[2] Edda Snorra Sturlusonar. Tomus primus. Hafniæ 1848. S. VI står genom tryckfel 3267. Hildebrand-Gering Die Lieder der älteren Edda, 3:dje upplagan (Paderborn 1912) s. XVII och 4:de upplagan (1922) s. XVIII hava 3367.

21 belägg för namnet *Heimdallr*, alla med *d*. Dessa fakta äro naturligtvis väl förenliga med antagandet, att sammansättningsleden *-dallr* haft klusilt *d* redan i den äldsta litterära tiden. Men man får icke skatta beviskraften hos dessa belägg mycket högt, alldenstund skrivningen *dreymdi* (< *dreymði*)[1] anträffas s. 172: 5.

Codex Upsaliensis av Snorra Eddan (kallan **U**)[2]. Skrivningarna *dreymþi* s. 287: 10 nedifr. och *lamþir* 310: 11 visa, att övergången *mð*>*md* icke var genomförd i det språk, som avspeglas av handskriften. Under dessa omständigheter betyder det ganska mycket, att namnet *Heimdallr* 15 ggr skrives med *d* och en gång (s. 270: 10) med *dd*.

Cod. AM 757, 4:to. Även här torde *Heimdallr* genomgående skrivas med *d*. Se Sn. E. I s. 264 not 10 och s. 268 not 15 samt Sn. E. II sidd. 524 (3 gg), 525 (1 gg) och 556 (2 ggr).

Cod. AM, nr 1 eβ, fol.[3]. I denna handskrift hava skrivningarna med *d* ingen beviskraft, emedan *d* är normal beteckning både för *ð* och för *d*. Jfr t. ex. *vídarr* ~ *balldr* s. 616: 7 nedifr. Jag har antecknat formerna *heimdallr* s. 616: 6 nedifr., *heimdallar* s. 612: 9 och s. 612: 11, *heimdali* s. 626: 3 nedifr. Det unika *heímballdr* läses s. 616: 4 nedifr. Om formen *hundallr* s. 616: 18 vill jag icke yttra mig.[4]

Cod. AM 371, 4:to innehåller enligt Hauksbók s. 84: 3 genitiven *Heimdala*. Jfr Hauksbók, Indledning sidd. V och IX samt 1. Hæfte s. II. Dessutom R. C. Boer Grettis saga Ásmundarsonar (Halle a. S. 1900) s. 231, str. 57 och F. Jónsson Skj.[5] I A s. 312, I B s. 289 f.

Cod. H β av Snorra Eddan[6] har formen *Heimdallr*, antecknad i Sn. E. I s. 264 not 8.

Codex Trajectinus (Trektarbók, kallad **T**) är icke tillgänglig i Helsingfors.[7] F. Jónsson citerar den rätt ymnigt i sin

---

[1] Å andra sidan läses s. 258: 3 nedifr. *limðir*, en påtaglig felskrivning för *lamðir*.

[2] Sn. E. II sidd. 250—395.

[3] Sn. E. II sidd. 573—627.

[4] Jfr Karl Müllenhoff Zeitschr. für deutsches Altertum XXX s. 245.

[5] Finnur Jónsson Den norsk-islandske Skjaldedigtning. København og Kristiania. I A och I B 1912. II A och II B 1915.

[6] Se Sn. E. I s. VII.

[7] W. van Eeden De codex Trajectinus van de Snorra Edda. (Diss). Leiden 1913. Ett holländskt antikvariat, som jag vänt mig till, har icke kunnat anskaffa denna bok.

utgåva av Snorra-Eddan[1], men jag har ej sett efter, huruvida namnet *Heimdallr* förekommer bland dessa citat. I Húsdrápa citeras formen *Heimdallr* bl. a. efter T.[2]

Genom ovanstående utredning torde det vara klargjort, att den senare leden i namnet *Heimdallr* aldrig under litterär tid begynt med en spirant. Icke ens för dem, som på förhand varit övertygade härom, torde min undersökning vara blottad på intresse.

Icke få mytologer hava sammanställt efterleden i *Heimdallr* med efterleden i Freyjas binamn *Mardǫll*[3]. Bugge skriver[4] om *Dellingr*: 'Navnet kommer ikke af dagr, men af et Adj. *dallr* = oldeng. *deall* (superbus, clarus), hvoraf *Dalla, Heimdallr, Mardöll'*. Jämförelsen med *Mardǫll* återfinnes i en postum uppsats av Müllenhoff[5], där det påpekas, att sammanställningen av (*Heim*)*dallr* och ags. *deall* 'fretus, hilaris, superbus' redan gjorts av Grimm, vidare i en uppsats av R. Kœgel[6] och dessutom på andra ställen[7]. Härvid tyckes man ibland hava förbisett en viktig omständighet. Medan (*Heim*)*dallr*, som är ymnigt belagt, aldrig begynner med en bokstav, vilken måste utläsas som spirant, finna vi bland de jämförelsevis fåtaliga beläggen för *Mardǫll* skrivningen *Marþavll* i Uppsala-Eddan s. 274: 23 och enligt Sn. E. I s. 114 not 20 *Marþöll* i handskriften H[8]. Vikten av dessa sistnämnda former torde så mycket mindre få underskattas, som nyisländskan känner namnet *Mærþöll.*[9]

Innan jag går att framställa positiva förslag till tolkning av namnet *Heimdallr*, vill jag lämna några uppgifter rörande den relativa frekvensen av paradigmen *Heimdallr, Heimdalr* och *Heimdali* ävensom rörande böjningen av dessa paradigm.

---

[1] Snorri Sturluson Edda udgiven af Finnur Jónsson. København 1900.

[2] Finnur Jónsson Skjaldedigtning I A s. 138.

[3] Denna sammanställning anträffas redan hos N. M. Petersen Nordisk mythologi s. 247. København 1849.

[4] S. Bugge Norrœn Fornkvæði s. 68, not. 25.

[5] Karl Müllenhoff Zeitschr. f. d. Alt. XXX s. 245.

[6] Rudolf Kœgel Indog. Forsch. IV s. 312.

[7] Jfr Vilh. La Cour Danske Studier 1923 s. 62, not 3.

[8] Icke att förväxla med Hauksbók. Se Sn. E. I s. VII.

[9] Se Jón Árnason Íslenzkar þióðsögur og æfintýri II s. 424 ff. Leipzig 1862—1864. W. Golther Handbuch der germanischen Mythologie s. 445. Leipzig 1895. Jfr ock Hellquist Arkiv VII s. 171, som i klara ord påpekar motsatsen *Heimdallr* ~ *Marþǫll.*

Nsg *Heimdallr*: **R** 3, **H** 1, **W** 9, **r** 9, **U** 7 (varav 1 gg *heimddallr*), **AM 757, 4:to** 2, **AM Nr 1 e** *β* 1 (formen *heimballdr* oräknad), **H** *β* 1, **T** (minst) 1. Summa 34.
Gsg *Heimdallar*: **H** 2, **W** 5, **U** 6, **AM 757, 4:to** 3, **AM Nr 1 e** *β* 2. Summa 18.
Gsg *Heimdallz* **Wb** 2, **U** 1 (s. 311: 19). Summa 3.
Asg *Heimdall* **AM 645, 4:o** 1, **R** 1, **AM 748, 4:o** 1, **W** 3, **r** 3, **U** 2, **AM 757, 4:to** 1. Summa 12.
Nsg *Heimdalr*: **r** 1. Summa 1.
Gsg *Heimdalar*: **R** 2, **W** 1, **Wb** 1, **r** 7. Summa 11.
Nsg *Heimdali*: **AM 748, 4:to** 1, **AM Nr 1 e** *β* 1. Summa 2.
Gsg *Heimdala*: **r** 1, **AM 371, 4:to** 1. Summa 2.

I ovanstående statistik tages ingen hänsyn till de varierande beteckningarna för sammansättningsleden *Heim-*. Bland beläggen för formen *Heimdalar* upptages **R** s. 1: 2, där Bugge med tvekan läser *heimdallar*, medan Finnur Jónsson och Wimmer äro tämligen säkra på, att enkelt *l* föreligger.

Som stöd för antagandet, att *Heimdallr*, gen. *Heimdallar*, är en *u*-stam, har man icke blott anfört den oriktigt lästa ackusativen *heimdaull*[1] utan också en medelisländsk form slutande på *-dǿll.*[2] Förhållandet mellan formerna *Heimdali*~*Heimdalr*~*Heimdallr* har diskuterats rätt ingående av Elof Hellquist[3]. Närmare härom längre fram.

S. 2 nämndes, att Uhland översatt *Heimdallr* med 'Weltstamm'. Ingen har bestritt, att *heimr* kan betyda 'värld', och beträffande den andra sammansättningsleden hänvisar Uhland till Haldorsen[4], som meddelar följande glosa.

Dallr, m. arbor prolifera — — — Træstamme som sætter Skud og Grene.

Haldorsen förtecknar även ett *dallr* m. med betydelsen 'vasculum distributorium, mensura liqvidorum, en Bytte, Maale-

---

[1] Se ovan sid. 1, noterna 2 och 3.
[2] Se Noreen Aisl. Gr.[4], sid. 250 med hänvisning till K. Gíslason Efterladte Skrifter II s. 196. København 1897.
[3] Elof Hellquist Arkiv VII sidd. 171 f.
[4] Lexicon islandico-latino-danicum Biörnonis Haldorsonii. Biørn Haldorsens islandske Lexikon. Havniæ 1814.

kar'. Härmed må man jämföra några uppgifter hos Sigfús Blöndal[1], som säger:

dallur (-s, -ar) [dad·løϱ, dad·laϱ] m. 1. Bøtte, mindre Trækar, is. til at gemme Søbemad i: — — — 2. (*öskjur*) en lille Æske af Træ med Laag til Smör el. Fedvarer — — —.

Då det är mycket vanligt, att redskap av trä få namn efter det träslag, av vilket de oftast förfärdigas, — jfr nsv. *ask* 'fraxinus' och *ask* 'capsula'[2] — förefaller det ganska troligt, att *dallr*, vilken den ursprungliga betydelsen än månde vara, någon tid använts som beteckning för ett träd, vars virke med fördel kunde användas vid förfärdigande av träkärl. Bland dessa träd intager idegranen ett mycket framstående rum.

Prof. H. Conwentz har lämnat viktiga upplysningar härom i Danziger Zeitung 1897, nr 22934. Enligt referat av Fr. Läffler[3] s. 652 f. meddelar han där resultaten av mikroskopiska undersökningar, som han utfört i de stora museerna i Stockholm, Kristiania, Köpenhamn m. m. rörande förhistoriska kärl och redskap av trä. Han har därvid iakttagit, att det i Stockholm fanns ett *ämbaraktigt* kärl av idegran, i Lund 2, medan i Kristiania av 23 fynd 18 olika kärl ('gefässe') voro av idegran, härrörande från den yngre romerska tiden, folkvandrings- och vikingatiden, och i Köpenhamn av 26 olika träföremål, utvalda ur museets mycket rika förråd därav, *samtliga* befunnos vara av idegran. Det var *spannar*, ett knivetui, flere bägare, härrörande från tiden från 8:nde eller 7:nde århundradet före Kr. till och med 9:nde århundradet efter Kr. Prof. Conwentz tillägger, att dessa föremål enligt de nordiska arkeologernas samstämmiga mening alla äro av inhemskt ursprung — icke införda från utlandet. S. 653 hänvisar Läffler till ett yttrande av Schübeler[4], som lyder: 'Man træffer ofte i Norge og Danmark (sjelden i Sverige) i Fund fra den ældre Jernalder, smaa Spand eller Bøtter af Træ — — — —'. Här är fråga om kärl av idegran. Både s. 649, not 2 hos Läffler och s. 653 hänvisas till den

---

[1] Sigfús Blöndal Islandsk-dansk Ordbog s. 126. Reykjavik 1920—.

[2] Elof Hellquist Svensk etymologisk ordbok s. 20. Lund 1922.

[3] L. Fr. Läffler. Det evigt grönskande trädet vid Uppsala hednatämpel. Ingår i 'Fästskrift till H. F. Feilberg'. 1911. Se tidskrifterna 'Svenska landsmål', 'Danske Studier' och 'Maal og Minne'.

[4] F. C. Schübeler Viridarium Norvegicum. Norges Væxtrige I s. 453 (icke 463). Christiania 1886—1889.

avbildning av en spann av idegran, förfärdigad under den äldre järnåldern, som anträffas hos Gustafson[1] och som här återges i förminskad skala (fig. I). Enligt benäget meddelande av cand. mag. Stefán Einarsson skulle detta ämbare på Island mycket väl kunna kallas *dallur*.

Måhända kunna dessa fakta icke betraktas som tillräckliga stöd för antagandet, att *dallr* eller dess urnordiska grundform jämte betydelsen *arbor prolifera* en gång haft betydelsen *taxus*. Men ett är visst. Om *Heimdallr* betydde 'världsträdet', vilket jag i likhet med Uhland håller för säkert, och om världsträdet i en del trakter tänktes som en idegran — vilket Läffler a. st. enligt min mening bevisat — så var ekvationen *Heim-dallr* = **Heim-ýr* på en del håll oundviklig. Men *ýr* betydde icke blott 'idegran' utan också 'båge'. I Sn. E. I s. 571 finna vi bland omskrivningarna för bågen:

Álmr, dalr, BOGI, *ýr ok tvíviðr* — — —.

Om bevis överhuvud behöves för, att *ýr* alternativt kunde betyda 'båge'[2], finna vi det här. Men därjämte erinra oss Snorra-Eddans *boga heiti* om, att en båge kunde kallas *dalr*. Denna betydelse hos *dalr* m. har levat ett så kraftigt liv, att den avsatt spår i nyisländskan, som känner uttrycket: *það fer að harðna á dalnum* 'Buen bliver mere spændt', 'Situationen bliver mere kritisk'.[3]

Men då *ýr* var = *dalr*, kunde **Heim-ýr* ersättas med *Heimdalr*. Det kan mycket väl tänkas, att det närmast till hands liggande namnet på världsidegranen **Heim-ýr* var tabu, och som lämpliga noa-namn erbjödo sig då osökt *Heimdallr* och *Heimdalr*. Det är utan vidare klart, att *-ýr* 'idegran' kunde ersättas med *-dallr*, vare sig att detta ord betydde 'idegran' eller 'träd (i allmänhet)', och för den, som gjort sig förtrogen med nordbornas substitutionsvanor, förefaller det likaså naturligt, att *ýr* 'idegran' kunde ersättas med *dalr* 'båge' av den blotta orsaken, att ekvationen *ýr* = *dalr* blev riktig, om man i ordet *ýr* inlade den kända betydelsen 'båge'.

---

[1] Gabriel Gustafson Norges Oldtid. Fig. 372. Kristiania 1906.

[2] Läffler a. st. s. 649 påpekar, att även mht. *îwe* betydde både 'idegran' och 'båge'.

[3] Sigfús Blöndal s. 126 under 3. **dalur*.

Nordborna ägde en högt uppdriven färdighet i att utföra och tolka substitutioner, som icke ägde något annat berättigande än det, att det substituerade ordet under vissa förhållanden kunde hava samma betydelse som det ord, i stället för vilket det sattes.

Metoden var så ofta anlitad, att den erhöll ett särskilt namn: *ofljóst*.[1] Ett av de mest kända exemplen på användningen av *ofljóst* i en skaldedikt är Egils bruk av *ekkia* i betydelsen 'häl', ett bruk, som ansågs rättfärdigat därmed, att *hǽll* icke blott betydde 'häl' utan också 'änka, vars man blivit dräpt'[2].

Angående åldern för detta slag av omskrivning säger Magnus Olsen i sin avhandling om Eggjumstenens inskrift:[3] 'Denslags Omskrivninger tilhører den førlitteraære Digtning og kan være meget gamle'. Helt säkert har Magnus Olsen i sin snillrika tolkning av Eggjuminskriften med rätta antagit, att ristaren i stor utsträckning begagnat sig av denna substitutionsmetod. Principen är densamma, som ristaren av Rökstensinskriften följt, då han ansett sig kunna ersätta en runa, tillhörande det yngre alfabetet, med en runa ur det äldre alfabetet, även om denna äldre runa icke hade värdet av det ljud, som för tillfället skulle betecknas. Enda villkoret för substitutionen var, att det gavs något fall, i vilket den äldre runan kunde insättas för den yngre med bibehållet ljudvärde.[4]

I mina avhandlingar om Rökstenen tror jag mig ha visat, att ristaren av Rök-inskriften icke nöjt sig med substitutioner av vissa runor i st. f. de närmast väntade, utan ristat *ofljóst*

---

[1] Se Sn. E. I s. 544 ff. och Bj. M. Ólsen Den tredje og fjærde grammatiske Afhandling i Snorres Edda s. 172. København 1884. (Samfundet til Udgivelse af gammel nordisk Literatur).

[2] Se cod. W av Snorra Eddan, s. 107 f.; Sn. E. II s. 630; Egils saga kap. 85; F. Jónsson Skjaldedigtning I A s. 59, I B s. 53; Hj. Falk Arkiv V s. 246; F. Detter Arkiv XIII s. 365 not 1.

[3] Magnus Olsen Norges Indskrifter med de ældre Runer III. 2 s. 147. Christiania 1919.

[4] Regeln för dessa substitutioner är funnen av Brate. Se Sophus Bugge Der Runenstein von Rök s. 285 ff. Stockholm 1910. Brate jämför på goda grunder dessa runsubstitutioner med de isländska skaldernas omskrivningar. — Jfr ock Hugo Pipping Om runinskriften på Rökstenen sidd. 12 ff. och s. 33 (Acta Societatis Scientiarum Fennicæ, Tom XLIX. N:o 1, Helsingfors 1919) samt Hugo Pipping Rökstensinskriften ännu en gång s. 5 (Acta etc. Tom XLIX. N:o 3, Helsingfors 1921), där hänvisning göres också till O. von Friesen Rökstenen s. 27, Stockholm 1920.

också i den meningen, att han stundom ersatt ett ord med ett annat, där substitutionen icke hade något annat berättigande än det, att det ena ordet lika väl som det andra under vissa omständigheter kunde likställas med ett tredje. Sålunda har han ersatt *kueldriða* 'trollpacka' med *Sinngunn*, vilket ansågs tillåtligt, emedan *Sinngunn*, en personifikation av månen, kunde sägas vara en *kueldriða*. Månens vandring iakttages ju bäst om natten[1].

Substitutionsmetodens höga ålder finner naturligtvis sin förklaring däri, att den icke framsprungit ur skaldernas fantasi, utan har sin rot i naturfolkens tabu-föreställningar — deras skräck för att nämna saker och ting vid de rätta namnen.[2]

Efter det som ovan anförts, vågar jag påstå, att både *Heimdallr* och *Heimdalr* äro fullt rimliga noa-namn för världsidegranen **Heim-ýr* (*ýr*=*dallr* 'träd' och *ýr* = *dalr* 'båge'). Men två invändningar kunna göras mot detta mitt försök att förklara växlingen *Heimdallr* ~ *Heimdalr*. För det första kan man möjligen förvåna sig över att tabu-namnet **Heim-ýr* gått spårlöst förlorat. För det andra — och detta är viktigare — visa några av Heimdalls binamn på en gestaltklyvning, som sätter oss i stånd att finna en ännu enklare förklaring av namndubletten *Heimdallr* ~ *Heimdalr*.

Möjligheterna att komma guden Heimdalls väsen på spåren hava under loppet av de sista femton åren i hög grad ökats genom en rad av lärorika uppsatser, i vilka Heimdall dock alls icke nämnes eller omtalas endast i förbigående[3].

Då det kan synas djärvt av mig att anknyta min under-

---

[1] Se Hugo Pipping SNF II. s. 6 ff. Om runinskriften på Rökstenen s. 12, Rökstensinskriften ännu en gång s. 5. Läsningen **sikunaʀ** = *Sīgunnaʀ* har oberoende av mig uttänkts av Eduard Sievers Metrische Studien IV s. 8, Leipzig 1918, fastän mina iakttagelser offentliggjordes tidigare.

[2] Se Jöran Sahlgren Förbjudna namn (Namn och Bygd 1918) och där citerad litteratur. Om förhållandet mellan fiskarspråket och skaldernas språk se Axel Olrik Nordisk tidskrift utg. af Letterstedtska föreningen 1897 sidd. 341 ff.

[3] Axel Olrik Irminsul og gudestøtter. Maal og Minne 1910. Heimdall nämnes ej.

N. E. Hammarstedt Kvarlevor av en Frös-ritual i en svensk bröllopslek. Fästskrift till H. F. Feilberg 1911, sidd. 489—517. Se ovan s. 8 not 3. Heimdall nämnes s. 511. *(vänd!)*

sökning av guden Heimdalls namn och funktioner till uppsatser rörande dyrkan av helt andra gudar, vill jag förberedelsevis citera ett tänkvärt yttrande av Hammarstedt. Sidd. 516 f. a. st. säger Hammarstedt:

'När det är fråga om religionsföreteelser av det skaplynne, som i det föregående behandlats, ock för övrigt om riter i allmänhet, må man icke för mycket fästa sig vid mytologiska namn ock sammanställningar. Riterna voro det väsentligaste ock orubbligt bestående. De kunde i större eller mindre utsträckning ärvas eller övertagas av den ena guden från den andra ock sålunda överleva många gudar. — — — — — vill man komma under fund med någon viss guds egentliga väsen — ock detta ligger alltid i ritualen — så måste man ofta nog gå till en annan gud, som före honom innehaft tronen, — —.'

Tidigare, s. 510 f. säger Hammarstedt: 'De uppsvenska hedniska bröllopsriterna, för så vitt vi här lyckats lära känna dem, utgjorde alltså en fullkomlig parallell till växtlighets- ock vårriterna, ock tvärtom.'

'Man kan under sådana omständigheter undra, varför jag i överskriften till denna undersökning ställt speciellt Fröskulten i samband med dessa bröllopsriter här i Norden. De kunde mer eller mindre även ha tillhört dyrkan av Tor, Ty ock Oden eller *Heimdall*[1], för så vitt denne sistnämnde ägt någon egen kult, ock högst sannolikt är också, att de i mer eller mindre grad så gjort.'

Dessa av Hammarstedt påpekade omständigheter ge oss rätt att till Heimdall hänföra sådant, som tidigare vanligen ställts i samband med dyrkan av andra gudar. I detta sammanhang vill jag dessutom påminna om den av Vilh. La Cour[2] gjorda iakttagelsen, att Heimdall i motsats till andra 'höge Asar' har idel sammansatta namn. Detta förhållande kan väcka en misstanke om, att alla Heimdalls namn från början äro binamn, som tillkommit en eller flere andra gudar.

L. Fr. Läffler Det evigt grönskande trädet. Fästskrift till Feilberg sidd. 617—696. Heimdall nämnes ej.

Uno Holmberg Valhall och världsträdet. Finsk Tidskrift. Tom. LXXXIII, h. V, nov. 1917, sidd. 337—349. Heimdall nämnes ej. — Der Baum des Lebens. Sonderabdruck aus Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ B XVI, 3. Helsingfors 1922. Heimdall nämnes i förbigående s. 66. Hans bostad *Himinbiǫrg* diskuteras s. 43.

[1] Kursiverat av H. P.

[2] Vilh. La Cour Heimdals navne s. 61. Danske Studier 1923.

Till en början vill jag påpeka, att det finnes omständigheter, som tyda på en nära beröring mellan Fröskulten och en Heimdallskult.

Över Fröskulten har Axel Olrik kastat ljus genom den nyss citerade uppsatsen 'Irminsul og gudestøtter' samt genom en tidigare uppsats i Danske Studier [1].

Den svenske fruktbarhetsguden *Frö* — isl. *Freyr* — har genom lån fått en motsvarighet i en lapsk fruktbarhetsgud, kallad *Maylmen Radien* 'världens härskare', *Väralden* [2] *Radien* 'världens eller luftens härskare', *Väralden* [2] *Olmay* 'världens eller luftens man'.

Väralden Olmay och *Väralden Radien* äro påtagligen översättningar av ett namn på *Frö*, som omtalas hos Snorre och som lydde *veraldar goð* [3].

Sättet för dyrkan av den lapske Frö beskrives av missionären Jens Kildal år 1730 på följande sätt: [4]

'Der ofres af afgudiske Lapper aarlig hver Høst en Oxe af Reyn eller andet Fæ til *Maylmen Radien*, fordi, at saasom hand er Lappernes øverste Gud, hand da ikke skal lade Verden nedfalde, og at han skal give dem Lykke til Reyn; og ved Offer-Alteret sættes ham til Ære en Stytte med en Kløft i Enden, kaldet *Maylmen* Stytte, som hand skal opstytte Verden med, hvilken Stytte skal være oversmurt med den Oxes Blod, som bliver ham ofret, og det Tegn, som hand giver til at hand haver Behag til Offeret, er at hand ved Noydens Slaaen paa Runbommen med en Hammer, lader dens Ring gaa til det Venstre af den, ved den Side af den, som vender imod den høyre Haand, der er det og, som hand staar afmalet,

---

[1] Axel Olrik Nordisk og lappisk Gudsdyrkelse. Danske Studier 1905 sidd. 39—57.

[2] Lindahl & Öhrling Lexicon lapponicum, Stockholm 1780, s. 567 giva översättningen: *Wärald,* mundus, verld---- It. tempestas, väderlek. --- Item aër, atmosphæra, luft, luftkrets. Olrik MoM 1910 s. 3 skriver: 'Maylmen Radien--- „verdens raader"--- Varalden Radien, Varalden Olmai (himmelraaderen, himmelmanden)' och Hammarstedt s. 513: *'Maylmen radien* eller *Veralden-radien* „världens eller naturens härskare" samt *Veralden olmay* „världens man".'

[3] Se Heimskringla, F. Jónssons utgåva (København 1893—1900) I s. 24: 14 (kap. 10), A. Olrik Danske Studier 1905 s. 51, Hammarstedt a. st. s. 513.

[4] Se Axel Olrik MoM 1910 s. 2. Texten meddelas här enligt J. Qvigstad Kildeskrifter til den lappiske Mythologi. Det Kgl. norske Videnskabers Selskabs Skrifter. 1903. NO. 1. Throndhjem 1903. S. 10 not 2.

hvilket betegner, at hans Boelig er saa høyt oppe fremfor de andre Guders Boliger, at hand boer henimod oppe under Stjernerne.'

Qvigstad tillfogar inom parentes: 'Efter J. Kildals *Beskrivelse af Runebommen* „staar *Radien* afmalet øverst paa Runbommen ved den Høyre Side."'

Det förtjänar uppmärksammas, att Kildal kallar den pelare, vid vilken man offrade till *Maylmen Radien* för *Maylmen Stytte.* Vi kunna därav med Axel Olrik (MoM 1910 s. 5) draga den slutsatsen, att det nordiska uttryck, som ligger där bakom, lydde **veraldar-súla.* Konstruktionen är icke vågad, ty de högsätespelare, som omtalas i åtskilliga isländska sagor och som även voro ett slags stolpgudar, buro på isländska namnet *ǫndvegissúlur*, och saxarna hade sin berömda stolpgud *irminsûl*, som Karl den store lät omstörta år 772.

För den, som tänker över betydelsen av namnet *veraldar goð* och dess lapska motsvarigheter *Väralden Olmay, Väralden Radien* eller *Maylmen Radien*, är det till en början frestande att ställa dessa namn i samband med Kildals uppgift, att *Maylmen Radien* är lapparnas högsta gud och med den uppgift om *Freyr*, som lämnas i Sn. E. I s. 96: 3, där det heter: *Freyr er hinn ágœtasti af Ásum* 'Freyr är den mest framstående bland Asarna'. Men en gud, som lapparna lånat och gjort till sin högste gud, behöver icke hava varit den högste guden hos det långivande folket, och den 'mest framstående' guden hos nordborna behöver ej hava varit den främste i makt. Adam av Bremen uppger ju också, att Tor, den mäktigaste bland gudarna, intog hedersplatsen i Uppsalatemplet, medan Odin och Frö voro uppställda på var sin sida om honom. Under dessa omständigheter får man knappast översätta *veraldar goð* med 'världsguden' — ett namn, som väl skulle få anses beteckna, att dess bärare rådde över hela världen. Denna tolkning av namnet *veraldar goð* är icke heller den enda möjliga. Man måste komma ihåg, att tvåledade sammansättningar i mycket stor utsträckning uppkommit ur treledade sådana, i det att mellanledet fallit bort eller utelämnats redan då sammansättningen bildades.[1] Freys namn *veraldar goð* står enligt min tro i st. f. **veraldar-súlu-goð* 'världspelarguden', likasom *veraldar-nagli* står i st. f. **veraldar-súlu-nagli.*

[1] Jag syftar på typen *tjuvgömmare=tjuvgodsgömmare.* Litteratur i ämnet finner man citerad exempelvis hos Evald Lidén Namn och Bygd 1916 s. 91, not 1.

Axel Olrik (MoM 1910 s. 4 f.) påpekar, att *veraldar-nagli* omtalas i Sn. E. II s. 494 (*veralldar nagli*) och uppenbarligen åsyftar en spik, som man plägade slå in i toppen av **veraldar-súla*. Bevisen för, att ett sådant bruk verkligen förefanns, äro mångahanda. I Eyrbyggiasaga[1] kap. 4: 6 omtalas, att s. k. *regin-naglar* 'gudaspikar' voro inslagna i högsätespelarna, som ju voro ett slags stolpgudar, eftersom det (kap. 4: 3) angives, att ett Torsbeläte var utskuret i den ena av dem.[2] S. 8 a. st. säger Olrik: 'En ejendommelighed ved nogle lappiske gudebilleder var en i gudebilledets hode indslaaet jærnnagle. „I afgudabelätens hufvud slå the en stålnagel eller spiic och itt styke flintsten, ther med Tor skal slå eld", meddeler Schefferus i sin Lapponia (s. 105 efter en Anonymus Manuscriptus)'. Den viktigaste upplysningen om 'gudaspikarna' ger oss Olrik sidd. 3 f., där det heter:

'Blandt de lappiske helligdomme, der er os bevarede i billede og beskrivelse, er der en, som indeholder en støtte, vi med nogen sandsynlighed kan henføre til denne gruppe[3]: „Sølfar-Kæpper — — — et ved den østre ende af Porsangerfjorden omtrent en halv mil fra søen liggende navnkundigt offersted. Jeg har selv beset det; der staar to høje stene, den ene jævnsides hos den anden — — — —. Ved den østre side af samme stene befandtes en lang firkantig, paa samme maade som de nylig ommældte kæppe udskaaren bjælke, sat med sin nederste ende fast i jorden ganske nær hos stenene, og hældende med den anden ende imod østen, imod solens opgang, samt havende alleryderst i enden en jærnnagle, af skikkelse som det jærnsøm, hvormed man digter bræderne paa fiskerbaade og andre deslige fartøjer sammen" (Leem, Beskrivelse over Finmarkens Lapper [1767] s. 437, med afbildning tavle LXXXVI — — —)'.

Den ifrågavarande bilden återgives här (fig. II) medelst den kliché, som Uno Holmberg låtit göra för 'Der Baum des Lebens' fig. 7 s. 18 och godhetsfullt ställt till mitt förfogande.[4]

Olriks värdefulla iakttagelser hava på ett lyckligt sätt fullständigats av Holmberg. Holmberg har visat, att den

---

[1] Eyrbyggja saga herausgegeben von Hugo Gering. Halle a. S. 1897.

[2] Se Axel Olrik MoM 1910 s. 1 ff.

[3] d. v. s. till gruppen 'suler'.

[4] Även klichéerna till figg. III, IV och V har jag fått låna av docenten Holmberg, vilket jag här önskar påpeka med tacksamhet.

hos Leem avbildade pelaren med en spik i toppen ansågs utgöra en avbild av den axel, kring vilken himlavalvet utför sin skenbara rörelse och vars topp befinner sig vid polstjärnan. I 'Valhall och världsträdet' s. 343 lämnas följande viktiga uppgifter: Enligt Lindahl & Öhrling s. 478 kalla lapparna nordstjärnan för *tjuold* 'påle' (ita dicta quia immobilis manet et fixa) eller *väralden tjuold* (palus sive axis mundi). Samojederna i Sibirien kalla nordstjärnan 'himmelens spik', 'på vilken hela himmelen svänger sig om', benämningar som hava sin motsvarighet i esternas *põhjanael* och en del lappars *bohi-navlle.* Betydelsen av dessa ord är klar för envar, som vet, att fi. *pohjan naula* betyder 'nordens spik'. 'Denna „himmelsspik"', säger Holmberg, 'kan man med skäl jämföra med spiken på toppen av lapparnas „världens pelare" samt med nordbornas „veraldar nagli"'.

I 'Der Baum des Lebens' behandlas detta ämne något utförligare. Här meddelas enligt W. Bogoras om tschuktschernas föreställningar: 'The most important is the Polar Star, which is called in the Chukchee language „motionless star" or „nail star" or „the pole-stuck star"'. Dessutom påpekas, att korjakerna beteckna polstjärnan som 'Nagelstern'. [1]

Efter att hava redogjort för en del av de föreställningar om en världspelare med en spik i toppen, som bevisligen rått och delvis ännu råda i de nordliga delarna av Eurasien, skall jag nu söka visa, att *Heimdallr* åtminstone alternativt uppfattades som identisk med denna världspelare.

Enligt gängse mening [2] är det guden Heimdall som omtalas i Hyndlulióð 37 (34), och på honom anses det epitet syfta, som i handskriften lyder *nadbaufgann mann* [3] (asg). Det adjektiv, som ingår i det nämnda epitetet, är eljes icke belagt någonstädes, men då den svaga ackusativen *naddgǫfga* är anträffad i Gróugaldr 14, hava utgivarna av Eddan plägat ändra *nadbaufgann* till *naddgǫfgan.* Denna ändring är dock knappast tillåtlig, ty man har svårt att förstå, huru ett *g* genom felskrivning kunnat ersättas med ett *b*. Däremot vet man, att skillnaden mellan *h* och *b* i äldre tid ej var stor. Jag hänvisar till **R** s. 2, där man finner, att *h* i *hvsı* (rad 2)

---

[1] Holmberg Der Baum des Lebens s. 11.

[2] W. Golther Handbuch der germanischen Mythologie s. 362. Leipzig 1895.
K. Müllenhoff Zeitschr. f. d. Alt. XXX s. 236.
M. Roediger Zeitschr. f. d. Phil. XXVII s. 8 f.

[3] Flateyjarbók I s. 15; strof 34: 6. Christiania 1860.

genom en obetydlig förlängning av ett penndrag kan förvandlas till ett *b*, sådant det präntats i *bruNı* (rad 7). Jag tror, att man bör läsa **naddhǫfgan.*

Fisl. *naddr* m. plägar uppfattas som likvärdigt med 'projektil', 'vapen', när det ingår i någon av kenningarna *nadd-él*, *nadd-gǫfugr.*[1] Eljes betyder detta ord alltid 'stift', och nisl. *naddur* m. översättes av Zoëga[2] med 'stud', 'nail'. Blöndal ger som första betydelse för *naddur* m. '(stór nagli) Pig, Spiger; (oddur) Spids'. Därefter nämnas betydelserna '(spjót) Spyd; (vopn) Vaaben' (bl. a. såsom före kommande i omskrivningar (*naddasenna*, *naddatýr* o. s. v.). Jag översätter förleden i ackusativen **naddhǫfgan* med 'spik', 'stift'. Den andra leden står säkerligen i st. f. **hǫfðgan*, som förlorat sitt *ð*, emedan det stod i mitten av en ljudlagsvidrig trekonsonantisk förbindelse. **Naddhǫfðugr* betydde 'spikhövdad'. Ett sådant epitet var synnerligen lämpligt för Heimdall, om han, såsom jag tror, bl. a. dyrkades under formen av en gudastolpe, vilken i toppen uppbar ett stift. Detta stift var symbolen för 'nordspiken' (= nordstjärnan) d. v. s. för den tapp, kring vilken himlavalvet ansågs vrida sig.

Då 'nordspiken' lyser som guld, förstår man mycket väl, att Heimdall också bar namnet *Gullintanni*[3]. Snorres förklaring av detta namn (*tennr hans voru af gulli*) är helt visst uppkonstruerad av S. själv. *Gullintanni* bör översättas: 'han med den gyllene tappen'. Då det vidare säges om Heimdall, att han *er eigandi gulltopps*[4] menas därmed naturligtvis, att han i toppen är försedd med en gyllene spik. Mot denna förklaring kan icke invändas, att *Gulltoppr* på andra ställen säges vara en häst, på vilken Heimdall rider[5]. Vi skola längre fram finna, att Heimdall icke blott tänktes

---

[1] Hugo Gering Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda sp. 716. Halle a. S. 1903.

[2] G. T. Zoëga Íslenzk-ensk orðabók. Reykjavík 1904.

[3] Sn. E. I s. 100 *Gullintanni*, **W** s. 23 *Gullintanní*, **U** s. 269 *gvllintanni*.

[4] Sn. E. I s. 264 *Gulltopps*, **W** s. 61 *Gulltops*, **U** s. 311 *gvlltopps*, Sn. E. II s. 524 *gulltopps*. Jfr nedan not 5 samt Sn. E. I s. 480, Grímnismǫl 30 och Fragment, Sijmons Die Lieder der Edda s. 220. Halle 1906.

[5] Sn. E. I s. 100: *hestr hans heitir Gulltoppr* (jfr **W** s. 23 och **U** s. 270). Sn. E. I s. 176: *Heimdallr reið hesti þeim er Gulltoppr heitir* (jfr **W** s. 44). **U** s. 288: *Heimdallr reið gvlltopp.* Sn. E. I s. 70: *Hestar Ásanna heita svâ: — — — Gulltoppr —* (jfr **W** s. 17, **U** s. 262).

såsom världspelare utan därjämte såsom himlavalv. Himlavalvet, som uppbäres av och vrider sig kring den med en gyllene topp försedda världspelaren, kan med skäl sägas *ríða hesti þeim er Gulltoppr heitir.*[1]

På Heimdall som världspelare syftar också ett uttalande i **W** s. 23, som lyder: *Heimdallr* — — — — — — *er* — — — *settr þar uið hímínsenda* — — —.

Det fanns blott en punkt på himlavalvet, som av folken på norra halvklotet kunde betecknas såsom 'himmelens ände', och denna punkt låg vid polstjärnan. De citerade orden betyda enligt min mening 'han är uppställd mot himlapolen' och syfta på Heimdall som världspelare. Sn. E. I s. 100 har läsarten — — *sitr þar við himins enda* och i **U** s. 270 står *sitr þar við heims enda.* Jag betraktar båda dessa läsarter som förvanskade.

Då inga människor bo vid själva polen, där nordstjärnan står i zenit, är det klart, att norra Eurasiens inbyggare måste tänka sig världsaxeln såsom lutande mot norr.

Om den hos Leem avbildade världspelaren säges, att den lutar mot öster, mot solens uppgång. Härom säger Olrik MoM 1910 s. 4 not 1: 'Naar den lappiske støtte krummer sig mod øst, afviger det sikkert fra højsædessulen; men aarsagen turde være rent tilfældig: enten at træstammen har krympet sig i den av solen beskinnede side, eller at den allerede i forvejen havde sin skævhed'. Holmberg Der Baum des Lebens s. 18 säger i sin beskrivning av fig. 7: 'Weltsäule der Lappen — — — — durch Witterungseinfluss verbogen'.

Olrik och Holmberg hava kanske rätt i, att lutningen hos Leems stolpe beror på en tillfällighet, men detta har i alla fall varit en lycklig tillfällighet, ty den har gett mig nyckeln till Heimdalls namn *Hallinskíði*[2].

---

[1] Helge Rosén Studier i skandinavisk religionshistoria och folktro sidd. 68 f. (Lund 1919) har sökt förklara namnen *Gulltoppr, Gullintanni* genom antagandet, att Heimdall tänkts såsom en tupp eller en hackspett. Även Gudmund Schütte Hjemligt Hedenskab anser, att tuppen varit Heimdalls fågel. Se Rosén s. 70 not 1 (s. 66 not 2). Jag har icke haft tillgång till Schüttes arbete.

[2] Sn. E. I s. 100 *Heimdallr* — — — *hann heitir ok Hallinskíði* (jfr **W** s. 23). Om *hallinskíði* som *hrúts heiti* se Sn. E. II sidd. 483, 567 och 626. Om Heimdalls namn *Hialmskíði* se Sn. E. I s. 100 not 5 och **U** s. 269. De förvecklingar, som synas uppstå genom dessa sistnämnda uppgifter, skall jag söka lösa i den följande framställningen.

Alla torde vara ense om, att förleden i detta namn sammanhänger med verbet *halla* 'bringe i en skjæv, skraa, hældende Stilling'.

N. M. Petersen[1] ger översättningen 'ejeren af den hældende, krumme bane, hallinskeið'. Müllenhoff[2] säger: '*Hallinskôð* (sic!) — nach analogie von *Bundinskeggi*, *Ökkvinkalfa*, *Hanginlukla* udgl. — der mit schiefen geneigten Schneeschuhen?', men tillfogar, att man ej inser, varför Heimdall fått detta namn. Hj. Falk[3] ger följande förklaring: '*hallinskíþi* m. poet. widder, eig. der schräge, zurückgebogene hörner hat (*skíþ* von allem, was eine länglich-schmale form hat, vom schwert, spiess etc.): *hallinn*=*hallr*, wie *gjallinn* =*giallr*, *hallinskíþi* wird als name des gottes Heimdal(l)r gebraucht, was wahrscheinlich eine homonymische kenning ist: *heim-dalr*=cervus domesticus=aries (vgl. *heim-dali* 1. aries, 2. Heimdallus)'. Falks tolkning av *Hallinskíði* godtages av Hellquist[4]. F. Jónsson[5] skriver: '*Hallinskíði* — — — — den heldende —?' Vilh. La Cour[6] översätter *Hallinskíði* med 'den hældende stav'.

Skíð n. betydde icke blott 'skida' — denna betydelse var det som Müllenhoff hade i tankarna — utan också, ja framför allt 'et av de Stykker hvori en Stok kløves'. Jag kan icke se annat än att La Cours översättning är riktig. Men i motsats till La Cour tror jag icke, att det var solstrålen[7] (*the sunbeam*), som bar namnet 'den lutande staven', utan detta namn tillkom *den mot norr lutande världsaxeln.*

Holmberg[8] citerar följande uppgifter av Agapitov och Changalov om plägsederna hos burjaterna vid den tid, då schamanen skall företaga sin himmelsfärd.

---

[1] N. M. Petersen Nordisk Mythologi s. 246. København 1849.

[2] Karl Müllenhoff Ztschr. f. d. Alt. XXX s. 246 (i en postum uppsats).

[3] Hj. Falk PBB XIV s. 48.

[4] Elof Hellquist Ark. VII s. 172.

[5] Snorri Sturluson Edda udgiven af F. Jónsson s. 223. Jfr Egilsson-Jónsson Lexicon poeticum s. 222. København 1913—16.

[6] Vilh. La Cour Danske Studier 1923 s. 63.

[7] Med La Cours uppfattning av *Hallinskíði* faller hans tolkning av namnet *Vindhlér.*

[8] U. Holmberg Der Baum des Lebens s. 28. Sedan jag meddelat docenten Holmberg, att jag förstår *Hallinskíði* som 'den lutande staven' och anser, att härmed åsyftas en stolpe av det slag, som Leem lärde känna hos lapparna, har doc. H. fäst min uppmärksamhet vid burjaternas riter.

'Vor allem stellen sie in dem Zelte eine grosse und kräftige Birke mit den Wurzeln so auf, dass die Wurzeln nach der rechten südwestlichen Ecke zu so weit, von der Mitte weg, als Erdboden um die Feuerstätte freigelassen wird, in die Erde gegraben werden, während sie den Baumwipfel durch das im Dache befindliche Rauchloch stecken. Diese Birke symbolisiert den „Türgott" (udeši—burchan), welcher dem Schamanen den Zutritt zum Himmel öffnet.'

På följande sida tillägger Holmberg: 'Da wir wissen, dass die Jurtentür, wie aus früheren altaischen Quellen hervorgeht, gen Osten gerichtet war, war also die untere Hälfte jener im Burjatenzelte rechts befindlichen Birke eigentlich im Süden, während der Wipfel sich nach Norden neigte. Eine andere Frage ist es, ob dies nur durch die in der Mitte der runden Jurte liegende Feuerstätte kam, oder ob sich hierin gleichzeitig die Erkenntnis der geneigten Himmelsachse wiederspiegelte.'

Av det sammanhang, i vilket Holmbergs uppgifter ingå, blir det fullständigt klart, att den mot norr lutande björken i burjaternas tält ansetts utgöra en bild av världspelaren. Vilken orsaken till björkens lutande ställning än månde vara, så föreligger här ett bevis på förekomsten av en världspelarsymbol, för vilken *Hallinskíði* 'den lutande staven', är en synnerligen lämplig benämning[1].

Min förklaring av namnet *Hallinskíði* för Heimdall måste naturligtvis fullständigas genom en redogörelse för orsaken till, att detta samma namn — jämte *Heimdali* — förekommer som *hrúts heiti.*

Sn. E. II s. 483 läses: *hrvtz hæiti.* — — — — — *hallinskíði* — — *ok hæimdali.*

Sn. E. II s. 567: *Hruta heiti.* — — — *hallenskíðe.*

Sn. E. II s. 626: *Hrutr* — — — *hallinskiði* — — — *ok heimdali* — —.

F. Jónsson[2] har uttalat en förmodan om, att fåret, väduren, offrats till Heimdall. Detta är tvivelsutan riktigt, men ger oss ännu icke någon rätt att sätta likhetstecken mellan guden och offerdjuret. Denna rätt inträder däremot, såsnart vi uppfatta Heimdall som en stolpgud, vilken vid offret bekläddes med

[1] Däremot vågar jag icke påstå, att namnet *Hallinskíði* har någonting att göra med den snett i jorden instuckna påle, som omtalas av Holmberg Der Baum des Lebens s. 135 och som hos Altaifolken uppbär offerhästens hud.

[2] F. Jónsson Arkiv XXXV s. 313.

delar av offerdjuret. Detta är just vad som skedde vid de offer, som ägnades stolpgudarna. Hammarstedt gör i sin tidigare citerade avhandling gällande, att träd och trädstammar gjorts till föremål för en kult, bestående däri, att trädet bekläddes med *hud, horn* och *membrum virile* av ett offerdjur. S. 503 säges: 'Skäl finnes för att antaga, att vid det antydda bröllopsoffret tjurens membrum virile jämte hud och horn ursprungligen upphängts på stubben'. S. 508 läsa vi: 'Det var således otvivelaktigt i sin antydda egenskap av fruktbarhetsgudens representant som han (d. v. s. brudgummen) steg upp på den avhuggna stammen, ock på grund av samma värdighet torde han även såsom värdighetsattribut hava övertagit de ursprungligen trädet egnade delarna av offerdjuret, nämligen dettas hud, horn ock membrum virile. När brudgummen med tiden erhöll en ställföreträdare, — — — var det denne som uppträdde med antydda ritualdräkt och emblem. — — — — I åtskilliga karnevalsfigurer, särskilt i sydöstra Europa, likasom i *julbocken*[1] ock andra deras vederlikar, har den i djurhud klädde fruktsamhetsgudens representant med det falliska attributet fortlevat till inemot eller in i vår tid.'

Sambandet mellan dessa fruktbarhetsriter och lapparnas offer till *Väralden Olmay* understrykes uttryckligen av Hammarstedt. Till det nyss återgivna citatet från s. 503 fogar Hammarstedt en hänvisning till s. 514, där det bl. a. säges om *Väralden Olmay*, att han är gud för växtlighet och för fruktsamhet hos djur[2] och människor, och sedan tillfogas: 'Åt denne gud upprestes varje höst en med rötterna uppgrävd björk, vilken skulle föreställa guden, ock på denna idol bands offerdjurets membrum genitale „på Brystets ställe nedanför ansichtet".'

En stubbe, som föreställde världsaxeln och var utrustad med hud, horn och membrum genitale av en offrad vädur, kunde på en gång kallas 'världsträdet', 'den lutande staven' och 'väduren'.

Härvid bör man dock anteckna en viss skillnad mellan beteckningarna för guden och för väduren, i det att guden nästan aldrig kallas *Heimdali*. Denna namnform synes hava varit väduren förbehållen. F. Jónsson[3] har uttalat sig i

---

[1] Kursiverat av H. P.

[2] Jfr Jens Kildals uppgift (ovan s. 13), att Maylmen Radien skulle giva 'Lykke til Reyn'.

[3] F. Jónsson Arkiv XXXV s. 313.

denna riktning, men att döma av den ändring från gsg *Heimdala* till *Heimdalar*, som han vidtagit i en strof av Grettir (se ovan s. 5), har han icke insett, huru strängt denna regel i själva verket upprätthålles.

Den svaga formen *Heimdali*, gsg *Heimdala*, är belagd i följande fall.

Som benämning på väduren förekommer nsg *hœimdali* i Sn. E. II s. 483 och *heimdali* i Sn. E. II s. 626. Gsg *Heimdala* förekommer i cod. AM 371 4:to (Hauksbók, s. 84: 3) och gsg *Heimdala* en gång i huvudhandskriften av Snorra Eddan (Sn. E. I s. 268 not 15).

Det sista av dessa fyra fall kan måhända elimineras på den grund, att **W** s. 62 här har *Heimdalar* och *Heimdallar* läses både i **U** s. 312 och i cod. AM 757, 4:to (Sn. E. II s. 525). Men vill man söka en orsak till felet, kan man måhända finna den i följande omständighet.

På det ifrågavarande stället säges om Loki, att han kallas *þrœtu dólgr Heimdala ok Skaða.* Som Heimdalls motståndare skildras Loke i Húsdrápa. Uppgiften, att Loke trätat med Skade, syftar troligen på den kända myten om Loke, som bröt Skades motstånd mot Asarna genom att uppföra ett skådespel med en get, vilket kom Skade att brista ut i skratt [1]. Den, som skrev ned orden *þrœtu dólgr Heimdala ok Skaða,* kunde lätt komma på den tanken, att här åsyftades en saga, i vilken *Loke, Skade* och *Heimdall* uppträdde gemensamt. Någon sådan myt är dock icke känd, och då återstod för skrivaren ingen annan utväg än att ändra gsg *Heimdal(l)ar* till *Heimdala* och låta väduren nödtorftigt företräda den get, med vilken Loke kämpade i Skades åsyn och till förfång för henne.

På denna gissning lägger jag dock ingen vikt. Huvudsaken är ju, att alla handskrifter utom en — och därtill mycket goda handskrifter — på detta ställe visa gsg *Heimdal(l)ar.*

Däremot kan jag ej se annat än att man ej behöver ändra *Heimdala* till *Heimdalar* i cod. AM 371, 4:to [2]. Gsg *Heimdala* kan här minst lika väl syfta på väduren som på guden Heimdall.

Mer än en av de forskare, som studerat skaldernas kennin-

---

[1] Sn. E. I s. 214.

[2] Denna ändring är vidtagen i Hauksbók s. 84 noterna, hos F. Jónsson Den norsk-islandske Skjaldedigtning (I A s. 312), I B s. 289 f. och hos R. C. Boer i hans utgåva av Grettis saga s. 231, noten till strof 57.

gar, ha fäst sig vid det egendomliga förhållandet, att å ena sidan 'Heimdalls svärd' användes som en kenning för huvudet, medan å andra sidan 'Heimdalls huvud' begagnades som en kenning för svärdet. I kommentarierna till Sn. E. I s. 101 not a och s. 265 not b spårar man en viss tvekan att erkänna detta faktum, som dock icke kan bortresoneras. Meissner[1] säger uttryckligen, att här föreligger en motsägelse.

Innan jag går att söka förklara, huru dessa kenningar uppkommit[2], skall jag visa, att båda äro fullt säkert belagda. Jag hänför t. v. *Heimdali* till namnen på guden Heimdall.

I. *Kenningen 'Heimdalls svärd' = 'huvud'.*

1. I den nyss omnämnda strofen av Grettir läses: *verð ek Heimdala at hirða hior.*

F. Jónsson (som ändrar *Heimdala at* till *Heimdalar*) översätter: 'Jeg må frelse mit hoved'.

I Sn. E. I s. 100 heter det *Heimdalar sverð er kallat höfut.* S. 101 översättes detta med orden 'Heimdali gladius appellatur caput', men i not a tillfogas: 'i. e. caput appellatur gladius Heimdalli', och läsaren hänvisas till den nyss citerade versen av Grettir.

2. I samma riktning som Grettis vers pekar en dikt av Biarni A:son, där det heter[3]: — — *fylkis fœrðu* — — *brá merkí* — — — *or hiǫruí Heímdallz* — — —.

F. Jónsson översätter '— — sled öjnene ud af fyrstens hoved — —'. Även skrivaren har haft klart för sig, att *Heimdallz hiǫrr* betyder 'huvud', ty bokstäverna *hiǫr-* i *hiǫruí* äro ändrade från *hǫf-*. Under nedskrivningen av texten har han uppenbarligen tänkt på det ord, som kenningen hade till uppgift att återge.

I **W** s. 61 har skrivaren tydligen gripits av en viss osäkerhet i valet mellan två olika kenningar. Till en början har han

---

[1] R. Meissner Die Kenningar der Skalden s. 126 (jfr s. 150). Bonn und Leipzig 1921. Se ock Müllenhoff Ztschr. f. d. Alt. XXX sidd. 251—258, W. Golther Handbuch der germ. Myth. s. 364 not 3.

[2] Hellquist Arkiv VII s. 172 säger: 'Att — Heimdalls svärd kallas *hǫfoð* beror — — — — därpå, att guden — — haft benämningar, som tillkommo bocken. Hufvudet, med hvilket denne stångas, kallas hans „svärd" liksom t. ex. fötterna med hvilka haren räddar sig på flykten i nsv. skämtsamt kallas „harvärjan".' Se ock Helge Rosén Studier etc. s. 65.

[3] **W(b)** s. 111, Sn. E. II s. 499, F. Jónsson Skj. I A s. 542, I B s. 523.

skrivit: *Heimdallar suerd hofut heiter*. Men genom bokstäverna *a, b, c* är enligt F. Jónsson 'den rette ordfølge betegnet'. Som sådan anges *hofut heiter Heimdallar suerd.*

II. *Kenningen 'Heimdalls huvud' = 'svärd'.*

1. I Háttatal[1] anträffas följande versrader, här återgivna i normaliserad form:

Hialms fylli spekr hilmir
huatr Vindhlés skatna

I prosaordföljd läser F. Jónsson *Hvatr hilmir spekr skatna hjalms fylli Vindhlés* och översätter: 'Den raske fyrste stiller mændene med sværdet'. *Vindhlér* är som känt ett namn på Heimdall. 'Heimdalls hjälms utfyllnad' är='Heimdalls huvud' = 'svärdet'.

2. I god överensstämmelse med den kenning, som de nämnda versraderna innehålla, står en uppgift i Sn. E. I s. 264, där det heter: *Heimdalar höfut heitir sverð.*

Måhända bör det ytterligare nämnas, att Forspiallslióð 14 innehåller kenningen *suerþ áss hvíta*, d. v. s. 'den vite gudens svärd' = 'Heimdalls svärd' = 'huvudet'.[2] Om detta fall medräknas, bör det naturligtvis föras under gruppen I.

Med stöd av ovanstående, delvis fullt säkra belägg veta vi alltså, att 'Heimdalls svärd' varit en kenning för huvudet och 'Heimdalls huvud' en kenning för svärdet. Denna skenbara motsägelse löses ytterst enkelt, så snart man insett, att Heimdall varit ett namn, med vilket man betecknat den stolpe, som föreställde världsaxeln, samt att det hörde till dyrkan av stolpgudar att på dem uppsätta membrum virile (på fisl. *suerð*)[3] av ett offerdjur.

Ovan s. 66 hänvisade jag till Hammarstedt, som på s. 513 f. meddelar, att lapparna på den björk, som skulle föreställa guden *Maylmen Radien* bundo offerdjurets membrum genitale 'på Brystets ställe nedanför ansichtet'. Denna placering synes hava varit en lämning av ett ännu äldre bruk, enligt vilket man till förment gagn för fruktsamheten fäste ett *suerð* på toppen av en stock eller en bjälke. S. 515 omnämner

---

[1] Se Sn. E. I s. 608, **W** s. 88, **U** s. 376, F. Jónsson Skj. II A s. 54 och II B s. 62. Jfr ock **U** s. 370: *hjalms fylli spekr hilmer.*

[2] S. Bugge NFkv. s. 373; Müllenhoff Ztschr. f. d. Alt. XXX s. 251 not 1. Detta ställe har missuppfattats av Grimm Deutsche Mythologie s. 213.

[3] Se Fritzner[2] III s. 619.

Hammarstedt efter Mannhardt och Kemble, att i England vid påsken en präst, åtföljd av dansande flickor, burit kring till ära för fader Liber 'membra humana virtuti seminariæ servientia super asserem artificata'. S. 502 påpekas, att vid de klassiska folkens falloforier fallosbilden var fäst vid övre ändan av ett trä. Vidare säges på s. 502, att bröllopsträd eller bröllopsstänger i Sverge förekommit från Blekinge åtminstone upp till Jämtland och utom Sverge alltifrån östra Asien till västra Europa. På samma sida tillfogas, att denna bröllopsceremoni sannolikt varit förbunden med ett tjuroffer eller ett *bockoffer*[1].

Vi veta alltså:

1. att ett *suerð* fästes på toppen av bröllopsstängerna och nära toppen av de träd, som föreställde världsaxeln (Maylmen Radien).

2. att Maylmen Radien lika väl som bröllopsstängerna ansågs befordra fruktsamheten (se ovan s. 21).

Under dessa omständigheter få vi väl antaga, att man vid någon tidpunkt plägade fästa ett *suerð* i själva toppen av de stolpar, som företrädde världsaxeln Heimdall. Då förstår man utan vidare innebörden av ekvationerna

Heimdallar hǫfuð = suerð
Heimdallar suerð = hǫfuð,

och dessa ekvationer upphöra att synas inkompatibla.

Vidare inser man, huru överflödigt det är att med F. Jónsson ändra *Heimdala* till *Heimdalar* i den tidigare (sidd. 5 och 22 f.) omnämnda strofen av Grettir. *Heimdala hiǫrr* är lika med *suerð hrúts* och betecknar huvudet, emedan membrum virile av en offrad bock plägade uppsättas som 'huvud' på en gudastolpe.

Med hänsyn till dessa omständigheter och till det, som ovan s. 22 sagts om gsg *Heimdala* i Sn. E. I s. 268 not 15, vågar jag nu — i likhet med F. Jónsson — påstå, att den svaga formen *Heimdali* icke är säkert belagd som namn på guden *Heimdal(l)r*, utan endast som *hrúts heiti.*

Vad jag däremot alls icke förstår är F. Jónssons försök[2] att misstänkliggöra den form *Heimdalr*, som minst ett dussin gånger (se ovan s. 7) är belagd i växling med *Heimdallr.*

Som jag redan på s. 11 antydde, står namnväxlingen *Heim-*

---

[1] Kursiverat av H. P.
[2] F. Jónsson Arkiv XXXV s. 313.

dallr ~ *Heimdalr* i samband med en tudelning av själve gudens gestalt och funktioner.

Jag syftar här icke på föreställningarna om en världspelare och ett världsträd. Dessa två föreställningar stå varandra så nära, att de nästan kunna anses sammanfalla — en iakttagelse av Holmberg, som jag litet längre fram skall söka att yttermera styrka. Här vill jag närmast framhålla, att den gudom, som företrädde stödet för himlavalvet, d. v. s. världspelaren, ofta även fick företräda själva himlavalvet. Huru oskiljaktiga världspelaren och himlavalvet kunde anses vara, framgår allra tydligast av de beläten, som dolganerna tillverkat och uppställt. De finnas avbildade hos Holmberg[1] och återgivas här (fig. III). Världspelaren uppbär ett skyddstak, som föreställer himmeln, och på ett av dessa beläten finner man utom den mellersta och längsta pelaren fyra kortare och klenare pelare, som stödja var sitt hörn av det fyrkantiga skyddstaket.

Nu finnes det vissa omständigheter, som tyda på, att liknande beläten varit kända också hos skandinaverna och där företrätt guden Heimdall.

Jag tror mig ovan sidd. 18 ff. hava ådagalagt, att Heimdall burit namnet *Hallinskíði* 'den lutande staven' i sin egenskap av den lutande världsaxelns gud. Därvid nämnde jag i en not på s. 18, att en namnvariant *Hialmskíði* finnes antecknad. I **U** (Sn. E. II s. 269) heter det: *heimdallr — — — heitir ok hialmskiþi*, och i Sn. E. I s. 100 not 5 anges (den uppenbarligen normaliserade) läsningen *Hjálmskíþi* för **U** och **H**. *Hallinskíði* är det naturliga namnet för burjaternas avbildningar av världspelaren (se ovan sidd. 19 f.). För dolganernas med tak försedda pelare är *Hialmskíðí* 'staven med skyddstak' den lämpligaste benämning man gärna kan tänka sig. De fyra mindre stöden, som äro placerade i de fyra hörnen av himlataket, leda tanken osökt till de uppgifter om världens skapelse, som meddelas i Sn. E. I sidd. 48—50 (jfr **W** s. 13): *tóku þeir ok haus hans, ok gerðu þar af himin, ok settu hann upp yfir jörðina með IV skautum, ok undir hvert horn settu þeir dverg; þeir heita svâ: Austri, Vestri, Norðri, Suðri.* Jfr ock Sn. E. I 314, där det heter: *Hvernig skal kenna himin? Svâ at kalla hann — — — erfiði eða byrði dverganna, eða hjálm Vestra ok Austra, Suðra, Norðra, — — —.*

[1] Holmberg Der Baum des Lebens s. 16 figg. 5 och 6. Jfr Holmbergs text s. 15.

Som sagt voro de fyra hörnstöden på dolganernas himlabeläten både kortare och klenare än den i mitten stående världspelaren. Jag tror, att skandinaverna haft liknande beläten som dolganerna och att myten om de fyra dvärgarna har sitt upphov i någon gåta, i vilken de fyra hörnstöden liknats vid dvärgar, emedan den i mitten stående världspelaren var längre och grövre.

Icke en gång här sluta överensstämmelserna mellan dolganernas beläten och Eddamyterna.

I Sn. E. I s. 264 (jfr **W** s. 61 och Sn. E. II s. 524) säges om Heimdall *at hann var lostinn manns höfði í gögnum.* Dessa ord hava enligt min tro vantolkats. Rosén[1] säger: 'Skulle någon särskild mening ligga bakom uppgiften, så skulle jag våga göra den kanske djärva gissningen, att det är seden att använda fårskinnet som klädesplagg. Om ett skinn, som användes som klädesplagg, kan det sägas, att det blivit slaget igenom av ett människohuvud.' Det torde dock bliva svårt för Rosén att övertyga någon om lämpligheten av att använda verbet *liósta* i sådant sammanhang. Halsöppningen i kläderna åstadkommes ej sålunda, att man 'slår' huvudet genom ett fårskinn. K. Krohn[2], som vädrar kristet inflytande överallt, ändrar *manns höfði* till *hǫfuðsmanni* och menar, att Heimdall är lika med Kristus, som blev genomstungen av en hövitsman. Frånsett en del andra invändningar, som kunna göras, vill jag anmärka, att Krohn här handskas alltför fritt med Snorres text.

Jag önskar nu fästa uppmärksamheten vid en uppgift, som Holmberg meddelar i texten till sina figurer 5 och 6, här meddelade som fig. III. Holmberg säger: 'In fig. 6 war in jeder Ecke des vierseitigen, mit dem Doppeladler versehenen Daches der Mittelsäule ein an einen Menschen erinnerndes Holzbildnis.' Om det ifrågavarande himlabelätet kan det med skäl sägas, att fyra människobilder äro inslagna i detsamma[3]. Steget är då icke alltför långt till Snorres uppgift, att ett människohuvud var slaget genom Heimdall. Skulle någon stöta sig vid den omständigheten, att dolganernas beläten visa *fyra människobilder*, medan Snorre talar om *ett människohuvud*, så vill jag påminna om, att lapparnas *Maylmen*

---

[1] Helge Rosén Studier etc. sidd. 65 f.
[2] K. Krohn Skandinavisk mytologi s. 136. Helsingfors 1922.
[3] Jag föreställer mig, att varje människobild undertill hade en plugg, som slogs in i den träskiva, som föreställde himlavalvet.

Radien enligt Hammarstedt s. 514 ofta försågs med *ett huvud.* Det finnes visserligen ingenstädes sagt, att detta huvud inslogs i stolpen, tvärtom säges det en gång, att den uppåtvända roten av en björkstubbe omdanades till liknelse med ett huvud. Men tekniken för åstadkommandet och fastgörandet av ett människohuvud behöver icke hava varit densamma överallt och i alla tider. Den kan vid någon tidpunkt hos skandinaverna hava varit densamma som hos dolganerna. För ett sådant antagande tala de många andra fall, i vilka dolganernas beläten kasta ljus över den skandinaviska mytologien.

I detta sammanhang må ytterligare påpekas, att en dubbelörn sitter överst på dolganernas världspelare. Månne vi icke här se en bild av den örn, som enligt Sn. E. I s. 74 *sitr í limum asksins* och enligt Vsp 50 skriar, sedan världsbranden förtärt världsträdet, i vars topp han suttit?[1]

Heimdalls namn *Hialmskíði* är icke det enda beviset på att han alternativt tänkts såsom himlavalvets gud. För att kunna förstå ett annat viktigt bevis måste vi emellertid taga kännedom om en folkföreställning, som skildrats av Holmberg[2]. Himmeln uppfattas som ett tak, vilket skyddar mot köld och *blåst,* men endast ofullkomligt, ty det är genomsållat av hål — stjärnorna. Den skadligaste gruppen av hål bildas av Plejaderna. De kallas av jakuterna 'lufthålet', av finnarna *seula*, *seulanen* 'sållet'. En jakutisk hjälte samlade åt sig trettio par vantar av vargbensskinn för att därmed täppa till detta vindhål, som oupphörligt utspydde köld och drag.

Nu finnes det ett säkert bevis för, att också skandinaverna betraktade himmeln som ett skydd mot blåsten. I Helgakuiða Hundingsbana II 48 kallas regnbågen för *vindhialms brú* d. v. s. 'vindskyddets bro'. Med 'vindskyddet' menas här naturligtvis himmeln. Gering[3] översätter *vindhialms brú* riktigt med 'himmelsbrücke'. S. Bugge[4] säger visserligen, att

---

[1] Docenten Holmberg har gjort mig uppmärksam på den fasta förbindelsen mellan världsträdet och örnen i dess topp. Jfr 'der Baum des Lebens' s. 67, där Grímnismǫl anges som källa för påståendet, att en örn sitter i toppen av Yggdrasils ask. Troligen syftas här på Grímn. 10 *drúpir ǫrn yfir* och på Grímn. 32 *arnar orð* etc. Snorres parafras av Grímn. (se citatet från Sn. E. I s. 74) gör det troligt, att denna dikt innehållit ytterligare en strof, i vilken det talats om en örn på askens grenar. Jfr Hildebrand-Gering Die Lieder der älteren Edda s. 86.

[2] Holmberg Der Baum des Lebens s. 21 f.

[3] Gering Wb sp. 1149.

[4] S. Bugge Helge-Digtene s. 112. Kjøbenhavn 1896.

fvn. *hialmr* i denna sammansättning fått den vidsträckta betydelsen 'Skjul', 'Dække' genom inflytande från ags. Men Holmbergs undersökningar visa, att 'vindskyddet' är en för primitiva folk fullt naturlig beteckning för himlavalvet, och påståendet, att betydelsen 'skyddstak' för *hialmr* helst bör tillskrivas anglosaxiskt inflytande, synes mig icke välgrundat, då denna betydelse helt enkelt är den ursprungliga.[1]

Namnet *Vindhialmr* på himmeln leder tanken osökt till ett av Heimdalls binamn, nämligen *Vindhlér*. F. Jónsson[2] skriver '*Vindlér* [Heimdal; betydn. uvis]' och Hj. Falk[3] '— — Heimdals binavn *Vindhlér (Hlér=Ægir)*'. Belägg för detta namn anträffas flerstädes i Sn. E. Formen för namnet växlar något. Nsg skrives *Vindler* (Sn. E. I s. 266), *Uindler* (**W** s. 61), *vindgler* (**U** s. 311), *víndlerr* (Sn. E. II s. 524), *Vindgelr* (**H**, se Sn. E. I s. 266 not 1) och *Vindleri* (**H**β, ibidem). Gsg skrives *Vindhlœs* (Sn. E. I s. 608), *Uindlés* (**W** s. 88) och *vinles* (**U** s. 376).

F. Jónsson Skj. II B s. 62 utläser gsg — helt visst riktigt — som *Vindhlés*. Den senare leden i namnet *Vindhlér* återgår till ett urn. **hleuaz*[4], identiskt med fsax. *hleo* m. 'Schutz von dem Wetter'[5] och blott genom sitt maskulina genus skilt från fvn. *hlé* n. 'Læ', 'Ly'. *Vindhlér* betydde naturligtvis 'den som skyddar mot vinden', och att namnet lämpade sig synnerligen väl för himlavalvets gud, framgår av det nyss sagda. Det är naturligtvis formellt möjligt att uppfatta *Vindgler* som en Vernersk växelform till *Vindhlér*, och namnet på himmelsguden kan vara tillräckligt gammalt för att tillåta en sådan förklaring. Men det är också möjligt, att senare tiders barn liknade himmeln vid en glaskupa (*gler* n. = 'glas'), som skyddade mot vinden.

Såsom himlavalvets gud bar Heimdall namnet *huíti áss*[6] eller *huítastr ása*[7]. Tidigare (sidd. 17 f.) har framhållits, att uppgiften om Heimdalls ritt på *Gulltoppr* framkallats av

---

[1] Jfr Fick-Torp Wortschatz s. 80 och Hellquist Sv. etym. ordb. s. 239.

[2] Snorri Sturluson Edda s. 235.

[3] Hj. Falk Odensheite. Videnskapsselskapets Skrifter II. Hist. filos. Klasse. 1924. N:o 10 s. 7. Kristiania 1924.

[4] Annorlunda Vilh. La Cour. Jfr ovan s. 19, not 6.

[5] Fick-Torp Wortschatz s. 109.

[6] Se Sn. E. I sidd. 100 och 264, **W** sidd. 23 och 61, **U** sidd. 269 och 311, Sn. E. II s. 524, Forspiallslióð 14 (Bugge NFkv. s. 373).

[7] Þrymskuiða 14.

föreställningen om himlavalvet såsom uppburet av världspelaren. Denna kallades *Gulltoppr*, emedan den i spetsen bar den guldskimrande spiken, polstjärnan.

Det resultat, till vilket jag kommit, nämligen, att Heimdall tänkts dels som världspelare (= världsträd), dels som himlavalv, innebär ingenting överraskande för den, som läst Holmbergs arbete 'Der Baum des Lebens'. Det är icke nog med, att man där finner avbildningar av beläten (se ovan sidd. 26 f.), som innefatta både världspelaren och himlataket, utan även i texten framhålles mer än en gång, huru nära världspelarens gudom står till världstakets. S. 25 talas om böneformulär 'in welchen der Himmelsgott im innigsten Verhältnisse zum Säulengotte steht', och s. 43 säges: 'Die beiden Vorstellungen des Weltberges als Weltsäule und Himmel selbst vereinigt der in chinesischen Bildern dargestellte Sumeru — —'. På tal om 'der Weltberg' må ytterligare nämnas, att Holmberg på samma sida omtalar Heimdalls bostad *Himinbiǫrg*[1] som exempel på föreställningen om ett världsberg eller himmelsberg och påpekar, att världsberget enligt vissa folkföreställningar — Holmberg åberopar närmast finska trollrunor — antingen blott är 'ein inmitten des Erdkreises liegender, in Himmelshöhen regender Riesenberg, als solcher auch manchmal in den Himmel selbst verlegt' eller 'die Himmelskuppel in ihrer Gesamtheit'.

Jag tror mig nu hava skäl att till slutlig behandling (jfr ovan sidd. 11 och 25 f.) upptaga frågan, om icke namndubletten *Heimdallr* ~ *Heimdalr* bör ses i ljuset av Heimdalls funktioner som världspelare (= världsträd) och som himlavalv. Att *Heimdallr* betyder 'Weltstamm' har (se ovan s. 2) redan påståtts av Uhland, och hans tanke har vidare utvecklats av mig sidd. 7 ff. Lika rimligt är det, att *Heimdalr* varit ett namn på himlavalvet. Hellquist[2] har bland släktingarna till fisl. *dalr* nämnt gr. *θόλος* 'Kuppeldach'. Boisacq[3] översätter *θόλος* f. med 'voûte, coupole, rotonde; étuve voûtée' och Fick-Torp[4] med 'Kuppelbau, rundes Häuschen'. Om *-dalr* i *Heimdalr* identifieras med gr. *θόλος*, fås den tilltalande översättningen 'das Welt-Kuppeldach', och icke ens översättningen 'das runde Welthäuschen' avlägsnar oss från

[1] Grímnismǫl 13, Sn. E. I s. 100, **W** s. 23, **U** s. 270.

[2] Elof Hellquist Arkiv VII s. 171.

[3] Emile Boisacq Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Heidelberg-Paris 1916.

[4] Fick-Torp Wortschatz s. 204.

skandinavernas föreställningar om himlavalvet, ty bland kenningarna för himmeln nämner Snorra-Eddan *hús lopts ok iarðar*[1].

På s. 26 har jag nämnt, att föreställningarna om ett världsträd och om en pelare, som uppbär himlavalvet, stå varandra så nära, att de kunna anses sammanfalla. Denna tanke härstammar icke från mig utan från Holmberg, som redan i uppsatsen 'Valhall och världsträdet' framgångsrikt utvecklat densamma och senare återkommit till den i 'Der Baum des Lebens'. Vid diskussionen av guden Heimdalls namn och funktioner är det nödvändigt att ånyo behandla denna fråga, delvis med anförande av nya argument.

I Grímnismǫl 25 och 26 samt i Snorra Eddan omtalas ett mytiskt träd, vars namn plägar skrivas *Lǽráðr*. I registret till Sn. E. (III s. 757) står under rubriken Arbores: '*Leraþr* (*-aþs, lieradz, beraþr.* rect. *Lær-*; significatio incerta) — —'. F. Jónsson npptager i registret till **W** (s. 118) formen *Læraðr*, men antecknar inom parentes, att hdskr. har *Ler-*. I sin utgåva av Snorra-Eddan använder F. Jónsson (registret s. 227) formen *Læráðr* och tillägger inom klammer orden: 'et træ, betydn. uvis'. Gerings Wörterbuch sp. 1387 har: '*Lǽráþr* m. — — —. Vermutlich = *Yggdrasels askr.*'

Den traditionella normaliserade formen *Lǽ-ráðr* har emellertid intet fast stöd i handskrifterna.

Cod. R 2365, 4:to (Grímn. 25 och 26) har *lęraþs* 2 grr (19: 5 och 19: 7—8). I sin inledning till den fotolitografiska utgåvan s. XXVIII säga F. Jónsson och Wimmer: '*ę*, *e* med krølle forneden til venstre, forekommer utallige gange i samme betydning som *e* — — —'. Man behöver ej läsa mera än en sida i texten för att finna, att detta uttalande håller streck också beträffande lång vokal. På rad 6 står *nę* = *né* och på rad 32 *hlęvangr* = *Hlévangr.*[2]

Cod. AM 748, 4:to (Grímn. 25) har *læraðs* (8: 25). I Grímn. 26 står endast *l.* Här bör märkas, att denna handskrift ymnigt använder *æ* som tecken för *é*. Se t. ex. 1: 1 *sæ* = *sé* och 1: 20—21 *hlæsæẏ* = *Hléseyiu* hos Hildebrand-Gering s. 114.

Cod. R 2367, 4:to (= **r**) har *Leraðr*. Se Sn. E. I s. 128. I en not antecknas, att **H** har *Beraþr* och **S** *lieradz*.

---

[1] Sn. E. I s. 316 *hús lopts ok jarðar ok sólar* (jfr Sn. E. II s. 526). **U** s. 341 har blott *hvs. loptz ok iarþar.*

[2] Jfr Gering Wb sp. 1306.

Cod. **W** s. 30 har *Leradr.*

Cod. **U** s. 277 med not har *leraþ*, efterföljt av en tvetydigt skriven bokstav. Jfr Sn. E. I s. 128 not 7.

Ingen enda skrivning talar sålunda emot läsningen *Léráðr*, och för densamma talar skrivningen *lieraðz* i **S**. I fisl. har *é* dialektiskt övergått till *ié* redan omkring år 1200 och allmänt omkring år 1300 [1]. Cod. **S** är skriven år 1661. Se Sn. E. I s. VII.

Vi hava så mycket större skäl att hålla oss till handskrifternas anvisningar, som ingen hittills lyckats finna någon antaglig förklaring på namnet **Lǿráðr*. Bugges försök [2] att föra detta namn till lat. *laurus* 'lager' torde icke kräva något bemötande.

Ingen tyckes hava tänkt på att förklara *Léráðr* ur ett äldre **Hléráðr*. Sannolikt har man låtit avskräcka sig därav, att *Hróptr* i Grímn. 8 allittererar med *huerian*, *Hróðvitnis* i 39 med *Hati* och *Hnikarr* i 47 med *Herteitr*, medan *Léráðs* i 25 och 26 allittererar med *limum*. Men man har förbisett möjligheten av att *Léráðr* i den trakt, där dikten uppkommit, varit ett lånord, härstammande från en dialekt, i vilken *h* tidigt fallit i uddljudande ställning framför *l* (*n*, *r*) [3]. Med hänsyn till Läfflers upptäckt, att det heliga trädet i Uppsalalunden påverkat världsträdsmytens gestaltning i norden [4], ligger den tanken nära till hands, att namnet *Léráðr* härstammar från Sverge, där uddljudande *h* framför *l* (*n*, *r*) bortföll mycket tidigt och i genomsnitt troligen något tidigare än i Norge [5]. Jag ser sålunda intet hinder för antagandet, att *Léráðr* är likvärdigt med ett fisl. **Hléráðr*.

Den anglosaxiska motsvarigheten till fisl. *hlé* n. 'Læ', 'Ly' lydde *hléo*, *hléow* n. och betydde 'Obdach', 'Decke', 'Schutz' [6]. Betydelseövergången 'skydd' > 'tak' är så naturlig, att den

---

[1] A. Noreen Aisl. Gr.⁴ § 103.

[2] Sophus Bugge Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse sidd. 556—558 och 561. Christiania 1881—1889. — The Home of The Eddic Poems sidd. XXVII f. London 1899.

[3] Bugge The Home of The Eddic Poems sidd. XVII f. har visserligen tänkt på möjligheten av att detta namn vandrat från ett nordiskt språk (danskan) till ett annat, men har ej tagit i betraktande det i olika dialekter oliktidiga bortfallet av *h* i uddljud framför *l* (*n*, *r*).

[4] L. Fr. Läffler Det evigt grönskande trädet etc., t. ex. s. 670.

[5] Se Noreen Aschw. Gr. § 312 samt Aisl. Gr.⁴ § 289.

[6] Fick-Torp s. 109.

mycket väl kan hava försiggått i olika delar av den germanska världen. Det 'tak', om vilket här är fråga, kan icke hava varit något annat än himlavalvet, som stöddes av värdsträdet = världspelaren. Den senare leden av sammansättningen **Hlé-ráðr* är naturligtvis ett nomen agentis till verbet *ráða*. Sådana nomina agentis voro mycket vanliga i andra leden av sammansättningar. Jag påminner om svärdsnamnet *Kuernbítr* [1], personnamnet *Þorskabítr* [2] samt åtskilliga fsv. sammansättningar med *-biter* [3]. **Hlé-ráðr* kan sålunda hava betytt 'den som har makten över taket' och var ett synnerligen lämpligt namn på den pelare, som enligt lapparnas tro hade makt att låta 'Verden nedfalde' [4], om den icke förnöjdes med offer, och som de bl. a. kallade *Maylmen Radien*, *Väralden Radien* — namn, vilkas senare led osökt för tanken till *Léráðr* [5].

Identiteten mellan trädet *Léráðr* och den världspelare, kring vilken himlavalvet ansågs rotera, har på ett övertygande sätt uppvisats av Holmberg [6]. Med rätta utgående ifrån, att *askr Yggdrasils* och *Léráðr* äro olika namn på samma träd [7] och att geten *Heiðrún* och hjorten *Eikþyrnir* hava ett gemensamt ursprung (se s. 345), har Holmberg visat, att det behornade djur, som står på taket av en gudaboning och som — multiplicerat med fyra — löper i askens grenar och biter barr [8], ingenting annat är än Karlavagnen, som på himlataket kretsar kring världsaxeln. Grönländare, lappar, samojeder, ostjaker och ryssar i Sibirien likna Karlavagnen vid ett behornat djur (hjort, ren eller älg). Ehuru Holmberg själv icke nämner något därom, tror jag, att man ur hans framställning också kan få fram en förklaring på hjortarnas fyrtal i Sn. E. I s. 74. Då Holmberg säger, att *sarva* enligt J. A. Friis, Lex. lapp. s. 609, betyder dels 'hjort', 'älg', dels 'fyra stjärnor till vänster af karlavagnen',

---

[1] Hj. Falk Altnordische Waffenkunde s. 53. Videnskapsselskapets Skrifter II. Hist.-Filos. Klasse. 1914. No 6. Kristiania 1914 (jfr Flateyiarbók I s. 47).

[2] B. Kahle Arkiv XXVI s. 195.

[3] Axel Lindqvist Arkiv XXIV sidd. 365—372.

[4] Se ovan s. 13.

[5] Holmberg Der Baum des Lebens s. 16 f. anför formen *Veralden rad* och säger s. 17 not 2: —— *radien* und *rad* kommt von dem nordischen *råda* 'herrschen'.

[6] Holmberg Valhall och världsträdet sidd. 344—349.

[7] Jfr Gering Wb spp. 1387 och 1390.

[8] Sn. E. I s. 74: *En IIII hirtir renna í limum asksins oc bíta barr;* ———.

medan *sarw, sarva* på andra håll uppges betyda 'älg' eller 'karlavagnen', ligger det nära till hands att härleda uppgiften om fyra hjortar ur det faktum, att en av de stjärnbilder, som kallats 'älgen', består av fyra stjärnor.

Tanken på att *Lêráðr* kunde vara en namnform, som tidigt inlånats från östnordiskt språkområde, är icke så djärv, som man till en början kanske vore benägen att tro. Jag nämnde redan, att Eddornas uppgifter om världsträdet, såsom Läffler påpekat, visa ett påtagligt inflytande från idegranskulten i Uppsala. Dessutom skall jag här nedan söka ådagalägga, att Vsp innehåller en hel rad av ord och former av östnordiskt ursprung. Min förklaring av namnet *Lêráðr* ställer det sålunda ingalunda i en kategori för sig.

Det återstår ännu att diskutera många uppgifter om *Heimdall,* som anträffas i Eddorna. Men åtskilliga av dessa uppgifter belysas lättast vid diskussionen av några senare strofer i Vsp. För att få en riktig uppfattning av uttrycket *mǫgu Heimdallar* i strof 1 torde vi icke behöva veta mera än att *Heimdallr* betydde 'världsträdet'. Världsträdet eller livsträdet har på många håll bevisligen ansetts vara upphovet till allt liv och särskilt allt mänskligt liv på jorden. I dess närhet uppträdde den första människan. Holmberg berättar[1]: 'Der Platz dieses lebenspendenden Baumes ist den Jakutensagen nach die Wohnstätte des ersten Menschen oder also eine Art Paradies. Als der erste Mensch nach seinem Eintritt in die Welt wissen wollte, weshalb er existiert, ging er zu jenem Riesenbaume — — —. Da bemerkte er, wie sich in dem Stamme des Wunderbaumes plötzlich eine Öffnung zeigte, in der ein weibliches Wesen bis zum Gürtel sichtbar wurde und ihm offenbarte, dass er in die Welt gekommen sei, um Stammvater des Menschengeschlechtes zu werden.'

S. 61 säger Holmberg: 'Wo und wann auch diese Lebensbaum-Vorstellung der Jakuten im grauen Altertum entstanden ist, wir treffen ihre Verwandten schon in Urzeiten bei den asiatischen Kulturvölkern. Wie bekannt zeigt sich der entsprechende Glaube der alten Semiten auch in der Bibel (Gen. 2.9): »Und Gott der Herr liess aufwachsen aus der Erde allerlei Bäume, lustig anzusehen und gut zu essen, und den Baum des Lebens mitten im Garten — — —». Genau wie in der Jakutensage hält sich der erste Mensch auch hier bei dem Lebensbaume auf.'

---

[1] Holmberg Der Baum des Lebens s. 57.

S. 62 påpekas, att berättelser, i vilka den första människan förekommer vid livsträdet, anträffas också i den iranska och i den indiska mytologien.

Om det nordiska livsträdet (*askr Yggdrasils*, *Mimameiðr*, *Léráðr*) säges s. 66: 'Die ersten Menschen treffen wir in Verbindung mit diesen Bäumen nicht an, wenn wir nicht Heimdall, dessen Horn unter dem Yggdrasill verborgen ist, oder Mimir, der Weisheit aus seinem Brunnen trinkt und diesen hütet, dafür halten wollen'.

Av det, som tidigare sagts, och kanske ännu mer av mina kommentarier till Vsp 2, 19, 27 och 46 (se nedan) torde det framgå, att Heimdall icke är en mytologisk gestalt, som har sin plats i närheten av världsträdet, utan är identisk med trädet. Han är sålunda icke den första människan, men väl är han det träd, i vars skugga de första människorna växte upp. Dessa kunna därför med skäl kallas 'Heimdalls söner'.

Kenningen 'Heimdalls söner' för människorna sammanställes allmänt med innehållet i Rígsþula, där det berättas, att Heimdall under namnet *Rígr* i tur och ordning besökte tre äkta par och genom att på alla dessa ställen tillvälla sig den äkta mannens rättigheter blev fader till de olika kasterna i samhället. Nordal[1] påstår, att det icke skulle hava varit möjligt att tyda den ifrågavarande kenningen, om Rígsþula hade gått förlorad.

I det föregående har jag sökt tyda kenningen *megir Heimdallar* utan att indraga Rígsþula i diskussionen. Det återstår nu för mig att uttala min åsikt om Heimdalls roll i denna dikt.

Till en början vill jag framhålla, att själva dikten icke innehåller ett enda gudanamn, således icke heller namnet *Heimdallr*. Huvudpersonen *Rígr* tecknas som en övermänsklig varelse, men det säges dock ingenstädes, att han var en gud. Den lilla, på prosa avfattade inledningen ter sig för mig icke blott såsom umbärlig utan som en affisch utan något levande samband med dikten. Det är icke heller svårt att inse, vad som förmått en upptecknare av dikten att klistra på denna affisch. *Rígr* framställes som stamfader för hela grupper av samhället. Om Heimdall visste man, att människorna sades vara hans söner. Slutsatsen *Rígr* = *Heimdallr* syntes oundviklig.

Nu väntar jag mig frågan, huru man visste, att människorna

[1] S. Nordal Völuspá s. 34. Árbók Háskóla Íslands (1922—1923). Reykjavík 1923.

kallades Heimdalls söner. Jag vill då genast fritaga mig från påståendet, att en nedskrivare av Rígsþula känt till Vsp. Det är möjligt, att så varit fallet, ja t. o. m. sannolikt, men min uppfattning av inledningen till Rígsþula skulle icke förändras, om motsatsen läte bevisa sig[1]. Så fast som myterna om människosläktets upphov på andra håll äro förknippade med föreställningen om ett världsträd eller livsträd, är man fullt berättigad till antagandet, att människorna också hos skandinaverna allmänt betecknats som söner av världsträdet, fastän den kenning, som avspeglar denna föreställning, råkar vara belagd blott en gång, nämligen i Vsp 1.

Vsp 2: 5—8.

Enligt **R**: *nıo man ec heıma* *nío ıvıþı*
mıot uıð mǫraN *fyr mold neðan.*

Enligt **H**: *niu man ek heima* *niu i uiðiur*
miǫtvið meran *fyri molld neðan.*

Texten i **R** meddelas här enligt den fotolitografiska upplagan, texten i **H** enligt den tidigare citerade utgåvan av Hauksbók, København 1892—1896. Bugges text i Norrœn Fornkvæði visar smärre avvikelser. I **R** läser Bugge *œc* i st. f. *ec*, i **H** *iuidiur* i st. f. *i uiðiur* och *fyrir* i st. f. *fyri.*

Dessa divergenser i uppfattningen av handskrifternas läsarter äro av ingen betydelse och behöva icke diskuteras. Däremot kan jag icke undertrycka en anmärkning beträffande läsningen *mıot uıð* i **R**, fastän varken Bugge eller Wimmer-Jónsson betecknat densamma som tvivelaktig. En blick på den fotolitografiska avbildningen visar, att den stapel, som företräder *i*, är längre, svartare och mera rättstående än staplarna i *m*. Ehuru jag medger, att avståndet mellan *m* och *o* är för stort för att tillåta en förmodan om att *i* tillagts, sedan *m* och *o* nedskrivits, kan jag dock icke värja mig för den misstanken, att detta *i* på något sätt står i strid med skrivarens ursprungliga avsikter, som gått ut på att skriva *mǫtuið.* Det förefaller mig f. ö. sannolikt, att Bugge icke utan tvekan bestämt sig för att betrakta *i* i *miot uið* som äkta. På s. 12, där strof 2 avtryckes enligt **R**, står det visserligen *miot uið* utan varje förbehåll, men på s. 19, där avtrycket ur **H** börjar, säges i en not: *miǫtvið*, ikke *mǫtvið.*

[1] Litteratur om förhållandet mellan Vsp och Rígsþula finnes anförd hos Nordal a. st. s. 34 not 1.

Varningen för formen *mǫtvið* synes mig giva vid handen, att Bugge på något håll spårat en frestelse att läsa *mǫtvið*. Jag vågar dock icke bestämt påstå, att det är någon av handskrifterna till den äldre Eddan, som erbjudit denna frestelse, ty Bugge kan hava iakttagit, att Snorra-Eddans handskrifter i ett annat sammanhang uppvisa en intressant växling *miǫtuðr* ∼ *mǫtuðr*.

För min del anser jag, som sagt, att **R** i Vsp 2 röjer en viss tvekan i valet mellan formerna *miǫtvið* och *mǫtvið*. Denna tvekan är icke heller svår att förklara.

Miǫtviðr anses allmänt som en beteckning för världsträdet. Genzmer[1] ger av sista versen i Vsp 2 översättningen 'Des hehren Weltbaums Wurzeltiefen', och Gering i sin Wörterbuch säger om *miǫtviðr*: 'nach wohlbedachtem plane erschaffener baum, bezeichnung der esche Yggdrasell, des symbols des planmässig eingerichteten weltganzen'.

Nu har Läffler[2] visat, dels att världsträdet på en del håll uppfattades som en idegran, dels att den saftiga mantel, som omger fröna hos Taxus baccata, i stor utsträckning använts och i vissa trakter fortfarande användes till förtäring (a. st. sidd. 685 ff.). Det har alltså funnits anledning att kalla världsträdet (världsidegranen) *mǫtviðr* 'matträdet'. Men om samma träd dels kallades *miǫtviðr*, dels *mǫtviðr*, kan man mycket väl förstå, att mången kunde tveka i valet mellan dessa två snarlika namn. I några fall kunde det vara likgiltigt, vilketdera namnet som valdes, i andra fall kunde en förväxling leda till ett undanskymmande av den verkliga innebörden i en fras. Sådana missöden hava inträffat i Snorra-Eddan, i Fiǫlsuinnsmǫl och i en vers ur Hervararsaga.

Jag skall först diskutera en förväxling, som skett i de flesta handskrifterna av Snorra-Eddan. Vi läsa:

Sn. E. I s. 264: *Um hann er kveðit i Heimdalar galdri, ok er síðan kallat höfut: mjötuðr Heimdalar; sverð heitir manns mjötuðr.*

W s. 61: *Enn þat er kueðit i Heimdallar galldri ok er siðan kallað hofuð miǫtuðr Hæimdallar. suerð heiter mannz miotuðr.*

U s. 311: *vm þat er kveþit i heimdallar galldri. ok er siþan kallat havfvþ mavtvþr heimdallar. Sverþit heitir manz mavtoþr.*

---

[1] Felix Genzmer Edda (Thule II, Jena 1922) s. 35.
[2] L. Fr. Läffler Det evigt grönskande trädet sidd. 670 ff.

Läsningen *mǫtuðr* i **U** har icke tilldragit sig någon uppmärksamhet. Den omnämnes i en not till Sn. E. I s. 264, men i normaliserade texter finnes den icke upptagen. För min del tror jag, att tolkningen av det ifrågavarande textstället lättast finnes med tillhjälp av **U**.

Tidigare (sidd. 23—25) tror jag mig hava visat, att kenningarna *Heimdallar hǫfuð=suerð* och *Heimdallar suerð = hǫfuð* kunna förklaras med lätthet, om man tilldelar ordet *suerð* den sekundära betydelsen 'membrum virile'. Här tror jag, att nyckeln till kenningen *suerð = manz mǫtuðr* är lätt att finna, om man i ordet *suerð* inlägger dess allra äldsta betydelse och tolkar *mǫtuðr* såsom en sidoform till **mǫtviðr* 'matträd', 'fruktträd'.

Jag påminner till en början om, att Vsp vid sidan av asg *miǫtvið* i strof 2 har nsg *miǫtuðr* i strof 46. Lüning[1] säger om denna senare form: '*miötuðr* muss hier für *miötviðr* (str. 2) stehen'. Müllenhoff[2], som vill tolka Vsp str. 46 annorlunda än Lüning, anser dock, att sammanställningen av *miǫtviðr* och *miǫtuðr* är formellt möjlig och säger: 'gewis, miǫtuðr kann miǫtviðr sein, wie dǫgurðr dagverðr, nôtturðr nâttverðr usw. und villeicht ist »miǫtuðr» im Fiǫlsvinnsm. 22 so zu nehmen'.

Det torde sålunda vara klart, att formen *mǫtuðr* i **U** kan vara en växelform till **mǫtviðr* 'matträd'. Sedan gäller det att för ordet *suerð* finna en betydelse, som verifierar ekvationen *suerð = manz mǫtuðr* 'mannens matträd'.

Etymologien för ordet *suerð* är som känt omtvistad. Evald Lidén[3] har härlett fvn. *suerð* ur en ieu. grundform **su̯erdho-*, till vilken även latinets *sorbum* n. 'rönnbär' kan återföras. Trädnamnet *sorbus* 'rönn' har antagit feminint kön i anslutning till övriga latinska trädnamn[4]. Lidéns etymologi för *suerð* vann till en början anslutning hos en del andra etymologer, men har på senare tider trätt tillbaka för nya förklaringsförsök, och i ett brev till Osthoff av den 19 april 1901 har Lidén betecknat sammanställningen *sorbus* ~ *suerð* som tvivelaktig[5].

---

[1] Hermann Lüning Die Edda s. 151 i en not till strof 47. Zürich 1859.

[2] Karl Müllenhoff Deutsche Altertumskunde V s. 143. Berlin 1891.

[3] Evald Lidén PBB XV sidd. 518 f.

[4] Lidén a. st. M. Niedermann IF XV s. 119 f. menar, att trädnamnet *sorbus* är en nybildning till fruktnamnet *sorbum*.

[5] Hermann Osthoff Etymologische Parerga I s. 92. Leipzig 1901.

Ingen av de förklaringar av *suerð*, med vilka man sökt ersätta Lidéns, kan dock fröjda sig åt allmänt godkännande[1], och riktigheten av Niedermanns etymologi för *sorbum*[2] synes mig icke vara höjd över alla tvivel.

För mig framstår Lidéns etymologi för *suerð* fortfarande såsom ytterst tilltalande[3]. En betänklighet mot densamma har jag alltid hyst. Virket av Sorbus aucuparia L. är skört och föga lämpat för tillverkning av vapen. I någon mån hava mina tvivel blivit hävda genom Osthoffs[4] upplysning om, att Sorbus domestica L. har ett mycket hårt virke, som är eftersökt av snickare och svarvare. Men jag kan icke neka till, att Lidéns etymologi för mig skulle bliva mera tilltalande, ifall det kunde göras troligt, att *suerð* varit namnet på ett träd, vars virke spelat en ännu större roll i den forntida vapentillverkningen än vad fallet varit med rönnen.[5]

Nu är det ju känt, att ett och samma namn kan företräda olika trädslag i olika språk — ja till och med i samma språk. En enda tydligt framträdande likhet mellan två föga befryndade arter kan vara i stånd att framkalla namngemenskap. Det är tydligen frukternas röda färg, som vållat, att iriskans *ibar* kommit att betyda både 'idegran' och 'rönn' samt att rönnen i tyskan fått namnet 'Eberesche', vars förled av några forskare anses sammanhänga med ir. *ibar* 'idegran'.[6]

Jag vågar nu uttala en förmodan om, att *suerð* i de nordiska språken — alldeles som *ibar* hos irerna — betytt både *sorbus* och *taxus* eller i varje fall haft den senare betydelsen. Intet träd har väl försett germanerna med flere vapen än idegranen.[7]

Men om *suerð* från början betydde 'idegran', förstå vi utan vidare innebörden av den i U belagda satsen *Sverþit heitir manz mavtoþr.* Den betyder 'idegranen heter mannens matträd'.

---

[1] Se t. ex. Hellquist Svensk etymologisk ordbok s. 923.

[2] Se Niedermann IF XV s. 116 ff. och Alois Walde Lateinisches etymologisches Wörterbuch s. 726. Heidelberg 1910.

[3] Hos Weigand Deutsches Wörterbuch, Fünfte Aufluge II sp. 822 (Giessen 1909—1910), betecknas alla etymologier för *schwert* som osäkra, men Lidéns nämnes i första rummet.

[4] Osthoff a. st. s. 93.

[5] Jag har ej förbisett, att mht. *sperboum* 'sorbus' sammanställts med fht. *sper* 'spjut'. Se härom Lidén a. st. s. 519 med hänvisning till Schrader BB XV s. 288 samt O. Schrader Reallexicon s. 783, Strassburg 1901.

[6] O. Schrader BB XV s. 288 och Reallexicon s. 784.

[7] Jfr Läffler Det evigt grönskande trädet s. 649.

Det har redan påpekats, att bären av Taxus baccata i stor utsträckning använts och i vissa trakter fortfarande användas till förtäring. Detsamma kan troligen sägas om bären av sorbusarterna — de smaka väl icke sämre än vildäpplen och ekollon[1] — men det finnes ett bestämt skäl för antagandet, att här icke är fråga om sorbus utan om taxus. Jag syftar på innehållet i strof 22 (16) av Fiǫlsuinnsmǫ́l.

Efter att hava verkställt ett sorgfälligt urval bland de olika handskrifternas läsarter har Läffler[2] bestämt sig för nedanstående text:

Út af hans aldni skal á eld bera
fyr kélisjúkar konur,
útar hverfa þaz es innar skulu
Sá es hann með mǫnnum mjǫtuðr.

Läffler översätter (s. 681):
Av dess (trädets) *frukt skall man bära ut på eld* (till användning) *för modersjuka kvinnor; de* (frukterna) *skola driva ut det, som är inne. Sådan kraft* (eller *bestämmelse*) *har det* (trädet) *bland människor.*

Reichborn-Kjennerud[3] s. 50 läser däremot:
— — — *utar hverfa þaz þær innar skyli* — — —
och översätter (s. 51):
Med dets frukt skal man røke for morsyke kvinner, när de får det ut som skal være inne. Slik lægekraft har treet blandt menneskene.

Läfflers och Reichborn-Kjenneruds bidrag till tolkningen av denna strof äro båda synnerligen givande. Gentemot Falk, Hammarstedt och Segerstedt påpekar Läffler s. 681 (i anslutning till Egilson, Fritzner och Gering), att *aldin* n. icke betyder enbart 'ekollon' utan kan beteckna vilken trädfrukt som helst. Läffler anser, att här är fråga om frukten av idegranen. Reichborn-Kjennerud tror däremot, att *Mimameiðr* tänktes som ett enträd. Valet mellan

[1] Om ollonen som människoföda se t. ex. T. Segerstedt Ekguden i Dodona sidd. 30—37. Lunds universitets årsskrift. N. F. Afd. 1, Bd 1, Nr 1, 1905. Lund 1905—1907.

[2] Läffler Det evigt grönskande trädet s. 679 f.

[3] I. Reichborn-Kjennerud Lægerådene i den eldre Edda. Maal og Minne 1923 sidd. 1—57. Utöver de i handböcker och textutgåvor citerade uppsatserna om denna strof må nämnas uttalanden av Bror Schnittger Fornvännen 1916 s. 112 och H. Patzig Ztschr. f. d. Alt. LVIII s. 69. Hos Läffler s. 681 finnas Falk, Hammarstedt och Segerstedt citerade.

dessa åsikter måste bero på den uppfattning man har om strofen i dess helhet och om angränsande strofer.

I strof 14 (20) säges det, att varken eld eller järn förmår fälla *Mimameiðr.* Detta uttalande har R.-Kj. s. 54 anfört som stöd för sitt påstående, att *Mimameiðr* var ett enträd. Han säger: 'At eneren, når den brenner, beholder sin form i den glødende aske, og at det er næsten umulig å få øksen til å bite på dens seige bast, kunde passe med at hverken ild eller jern feller den. Dette kan i alle fall ikke i samme grad sies om nogen av våre andre trær'.

Jag medger, att detta argument icke saknar betydelse, men önskar dock framhålla, att även idegranen har bast[1] och utmärker sig för ett hårt och segt virke. Huru den förhåller sig vid bränning vet jag icke.

Ett mycket starkt skäl anföres av R.-Kj. till förmån för juniperus-hypotesen. Det är i strof 16 (22) fråga om kvinnor, som lida av någon sjukdom i livmodern. Nu visar R.-Kj. s. 53 f., att redan Hippokrates omnämner enen och enbären som botemedel i gynekologien och att särskilt rökning begagnades för att driva en rubbad livmoder på dess rätta plats. Då R.-Kj. dessutom säkert har rätt i, att uttrycket *bera á eld* kan beteckna bränning i syfte att framkalla rök, måste det medges, att hans uppfattning av den omtvistade strofen i många stycken är tilltalande. Jag kan ej bestrida riktigheten av det yttrande, som R.-Kj. fäller på s. 54, då han i fråga om *aldin* (av *Mimameiðr*) = 'enbär' säger: 'Da dette stemmer både med oldtidsmedisinen og den ældre tyske folkemedisin, og enebærrøkningen praktisk talt er den eneste røkning til terapeutisk bruk som fra den eldre tid er bevart i vår folkemedisin, synes jeg det er stor sannsynlighet for att vi er på rett spor. I et gammelt manuskript til en lægebok — — — nevnes som råd mot »moderens urolighed» at »røg aff adskillig wrt hold op under moderen stiller den», men det tilføjes at enebæroljen er det beste'.

Likaså har R.-Kj. väl rätt, då han säger: 'Vi har — ikke noget eksempel på at barlinden eller deler av den har vært brukt til kurmessig røkning'. Men å andra sidan nämnes ju dock enligt R.-Kj:s egen uppgift redan på 1500-talet att 'røg aff adskillig wrt' har använts för att lugna livmodern, och på svenskt område förordas *sinaps rökir* som botemedel mot

---

[1] Det är idegranens bast, som framkallat dess norska namn *barlind.* Se Läffler a. st. sidd. 676 f.

malath soot, som synes beteckna 'hysteri'.[1] Det synes mig därför, att man mycket väl kan upprätthålla R.-Kj:s tolkning *bera á eld* = 'röka' och dock betrakta *Mimameiðr* som ett annat träd än *juniperus*. Och man bör helt enkelt göra det, ifall man därigenom kan vinna en förklaring på textställen, som eljes förbli dunkla.

Jag tror i själva verket, att Läffler sett rätt, då han tänkt sig, att *Mimameiðr* uppfattades som en idegran. Men Läffler har icke sett alla de omständigheter, som tala för hans mening.

I sin översättning av versen:

Út af hans aldni skal á eld bera

har R.-Kj. bortlämnat ordet *út*, vilket icke torde vara riktigt. Det är sant, att Fritzner III[2] s. 812 mom. 9 säger om *út*: 'med følgende Præp. ofte uden anden Betydning end yderligere at framhæve Præpositionen', men de exempel på *út af* (eller *af — — út*) = *af*, som han anför, äro av jämförelsevis sent datum och knappast jämförliga med fallet: '(Ut)av hans frukt skall man bära på eld'. En sådan konstruktion verkar på mig som en betänklig anakronism.

Möjligt är ju, att R.-Kj. ej tänkt sig saken på detta sätt. Fastän hans ordalag ej giva någon anvisning i sådan riktning, har han kanske — likasom Läffler — tänkt sig konstruktionen *af hans aldni skal á eld út bera*. Jag inser icke, varför diktaren, om han velat säga någonting sådant, valt en invecklad ordföljd och ställt *út* främst. Men dessutom förstår man icke, varför frukten skulle bäras ut vid rökningen. Det var säkert inomhus, som patienterna behandlades, ty röken fick icke skingras av vinden. Till nöd kunde man tänka sig, att frukterna från ett hus, där de bevarades, skulle bäras ut och sedan in i ett annat hus, där eld uppgjordes. Men icke ens under sådana förhållanden torde uttrycket *bera út* få anses lyckligt valt.

Jag översätter versen:

Út af hans aldni skal á eld bera

med orden: 'det som tages ut ur hans frukt skall man bära på eld' och fattar dessa ord som en föreskrift att taga ut den inre delen av frukten och lägga den på eld för att brännas. Ett sådant förfaringssätt skulle man väl knappast hava valt, i fall

---

[1] Söderwall Ordbok II s. 13 och där citerad litteratur. G. E. Klemming Läke- och örte-böcker s. 157 radd. 4—6. Stockholm 1883—1886.

det varit fråga om enbär, vilkas beståndsdelar visserligen åtskiljas av botanikerna, men knappast av menige man. Annat är förhållandet med frukten av idegranen. Här är det lätt att avskilja den saftiga frömanteln från de fasta fröna. Ej heller är det underligt, om man vid rökningsprocessen höll sig till dessa senare. De köttiga delarna av frukten torde knappast giva någon rök. Dessutom märkes, att fröna i motsats till manteln äro giftiga, och gifter användas ju med förkärlek som läkemedel.

R.-Kj. säger visserligen (s. 54 med not 2), att det blott är idegranens barr och grenar, som hava en giftig verkan, men bemöter icke Läfflers bevis (s. 686 f.) för, att även fröna äro giftiga. Amato och Capparelli hava funnit taxin 'in the seeds'. Ifall fröna spottas ut, eller sväljas hela och avgå osmälta genom tarmkanalen, kommer naturligtvis ingen giftverkan till synes, men tuggade äro de icke ofarliga.

Om arten av de sjukdomar, som skulle kureras genom rökning med frön av idegran, önskar jag icke uttala mig.

Angående strofens sista ord *miǫtuðr* märkes, att de översättningar man givit av detsamma äro minst sagt tvungna. Om diktaren velat säga, att trädet har läkekraft, skulle han väl hava funnit på ett bättre uttryck än att kalla det en 'bestämmare'.[1] En helt annan syn på sammanhanget få vi, om vi ersätta *miǫtuðr* med *mǫtuðr* 'matträd' och samtidigt lägga märke till, att dativen *mǫnnum* står i motsatsförhållande till *konur* i den andra versraden och sålunda betyder 'män', icke 'människor'.

Läffler s. 688 och R.-Kj. s. 54 äro ense om, att idegranen i folkmedicinen spelar en stor roll som medel att framkalla förtidig barnsbörd. Det är uppenbarligen de giftiga verkningarna av taxinet, som med eller utan orsak framkallat denna folktro. Men då är det ju mycket naturligt, att förtäringen av en frukt, vars frön, om de tuggades, framkallade taxinförgiftning, ansågs olämplig för kvinnor. Män kunde förtära dem utan nämnvärd fara.

Till och med om det — trots de resultat, som vunnits av Amato och Capparelli — skulle visa sig, att fröna hos idegranen ej äro giftiga, kan min uppfattning av den ifrågavarande strofen upprätthållas. Redan den omständigheten, att bladen av idegranen allmänt ansågos som ett abortivmedel,

---

[1] Gering Wb sp. 687 översätter *miǫtuðr* med 'zumesser', 'ordner', 'bestimmer'.

kan hava utgjort ett tillräckligt skäl att betrakta frukten som förbjuden för kvinnor.

Sedan jag kommit till den övertygelsen, att strof 16 (22) i Fiǫlsuinnsmǫ́l bör tolkas så, som jag nu föreslagit, vände jag mig till två etnologer av facket, prof. E d v. W e s t e r m a r c k och fil. mag. K. R o b. V. W i k m a n med en förfrågan, om de kände till andra förbud för kvinnor att förtära föda, som är tillåten för män. Prof. W e s t e r m a r c k hänvisade mig till ett av sina egna verk[1], mag. W i k m a n till en bok av C r a w l e y[2]. I dessa arbeten finner man talrika exempel på, att vissa slag av födoämnen äro tillåtna blott för det ena könet, förbjudna för det andra. Utöver de tryckta uppgifterna har prof. W e s t e r m a r c k meddelat mig, att en del berber i Marocko förbjuda sina kvinnor att äta testiklarna av något djur[3], samt att en berberstam hindrar gifta kvinnor från att äta tunga, troligen emedan de befara, att tungan skall göra hustrurna alltför pratsamma. I bredd med dessa förbud, som grunda sig på blotta idéassociationer, förefaller det nästan rationellt att hindra kvinnor från förtäringen af frukten på ett träd, vars blad framkalla missfall, om de förtäras av havande kvinnor.

Det tredje, på s. 37 omtalade fallet, i vilket *miǫtuðr* står i st. f. *mǫtuðr*, anträffas i en vers ur Hervarar saga. Jag hänvisar till Hauksbók s. 356 radd. 20—22 samt F. J ó n s s o n Den norsk-islandske Skjaldedigtning II A s. 249 och II B s. 269. I strof 21: 7 användes *manz miotvðr* som kenning för svärdet. F. J ó n s s o n återger denna kenning med 'mandsombringer'. Det är mycket möjligt, att författaren av den ifrågavarande dikten uppfattade kenningen ungefär så, som F. J ó n s s o n översätter densamma, och att formen *miǫtuðr* från början förelegat i denna dikt. Men urkällan till kenningen är enligt min tro det gamla talesättet *suerð er manz mǫtuðr* 'idegranen är mannens matträd'. Då idegranen på samma gång var världsbyggnadens *miǫtuðr* 'massgebender Baum', kunde man också säga *suerð er miǫtuðr*, och härmed var vägen banad för kontaminationen *suerð er manz miǫtuðr*, som det sedan gällde att tolka efter bästa förmåga. Då det fanns

---

[1] E d v. W e s t e r m a r c k The Origin and Development of the Moral Ideas (London 1906—1908) II sidd. 320 ff.

[2] E r n e s t C r a w l e y The mystic Rose, London 1902. Se sidd. 164 f., 169, 172, 175 ff.

[3] Lapparnas kvinnor fingo ej äta rentjurens genitalia. Se H e l g e R o s é n Phallosguden i Norden s. 2. Antikvarisk tidskrift för Sverige XX. 2.

ett *miǫtuðr*, som ingalunda uppkommit ur *miǫtuiðr* och som betydde 'das letzte Schicksal, der Tod'[1], gick det ju an att uppfatta *manz miǫtuðr* som 'mannens död', där detta uttryck stod som kenning för svärdet. Men vi äro dock oförhindrade att söka kenningens första upphov på ett helt annat håll. Vi äro till och med tvungna att göra detta, ty kenningen *manz miǫtuðr* i Hervarar saga får naturligtvis icke skiljas från motsvarande uttryck i Fiǫlsu. och i Sn. E. I s. 264. I Fiǫlsu. 16 (22) tillägges predikatet *með mǫnnum miǫtuðr* icke något annat *suerð* än världsidegranen. I Sn. E. I s. 264, där det heter: *er — kallat höfut miötuðr Heimdalar; sverð heitir manns mjötuðr* kan den senare satsen visserligen tolkas likasom F. Jónsson tolkat *manz miǫtuðr* i Hervarar saga. Men då blir påståendet *er — kallat höfut mjötuðr Heimdalar* obegripligt. Man väntar *manz miǫtuðr Heimdallar.* Helt annorlunda ställer sig saken, om man, som jag föreslår, närmast följer texten i **U** s. 311 och läser: *er — kallat hǫfuð mǫtuðr Heimdallar. Suerðit heitir manz mǫtuðr.* Ty idegranen (*suerð*) kunde lika väl kallas *mǫtuðr* 'matträdet' som *manz mǫtuðr* 'mannens matträd'. Satsen *er — kallat hǫfuð mǫtuðr Heimdallar* är likvärdig med *er — kallat hǫfuð suerð Heimdallar* — en ekvation, vars förklaring jag givit ovan sidd. 23—25.

Efter denna långa exkurs återgår jag till diskussionen av formen *m(i)ǫtvið* i Vsp 2: 7. Här är det strängt taget likgiltigt, huruvida vi läsa *miǫtvið* eller *mǫtvið* — ordet åsyftar i alla fall världsträdet. Det finnes dock en omständighet, som gör läsningen *mǫtuið* mera tilltalande för mig. Detta namn på världsträdet leder tanken osökt till idegranen, och därigenom vinnes en anknytning till orden *níu íviði*, som stå omedelbart framför *m(i)ǫtuið.*

Det synes mig onödigt att här redogöra för alla de försök, som gjorts att tolka handskrifternas *ıvıþı, i uiðiur* i Vsp 2: 6. Jag hänvisar närmast till de rätt utförliga sammanställningar av tidigare uttalanden, som man finner hos Axel Kock i Ark. XXVII sidd. 121 ff. och hos S. Nordal i hans Völuspá s. 37. Den av F. Jónsson givna tolkning, som omtalas av Nordal, återfinnes i hans Völu-spá s. 42.[2] E. H. Meyer[3] Völuspa

[1] Gering Wb sp. 685.

[2] F. Jónsson Völu-spá. Studier fra Sprog- og oldtidsforskning udgivne af det Philologisk-Historiske Samfund Nr. 84. København 1911.

[3] E. H. Meyer Völuspa s. 39. Berlin 1889.

läser *ívister* (!). Mannhardt[1] hänvisar till Weinhold och ger tolkningen *îviðr* = arbor maxima. Boer[2] ansluter sig närmast till Bj. M. Ólsen[3]. Om *íviðia* 'häxa' se ytterligare Axel Kock Sv. ljudh. I s. 87 och G. Neckel IF Anz. XXIII s. 90.

Enligt min tro hava alla tidigare uttolkare på detta ställe och på en hel rad av ställen i Vsp gått vilse, emedan de föreställt sig, att alla eller nästan alla ordformer i Vsp äro västnordiska. Sophus Bugge utgör ett undantag, så till vida som han betecknat asg *Emblu* i Vsp 17 som en dansk form[4]. Men Bugge har icke sett, att Vsp innehåller så många östnordiska inslag, att denna dikt eller i varje fall vissa partier av densamma måste anses hava invandrat från det östnordiska språkområdet, eller närmare bestämt från Sverge.[5]

Innan jag går att tolka formerna *íviði, íviðiur,* måste jag påminna om den olika utveckling, som ljuförbindelsen *-īu̯a-*, där *a* var labilt, har undergått i fvn. och i fön.[6] I fvn. utvecklade sig den ifrågavarande ljudförbindelsen till *ý*, men i fön. till *ī*. Se min 'Inledning'[7] sidd. 132 ff. (§ 35 mom. f med anmärkningarna 1 och 2). Tilläggsvis må anmärkas, att namnet *Ystad*, som vid första ögonkastet kunde synas tala emot min regel, troligen ej har någonting med 'idegran' att

---

[1] W. Mannhardt Wald- und Feldkulte. Zweite Auflage. I s. 55, not 2.

[2] R. C. Boer Die Edda II. Haarlem 1922.

[3] Bj. M. Ólsen Ark. XXX sidd. 129—133.

[4] Sophus Bugge The Home of The Eddic Poems s. XXVIII. London 1899.

[5] Se Hugo Pipping Völuspa och Sverge. Finska Vetenskaps-societeten. Minnesteckningar och föredrag IV. 1. Helsingfors 1925.

[6] Trots motståndet hos en del grammatiker i Sverge begynner man alltmera operera med dialektklyvning i urnordisk tid. Som ett gott tecken betraktar jag G. Neckels uttalande i festskriften för E. Mogk (1924) s. 397. E. Olson försöker (Ark. XXXI s. 143 ff.) att förklara motsatsen mellan fvn. *-ý-* < **-īu̯a-* och fön. *-ī-* < **-īu̯a-* genom att operera med utjämningar, som gått i olika riktning i olika nejder. Olson kan utan tvivel hänvisa till föregångare och gör det även. Men i vår tid strävar man med rätta att finna lagbundenhet icke blott i ljudutvecklingen utan också i de pyskologiska processer, som påverkat gestaltningen av språket. Jag hänvisar särskilt till den metodiska stränghet, som Hultman ådagalagt i sin avhandling om Hälsingelagen.

[7] Hugo Pipping Inledning till studiet av de nordiska språkens ljudlära. Helsingfors 1922.

skaffa.[1] Om vi taga denna östn. ljudutveckling i betraktande, finna vi, att både *íviði* och *íviðiur* kunna vara äkta östnordiska ordformer, vilkas förled *ī-* betyder 'idegran'. Efterleden i *íviðiur* är apl av fsv. *viþia* f. 'vidja, böjlig och smal telning, spira, stängel' (Söderwall II s. 964)[2]. *Íviði* fattar jag som apl av ett *ī-viði* n., vars senare led förhåller sig till fsv. *viþer* m. 'träd' såsom den andra sammansättningsleden i fvn. *stór-hueli* n. 'stor valfisk' till *hualr* m. 'valfisk'.

Översättningen av versen

níu man ek heima   níu íviði (íviðiur)

blir sålunda:

jag minnes nio världar, nio idegranar (idegransstänglar).

Man har spekulerat rätt mycket över, vilka de världar äro, som valan omtalar.[3] I detta sammanhang är det icke nödvändigt för oss att veta detta. Viktigt är däremot att fastställa deras antal och inbördes läge.

I Vafþrúðnismǫl 43 heter det:

— níu kom ek heima   fyr Niflhel neðan —.

I Sn. E. I s. 38 läsa vi:

En vândir menn fara til Heljar ok þaðan í Niflhel; þat er niðr í enn níunda heim.

Sn. E. I s. 106 säger:

Hel kastaði hann í Niflheim, ok gaf henni vald yfir IX heimum — —.

I Sn. E. II s. 485 står:

Niv ærv hæimar a hæð talit[4] — —.

Man synes sålunda hava haft en fast rotad föreställning om att världarna voro nio och att de stodo radade över varandra.

---

[1] Se Hellquist Svensk etym. ordb. s. 1187; Axel Lindqvist Namn och Bygd 1924 sidd. 59—62; J. Sahlgren Hälsingborgstraktens ortnamn s. 120 (särtryck).

[2] Om *viðia* i västn. se Bj. M. Ólsen Ark. XXX s. 132.

[3] Se t. ex. Hugo Gering Die Edda s. 66, not 1. Leipzig und Wien 1892; Werner Hahn Die 'neun Welten' der Edda. Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Bd XXXIV sidd. 439—452; Hj. Falk Mytologiens gudesønner sidd. 4 f. och Himmelsfærene i vår gamle litteratur (särtryck); E. H. Meyer Völuspa s. 40 (med litteraturhänvisningar).

[4] Jfr Sn. E. II sidd. 568 och 627. — Sn. E. I s. 592 har *HIMNAR* i st. f. *heimar*.

Om vi hava detta i minnet och samtidigt utgå från den översättning av Vsp 2: 5—6, som jag nyss gav, klarnar innebörden av denna vers omedelbart, förutsatt att vi känna till några viktiga resultat av Holmbergs forskningar.

I 'Der Baum des Lebens' s. 135 omtalas himmelsfärder, som företagas av schamanerna hos Altai-folken och som finnas avbildade i Anochins etnologiska samlingar (fig. 45 hos Holmberg, här fig. IV). Färden går till en början längs marken. Den egentliga uppfärden börjar på ett träd, som skall vara en björk, och i vilket nio skåror äro inristade. Dessa skåror föreställa de trappsteg, med vilkas tillhjälp schamannen kliver upp i himmeln. S. 136 påpekas, under hänvisning till tidigare lämnade upplysningar, att de skåror eller trappsteg, medelst vilka schamanen stiger upp i himmeln, symbolisera planetsfärerna — niotalet har här undanträngt ett tidigare härskande sjutal. Och slutligen säges på s. 137: 'Aber die mittel- und nordasiatischen Schamanen haben ihre Himmelsreise durch Sphären nicht nur dadurch veranschaulicht, dass sie den mit Stufen versehenen Baum hinaufstiegen, der zweifellos den Weltbaum selbst — — — darstellt. So konnte auch je ein besonderer Baum als Symbol der einzelnen Himmelsschichten dienen, so dass die Zahl der Bäume der der Himmelsschichten entsprach.'

Beskrivningar av riter, utförda vid nio träd (björkar, lärkträd eller granar, men alltid nio träd av ett och samma slag), ges av Holmberg på sidd. 32, 139 (två belägg), 142, 143 (två belägg), 144. Jag skall här åter giva den ena av de beskrivningar, som läsas på sid. 139 och som gäller riterna hos burjaterna.

'Zunächst wird der junge Schamane auf einer Filzmatte neunmal in der Sonnenrichtung um neun in einer Reihe aufgestellte Birken getragen, dann klettert er auf den ersten Baum zur Rechten, danach auf die acht anderen Birken, wobei er jeden Baum beim Emporklettern neunmal umkreist; im Wipfel »schamaniert» er ebenso wie der Leiter der Zeremonien, der »Schamanvater», der unten steht und dort ebensovielmal die Birken umkreist.'

Fig. V (= fig. 49 hos Holmberg s. 144) visar en rad av sju träd längs vilken offerdjuret hos jakuterna ledes upp i himmeln. Men nyss nämndes, att Holmberg i texten oftast omtalar nio träd såsom symboler för nio sfärer, dem schamanen har att passera på sin himmelsfärd. S. 143 berättas om jakuterna 'wie sie bei dem Schamanieren für einen Kranken

ausserhalb eines Zeltes eine Lärche und eine Birke sowie überdies neun Lärchen im Halbkreis südlich von den ersteren aufstellen. In den ersterwähnten Baum, an den das Opfertier gebunden wird, machen sie neun Kerbe. Auch hier symbolisiert sowohl jener mit neun Kerben versehene Baum, an dem der Schamane zum Himmel emporsteigt, als jene neun mit einem Seile vereinigten Lärchen die Himmelsschichten.'

Den översättning av Vsp 2: 5—6, som läses ovan s. 47, hade jag funnit på rent språkliga grunder, innan jag läst Holmbergs 'Der Baum des Lebens'. Men vid läsningen av Holmberg förvandlades denna min översättning från en räcka av tomma ord till en åskådlig bild av en primitiv ritual. Genast i början av sin förkunnelse meddelar valan, att hon förvärvat sin visdom under en färd genom de nio världarna och färden har företagits med strängt iakttagande av ritualen med de nio träden. Dessa nio träd voro här inga björkar, granar eller lärkträd, utan i stället idegranar. Denna omständighet visar hän mot Uppsala, där idegranskulten blomstrade, och i samma riktning peka de östnordiska formerna *íviði, íviðiur*.

Eftersom Holmberg visat, att avbildningarna av världsträdet ofta voro försedda med nio skåror, som symboliserade trappstegen mellan de nio sfärerna, är det klart, dels att dessa tänktes radade över varandra likasom Eddans världar, dels också, att världsträdet tänktes som en axel gående genom alla dessa nio världar. Då förstår man också, varför världsträdet Heimdall sades vara en son av nio mödrar, alla systrar. Denna ofta upprepade utsago härstammar säkerligen från någon omtyckt gåta, i vilken de nio världarna framställdes som nio systrar och den genom dem alla gående världsaxeln som deras gemensamma son. Den omständigheten, att de nio mödrarna i Hyndlulióð 37 och 38 göras till namngivna jättemör, får väl anses bero på en mytbildning, uppkommen under en tid, då man ej längre kände Heimdalls identitet med världsträdet.

Den åsikt om upphovet till myten om Heimdalls nio mödrar, som jag här uttalat, återfinnes in nuce hos W. Hahn a. st. s. 449, där det heter:

'Die Geburt von neun Müttern heisst: er ist aus dem grossen Ganzen, aus dem unendlich Einen entstanden und für dasselbe geschaffen — — —.'[1] Alldeles andra försök att förklara myten

[1] I förbigående må nämnas, att Hahn här översätter *Heimdallr* med orden 'der Welt entsprossen'. Denna översättning återgår troligen till N. M. Petersen Nordisk Mythologi s. 247, där det heter: 'Heimdallr er et udspring — — — — af verden'.

om Heimdalls nio mödrar föreligga hos Krohn[1] och hos Gudmund Schütte.[2]

Uppgifterna om Heimdalls härstamning från nio mödrar finner man i Sn. E. I sidd. 100, 102, 264 och 268, Sn. E. II sidd. 269, 270, 311 och 524, **W** sidd. 23, 61 och 62. Se ock F. Jónsson Skj. I A sidd. 136 f., I B s. 128 (Húsdrápa 2) samt i de nyss omnämnda stroferna 37 och 38 i Hyndluliόð.

Ifall man i Hyndluliόð 40: 7—8 har att läsa

sif sifiaðan   siǫtum gǫruǫllum

och med Brate[3] översätter

förbunden genom släktskap med boplatser alla,

finner man också här ett uttalande, som sammanhänger med föreställningen om att världsträdet Heimdall utgjorde den gemensamma axeln för alla de nio världarna.

Frågan om betydelsen av formen *i uiðiur* i Hauksbók, Vsp 2: 6, kan icke anses slutbehandlad, förrän jag diskuterat en snarlik form i Hyndluliόð 49 (47), där det heter:[4]

Ek slæ elldi   af ividiu
sua at þu ei kemz   aa burt hedan.

Innan jag går till tolkningen av ordet *ividiu*, måste jag inskjuta några anmärkningar om bokstavsföljden *aa burt.*

Bugge[5] har anmärkt, att här måste föreligga något fel, emedan allitteration saknas, och har föreslagit att ersätta *aa burt* med *óbrend.* Denna ändring synes mig mycket vågad. Betydelseskillnaden mellan *á burt* och *óbrend* är icke tillräckligt liten för att förklara en substitution, och även om man antager, att *á burt* står i st. f. ett äldre *á braut*, erhålles ingen bokstavsföljd, som kan tänkas hava uppkommit genom felkopiering av *óbrend.*

Jag tror, att textens *aa burt* beror på två successiva förskjutningar, som båda varit små och äro lätta att förklara.

---

[1] K. Krohn Skandinavisk mytologi s. 134 f. Helsingfors 1922.

[2] Gudmund Schütte Hjemligt Hedenskab s. 55. Detta arbete har icke varit tillgängligt för mig, men citat finnes hos Helge Rosén Studier etc. s. 78 not 4.

[3] Erik Brate Sämunds Edda s. 102. str. 43. Stockholm 1913. Andra uppfatta *Sif* som nomen proprium (Bugge N. Fkv. s. 405, Gering Wb sp. 1338). A. Noreen Ark. X s. 118 läser *siótum,* icke *siǫtum.*

[4] Flateyjarbók I s. 16, str. 47.

[5] S. Bugge Ark. I s. 265.

Många utgivare hava ändrat *aa burt* till *á braut*[1], och med denna ändring torde ett steg i riktning mot urtexten hava tagits. Den bevarade textens *aa burt* kan mycket väl stå som ersättning för ett äldre *á braut*, ty adv. 'bort' uttrycktes växelvis med *á braut, í braut, í burt* och *burt*[2], och formerna *burt, í burt* förekomma påfallande ofta just i Flatöboken.

Genom denna emendation vinna vi emellertid icke det slag av alliteration, som Bugge a. st. kräver. Måhända äro Bugges krav något överdrivna, ty det vill synas, som om ingången till en halvvers kunde uppbära allitteration, vare sig att den har ictus eller ej[3], varför *á (braut)* kan anses allitterera med *ei(gi)*. Men då allitterationerna dock oftast äro förlagda på ictusstavelser, bör man naturligtvis se efter, om fullgod allitteration kan vinnas genom en rimlig konjektur.

Jag förmodar, att **á braut* uppkommit genom felaktig substitution för **ábrátt*, som kan hava betytt 'för snart'.

I fsv. är adverbet *afbrāt* 'för snart' säkert belagt[4]. Men alldeles såsom man vid sidan av fisl. *afbrot, afbrýði* hade *ábrot, ábrýði*[5], kan man jämte **afbrátt* 'för snart' hava haft formen **ábrátt* med samma betydelse.

Den omständigheten, att adv. **afbrátt* eljes icke är belagt i fvn., gör mig icke betänksam. Jag har tidigare visat, att talrika östnordiska inslag anträffas i Vsp[6] och åtminstone ett sådant i Grímnismǫl.[7]

Flatöbokens *ividiu* är säkerligen — likasom *i uiðiur* i Hauksbók — en östnordisk form, hörande till subst. *īviþia* 'idegransstängel', 'vidja av idegran'. Dativen *íviðiu* styres av prep. *af*, som av alla utgivare med orätt ändrats till *of*. *Ek slǽ eldi af íviðiu* betyder 'jag slår eld ur en vidja av idegran'. Huru detta gick till, ser man på en av Nils Keyland[8]

---

[1] Se Hildebrand-Gering Die lieder der älteren Edda. Fjärde upplagan s. 192, noten till str. 49: 2.

[2] Fritzner I² sidd. 179 och 217.

[3] Hugo Pipping Bidrag till Eddametriken s. 110. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland LIX. Helsingfors 1903.

[4] Söderwall II s. 143 under *ofbradher*, Kock Svensk ljudhistoria II s. 143. Om den förstärkande förleden *af-* se Evald Lidén Studien Zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte s. 76. Skrifter utg. af K. Hum. Vet. samf. i Upsala VI. 1.

[5] Fritzner I² sidd. 4, 10 och 11.

[6] Se ovan s. 46 not 5.

[7] Se ovan sidd. 31—34 om *Léráðr*.

[8] Nils Keyland Fataburen 1913 s. 94, fig. 22.

offentliggjord bild, som visar, att gnideld kunde framkallas medelst en vidjering, som var trädd på en stubbe och vreds kring densamma. I gnidelden bodde en magisk kraft, men det var icke likgiltigt, vilka trädslag, som användes för att framkalla densamma.[1] Eken har spelat en stor roll som alstrare av gnideld.[2] Det är icke förvånande, om denna ekens funktion övertagits av idegranen i de trakter, där idegranen — likasom eken ett matträd — var det heligaste bland träd. Huvudorten för idegranskulten var tydligen Uppsala. Likasom Vsp röjer Vǫluspǫ́ in skamma (= Hyndlulióð 30—51) inverkan från denna trakt, dels genom östnordiska språkformer, dels genom den centrala ställning, som världsträdet Heimdall intager i båda dikterna. Omnämnandet av Frey i Vsp in skamma försvagar icke bandet mellan denna dikt och Uppsala. Också den del av Hyndlulióð, som föregår Vsp in skamma, pekar österut. Namnförrådet röjer, som känt, en hel rad av överensstämmelser med Hervararsagan, vars händelser till stor del utspelas i Östersjöländerna.[3] Bland de namn, som äro gemensamma för Hyndlulióð och Hervararsagan torde *Brámi* få betecknas som östnordiskt. Det är icke belagt på något rent västnordiskt område, men väl har det avsatt spår i sockennamnet *Bromarv*[4] i Finland. Detta namn uttalas *Bråmarv* och skrevs *Bråmarff* år 1571.[5]

Då jag i det föregående antagit, att idegranen i Sverge åtminstone till någon del övertagit den roll av gnideldalstrande träslag, som annorstädes tillkommit eken, kan diskussionen av Vsp 2: 5—8 lämpligen avslutas med en påminnelse om, att strofens slutord *fyr mold neðan*[6] osökt leda tanken till Dodonas ek, 'vars rötter sträckte sig djupare ned än andra träds och nådde själva underjorden'.[7]

---

1 Jfr Jacob Grimm Deutsche Mythologie sidd. 571—579.

2 Se Grimm s. 571 och T. Segerstedt Ekguden i Dodona sidd. 48 f.

3 Jfr H. Schück Studier i Hervararsagan. Inbjudningsskrift. Uppsala 1918.

4 O. F. Hultman i 'Kalender utgiven av Svenska folkskolans vänner 1916' sidd. 24 f.

5 K. Soikkeli Nylands silfverskatt och silfverskatteregister för år 1571. Helsingfors 1912.

6 Lüning s. 140 ger den riktiga översättningen '"unter der erde", d. h. bis unter die erde hinab.'

7 Segerstedt Ekguden i Dodona s. 5. Om världsträdets underjordiska rötter se även Holmberg Der Baum des Lebens sidd. 58 och 60.

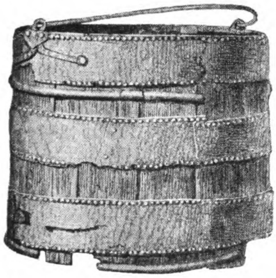

Fig. I s. 9.

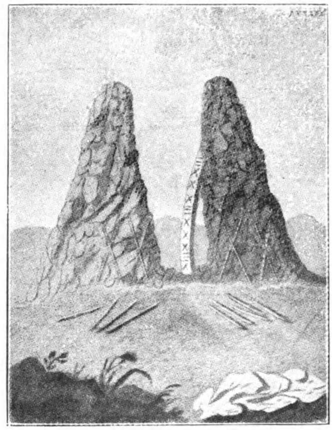

Fig. II s. 15.

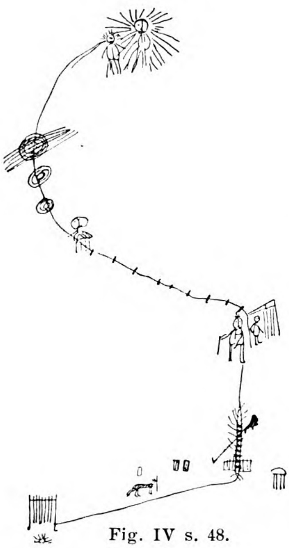

Fig. IV s. 48.

Fig. V s. 48.

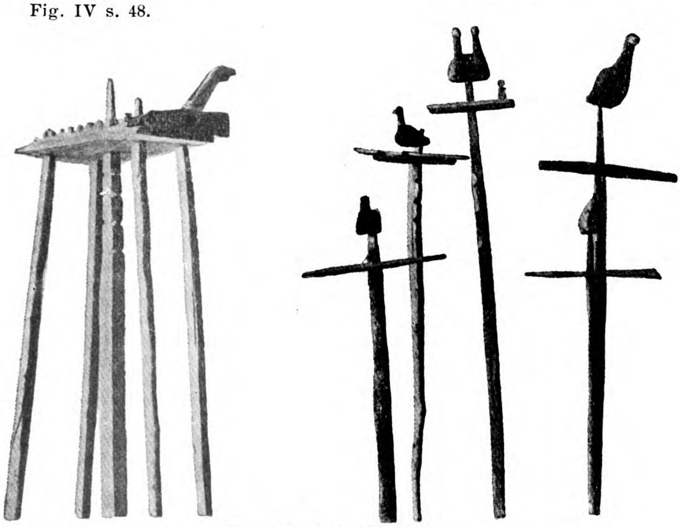

Fig. III sidd. 26 och 27.